

Fig. 1. Kirken i landskabet set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *The church in the landscape seen from the southeast.*

SVANNINGE KIRKE

SALLINGE HERRED

Kirken er tidligst omtalt 1408, da biskop Jens Ovesen bevilgede aflad til dem, der besøgte den og bad til jomfru Maria ved aftenklokkeringningen.¹ I november 1416 indviede viebispens Søren et alter.² Yderligere afladsbreve udstedtes 1424, 1434, 1463, 1476, 1478, 1481 og 1489.³ Af disse fremgår, at kirken var *viet* til Skt. Nikolaj.⁴ Ved landehjælpsskatten 1524–26 bidrog den med 25 mark og var dermed blandt herredets højest ydende kirker sammen med Ulbølle, Nørre og Sønder Broby samt Hillerslev (s. 3201, 3973, 4109 og 4281), kun overgået af Horne med 30 mark.⁵ 1588 var der 76 tiendeydere i sognet.⁶

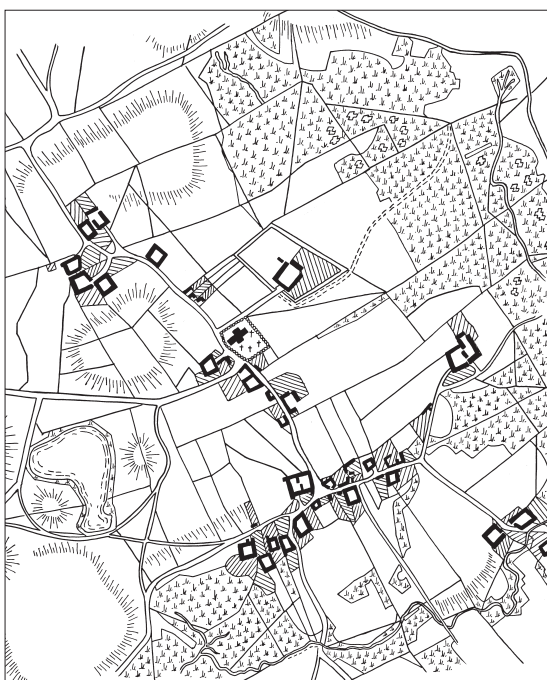
1555 blev præsten tillagt et bol og en kirketoft.⁷ 1571 blev Otte 'den onde' Emmiksen til Stensgård forlenet med kronens part af tienden,⁸ men 1594, efter hans død (jf. †gravkrypt s. 4680), blev den atter ind-

draget.⁹ 1631 blev noget jord, der lå til præstegården, mageskiftet med Jørgen Brahe til Hvedholm.¹⁰

1648 søgte Wentzel Rothkirck på Stensgård (†1655) om at få *patronatsret* til kirken,¹¹ hvilket ikke synes at være imødekommet. 1674 skødede Kronen kirken til Anna Margrethe von Götzen (†1684), enke efter Jørgen von Schulte til Finstrup (†1652), sammen med kirkerne i Vester Skerninge (s. 3145) og Ulbølle (s. 3201) samt Fraugde, Veflinge og Vigerslev (*DK Odense* 3517, 6117 og 6175). Kirketienden af Svanninge udgjorde da 31 tdr. 7 skæpper hartkorn.¹² Hun synes at have videre-solgt kirken til sin svigersøn Christian Rothkirck til Stensgård (†1687, g.m. Sophie von Schulte, †efter 1689), der 1681 pantsatte den til sin svoger, Diderich von Schulte til Finstrup (†1704).¹³ Han blev 1698 til-lagt kongekorntienden, der siden 1670 havde været

Fig. 2. Kirken og kirkegården set fra sydvest. Odense Luftfoto 1956. I KB. – *The church and churchyard seen from the southwest.*

henlagt til underhold for lærere og elever ved Odense Skole, mod at sikre skolen med den indtægt, han havde af kirken.¹⁴ 1707 solgte hans enke, Sophie Armgardt Gabel (†1719), Finstrup til Christian Adolph von Holsten, og efter hans død 1710 kom gården til hans bror, Godske Ditlev von Holsten (†1745), der i forvejen ejede Langesø.¹⁵ 1723 lod han de to gårde forene i et nyoprettet stamhus, Holstenshus, som 1778 blev ophøjet til et baroni. Kirken tilhørte Holstenshus, til den 1836 blev solgt til kammerherre Preben Bille-Brahe til grevskabet Brahesminde (†1857) for 22.000 rbdlr.¹⁶ Det følgende år bekostede Preben Bille-Brahe en gennemgribende istandsættelse af bygningen og inventaret, som fuldstændig præger kirken i dag.¹⁷ Kirken overgik til selveje 1911.¹⁸

Siden 1932 er Faldsled filialkirke (s. 4697).

Præstehistorie. Præsten Hans Madsen (o. 1530–62) blev under Grevens Fejde fanget af lübeckerne, torteret og spærret inde i et skab i Odense Provstegård, fordi han ikke ville afsløre, hvor han havde gemt de

Fig. 3. Matrikelkort 1:10.000. Målt af R. Rasmussen 1798 og tegnet af Freerk Oldenburger 2023. – *Cadastral map.*

Fig. 4a–b. Forslag til istandsættelse og udvidelse af kirkegården. Målt og tegnet af B. H. Clausen 1838. 1:700. a. Opstalt og snit af kirkegårdsmur mod vest. b. Situationsplan. I KB. Kunstbiblioteket. – *Proposal for the refurbishing and expansion of the churchyard, 1838. a. Elevation and section of the churchyard wall, looking west. b. Situation plan.*

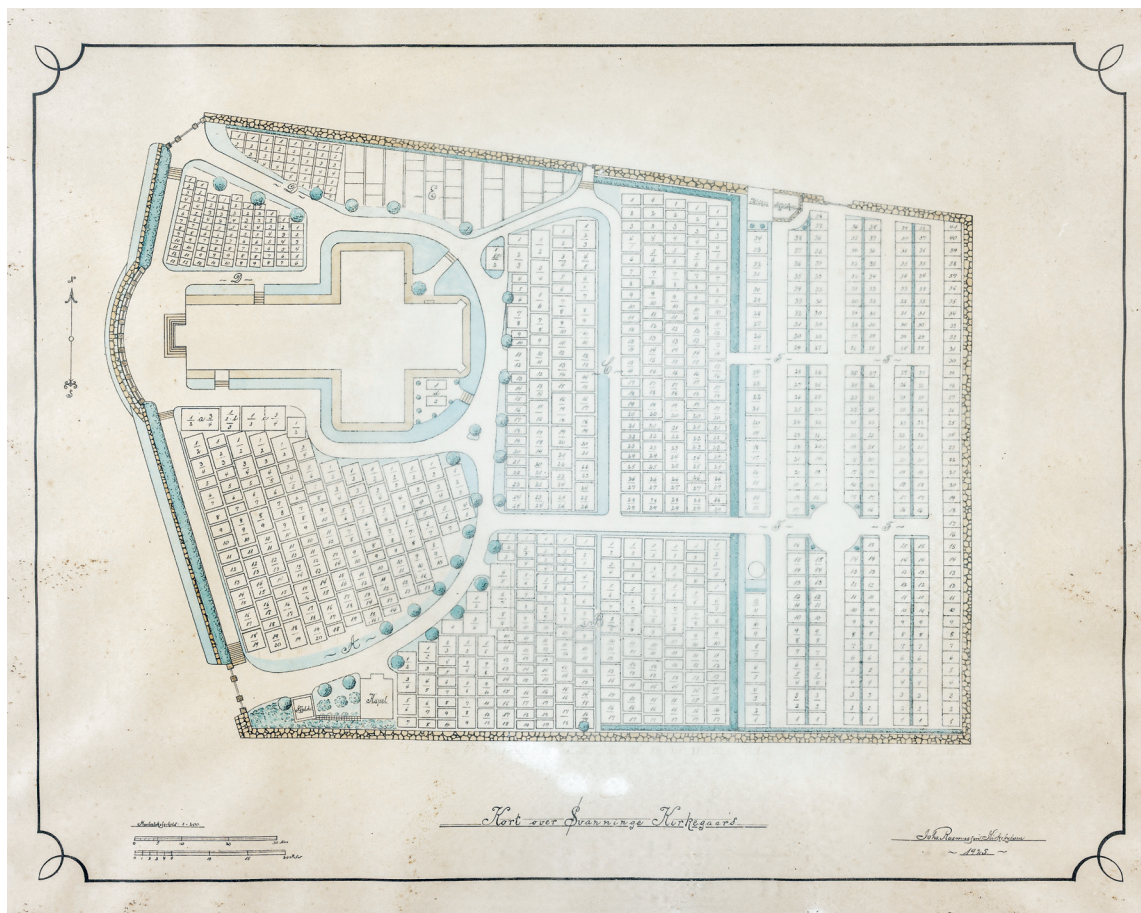

Fig. 5. Kirkegårdskort. 1:1000 Målt og tegnet af Johs. Rasmussen 1925. I kirken. – Churchyard map.

værdier, Jakob Hardenberg til Sandholt havde betroet ham. Fra skabet overhørte han en samtale mellem de lybske anførere om planen for det forestående felttog. Da det senere lykkedes ham at undslippe og nå frem til den danske lejr ved Assens, fortalte han, hvad han havde hørt, hvilket skal have bidraget til sejren ved Øksnebjerg 11. juni 1536 (jf. s. 4670). Som tak overlod Christian III ham Horne sognekald, som han frem til sin død forenede med Svanninge.¹⁹ To sønner, Jørgen og Mads, overtog kaldene i henholdsvis Svanninge og Horne; 1563 måtte Jørgen betjene begge sogne, da Mads under Syvårskrigen var skibspræst hos underadmiral Frants Bille.²⁰

Sagn. Da munkene ville bygge kirken, valgte man at gøre det på et bjerg, der kaldtes Stålbjerg, men da de havde lagt grundvolden, blev den ødelagt om natten. Man søgte derfor efter et andet sted at bygge og fandt et kors liggende på den høj, hvor kirken nu står. Her gik byggeriet godt, og de kaldte kirken Skt. Nikolaj Kirke.²¹

Sognet, som i øst præges af de kuperede Svanninge Bakker, strækker sig fra nordenden af Faaborg til kyststrækningen langs Faldsled (s. 4697). Landsbyen ligger sydligt i sognet og lavt i landskabet (fig. 1). Af det første matrikelkort fra 1798 ses, at kirken lå nord for rækkelandsbyen, men op gennem 1900-tallet er arealet derimellem blevet bebygget, så kirken på den høje kirkebakke nu rejser sig i den nordlige ende af byen (fig. 3).

Kirkegården har rektangulær form, som er resultatet af fire udvidelser siden 1798, hvor den havde en omtrentlig trapezform, og arealmæssigt var ca. en fjerdedel af det nuværende område (fig. 3). I forlængelse af kirkens hovedstændsættelse 1837 (s. 4629) anlagdes året efter en udvidelse mod øst på 3.260 kvadratalen af præstegårdens jord og et stykke af Rasmus Jacobsens have i syd, så sydgrænsen

blev placeret som i dag (jf. fig. 4b).²² Terrænet omkring kirken blev hævet 2 fod (jf. fig. 24).²³ 1887 blev der mod øst tilføjet endnu 3.500 kvadratalen af præstegårdens jord,²⁴ og 1922 blev endnu et større, rektangulært areal mod øst indlemmet (jf. fig. 5).²⁵ Udstrækningen af de to sidstnævnte udvidelser markeres af bøgehække. 1959 nævnes, at arbejdet med en udvidelse mod syd 'bør fortsættes',²⁶ og 1967 søgtes om tilladelse til at udvide kirkegården endnu en gang.²⁷ Dog blev kirkegårdens sidste udvidelse først udført 1989 og indviet 1992, nemlig med området mod øst og sydøst omkring det nyopførte graverhus (jf. ndf.).²⁸

Hegn. Kirkegården er omgivet af et dobbeltsidet kampestensdige mod øst, nord og syd opført ved de enkelte udvidelser, mens der langs vestsiden står en cementsat kampestensmur fra 1838.²⁹ Ud for tårnet er samme år opsat et støbejernsgitter mellem hvidpudsede, spidsbuede sandstenspiller.³⁰ Inden for digerene står en bøgehæk.

†*Hegn.* 1936 omtales, at der i 1500-tallet skal have været indhugget rebningsmål i diget.³¹ 1663 blev en del af muren repareret med 300 mursten og 400 tagsten,³² og et par år efter anvendtes endnu 200 mursten og 800 tagsten.³³ 1668 hjalp kirkevægerne murermesteren med at genoprette kirkemuren, der var faldet ud.³² Der var i

1660'erne altså formentlig både kampestensdiger og teglstensmure omkring kirkegården. Omkring hver enkelt kirkegårdsudvidelse stod oprindeligt kampestensdiger, som må være fjernet ved den efterfølgende udvidelse.

Indgange. Kirkegården har fire indgange: to porte i henholdsvis sydvest- og nordvesthjørnet, en ganglåde midt for nordsiden og en køreport i nordøst. De to porte, opsat 1838 (fig. 6), består hver af to spidsbuede portaler muret af normalsten stående på retkantede granitbaser. Over åbningen er en kvadratisk blænding, og de er afsluttet af cementbelagte kamtakker. I hver portalindgang er der en ganglåde, og mellem dem hænger en køreport. Trætremmelågerne er gråmalede, mens murværket er gulkalket med hvidkalket blænding. Portalerne er løbende blevet istandsat, og lågerne blev fornyet 1977.³⁴ Ganglågen i nord, som var præstens indgang og kan være nævnt 1868,³⁵ består af to genanvendte granitpiller, formentlig fra en ældre tindgang,³⁶ hvorimellem hænger en nygotisk støbejernslåge udsmykket med stavværk. Køreporten i nordøst (fig. 7), som oprindeligt blev opsat 1971 som nordindgang til den næstsiste kirkegårdsudvidelse (jf. ovf.),²⁷ blev flyttet til sin nuværende placering efter den sidste udvidelse og består af to granitpiller, hvorpå hænger

Fig. 6. Kirkegårdsindgang, 1838, set fra nordvest (s. 4619). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Churchyard entrance, 1838, seen from the northwest.*

to sortmalede smedejernstremmelåger prydet af hvide kors indfældet i sole.

†*Indgange.* I 1660'erne og 1670'erne nævnes flere reparationer af en muret port og tre låger, henholdsvis en i øst, en i nord og en i vest. Porten blev 1663 istandsat med 60 lægter og jern til låger. Året efter blev der købt hængsler, murankre og stabler samt en bom til lågen i nord.³³ 1720 blev portens overdel nedbrudt og muret op igen.³⁷ Ved kirkegårdens udvidelse 1922 blev en køreport af træ opsat i nordsiden til det nye areal; nedtaget 1971 (jf. ovf.).²⁷

†*Kirkeriste.* 1668 nævnes en rist, og 1670 blev to tremmeriste fornyet, og jernet i en rist, nok en tredje, blev repareret.³²

Bygninger på og ved kirkegården. 1728 grundlagde Karen Brahe til Østrupgård (s. 4599) et *hospital* til fem fattige (fig. 8). Det blev 1758 udvidet til ni lemmer af Susanne Brahe (s. 4601) og nedlagt 1912.³⁸ Det kampestensbyggede hus, som endnu står sydøst for kirken, har rødmalede døre og vinduer og halvvalmet tegltag.³⁹ Det anvendes nu til privat beboelse.

Præstegården ligger nordøst for kirkegården. Hovedbygningen, opført 1768 efter den forrige brændte (jf. ndf.), er af bindingsværk med grundmuret facade fra 1880'erne (fig. 10).⁴⁰ Træ-

værket er brunmalet og murværket gulkalket med blå døre og vinduer. Over begge langsider er en frontkvist, som på bagsiden af huset leder ud til en altan over en karnap. Huset dækkes af et halvvalmet, rødt vingetegltag. Den nordre, grundmurede sidebygning er en garage fra 1963, og den søndre ditto fra 2012 indeholder konfirmandstuen. Oprindeligt var gården et firfløjet bindingsværksanlæg med stråtag. Inden 1924 var den vestre fløj blevet nedrevet, og de to øvrige blev det 1963.⁴¹ Bygningerne blev istandsat ved præst Johan Frederik Leths tiltrædelse 1835, hvor stråtaget på hovedhuset blev erstattet med tegl, og udhusene fik tavl af teglsten i stedet for lervægge.⁴² Derudover blev gården istandsat o. 1933, 1964, 1981 og 2020.⁴³

Et nygotisk *ligkapel* blev opført o. 1916 syd for kirken (fig. 9).²⁷ Bygningen, som nu har omtrent kvadratisk grundplan, er muret af gule normalsten lagt i krydsskifte og gulkalket med hvide detaljer. I nord er en spidsbuget, brunmalet port til kapelrummet. I gavltrekanten mod nord er en korsblending, i den søndre en cirkelblending, og begge trekanter afsluttes af kamtakker. En tilbygning på vestsiden med toilet og fyrrum blev tilføjet 1975; den erstattede en ældre *nødtørftsbygning* ved sydgavlen, som dog står endnu.⁴⁴

Fig. 7. Kirkegårdsindgang, 1971, set fra syd (s. 4619). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Churchyard entrance, 1971, seen from the south.

Fig. 8. Hospitalet, 1728, set fra nord (s. 4620). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Hospital, 1728, seen from the north.

En sortmalet, træbygget *graver- og redskabsbygning*, opført 1989 ved arkitekt Ib Tagel,⁴⁵ findes sydøst for kirken på den nyeste del af kirkegården.⁴⁶ Bygningen har hvidmalede døre og vinduer og teglhængt sadeltag. Dertil kommer et sortmalet, tømret *skur* og en *materialeplads*. Samme år anlagdes en *parkeringsplads* nord for kirken.⁴⁷

†Bygninger på og ved kirkegården. I et afladsbrev 1489 omtales et ossuarium (*benhus*) på kirkegården.⁴⁸ Udlejning af en formentlig senmiddelalderlig *kirkelade* gav 1663 og 1671 en indkomst på 4 mk.⁴⁹ Den ældst kendte *præstegård*, som tidligst omtales 1690,⁵⁰ nedbrændte 28. december 1767.⁵¹ 1728 oprettede Karen Brahe en fundats for byens *skole*, som lå sydvest for kirken ved siden af hospitalet (jf. ovf.).⁵² Bindingsværksbygningen blev nedrevet 1891, hvor en ny grundmuret bygning, som står endnu, blev opført i den

Fig. 9. Ligkapel, o. 1916, set fra nordøst (s. 4620). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Mortuary chapel, c. 1916, seen from the northeast.

Fig. 10. Præstegården, 1768 og 2012, set fra øst (s. 4620). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Parsonage, 1768 and 2012, seen from the east.

gamle skoles have. En *degnebolig* kan have ligget på præstegårdens nordre toft, dvs. matriklen nord for kirken, som 1798 kaldtes ‘præstens degnetoft’ (jf. fig. 3).⁵³

Beplantning. Kirkegården er på grund af terrænets fald inddelt i terrasser (jf. kirkegårdsudvidelserne ovf.). Omkring kirken står en række lindetræer, plantet o. 2000.⁵⁴ Østligst på kirkegården er 2025 anlagt et cirkulært, stensat *lapidarium* med en vandkunst i midten.

†*Beplantning.* 1545 blev ved et landemøde, hvor præst Hans Madsen udtalte sig, stadfæstet, at stiftets præster havde retten til at slå hø på kirkegården og tilegne sig det brændsel, der måtte falde af træerne.⁵⁵

1824 var kirkegården ‘virkelig uskøn’, og 1826–30 blev den planeret og beplantet med canadiske popler og sølvpopler, som formentlig stod i en kreds omkring kirken frem til o. 2000 (jf. fig. 2),

hvor de sidste må være fældet (jf. ovf.).⁵⁶ 1834 nævnes, at kirkegården var i god stand, men under restaureringen 1837 blev den brugt som byggeplads, så den efterfølgende skulle forskønnes.⁵⁷

Fig. 11. Kirken gengivet i biskop Jacob Madsens visitationsbog 1588-1604. I RAO. – The church as shown in Bishop Jacob Madsen's Book of Visitations, 1588-1604.

Fig. 12. Kirken set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *The church seen from the north.*

BYGNING

Kirken består af et romansk skib, hvortil er tilføjet en sengotisk vestforlængelse, hvælv, et langhuskor, som erstattede det romanske $\dagger$ kor, og et tårn i vest. På sydsiden blev tilføjet et $\dagger$ våbenhus, og en $\dagger$ krypt under koret anlagdes i anden halvdel af 1500-tallet. Formentlig i første halvdel af 1600-tallet blev et kapel opført på skibets nordside. 1837 gennemgik bygningen en omfattende istandsættelse, hvor bl.a. en søndre korsarm blev opført. Kirkens længdeakse er drejet lidt mod nord.

Grundplan. Af den romanske kirke er kun skibets langmure bevaret (jf. fig. 14). En revne i bagmuren i nordsiden af skibets tredje fag kan markere vesthjørnet, så skibet formentlig var ca. 15 m langt. I øst fandtes et smallere $\dagger$ kor, hvis sydarms fundamenter blev påtruffet 2019 knap 1 m inden for det nuværende kors bagmur.²³

Materiale og teknik. Det romanske skib er opført af rå og kløvet kamp. Især nederst i murværket synes granitten at have meget regelmæssige overflader, som om den er tilhugget, men hvorvidt det er regulære kvadre, kan ikke afgøres.⁵⁸ Murene var oprindeligt ca. 5 m høje.

$\dagger$ Døre og $\dagger$ vinduer. Kirkens oprindelige to døre var placeret vestligt i langmurene i skibets nuværende andet fag (jf. fig. 14). Under vinduerne ses her tilmuringer i normalsten (ca. 100–120 cm brede), og muligvis havde dørene vanger af tilhugget granit. Ingen af kirkens romanske vinduer er bevaret.

Det romanske skibs *indre* var formentlig dækket af et fladt $\dagger$ træloft. Dets $\dagger$ taggavle må være fjernet ved udvidelserne mod øst og vest (jf. ndf.).

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. I senmiddelalderen blev kirken kraftigt udvidet mod

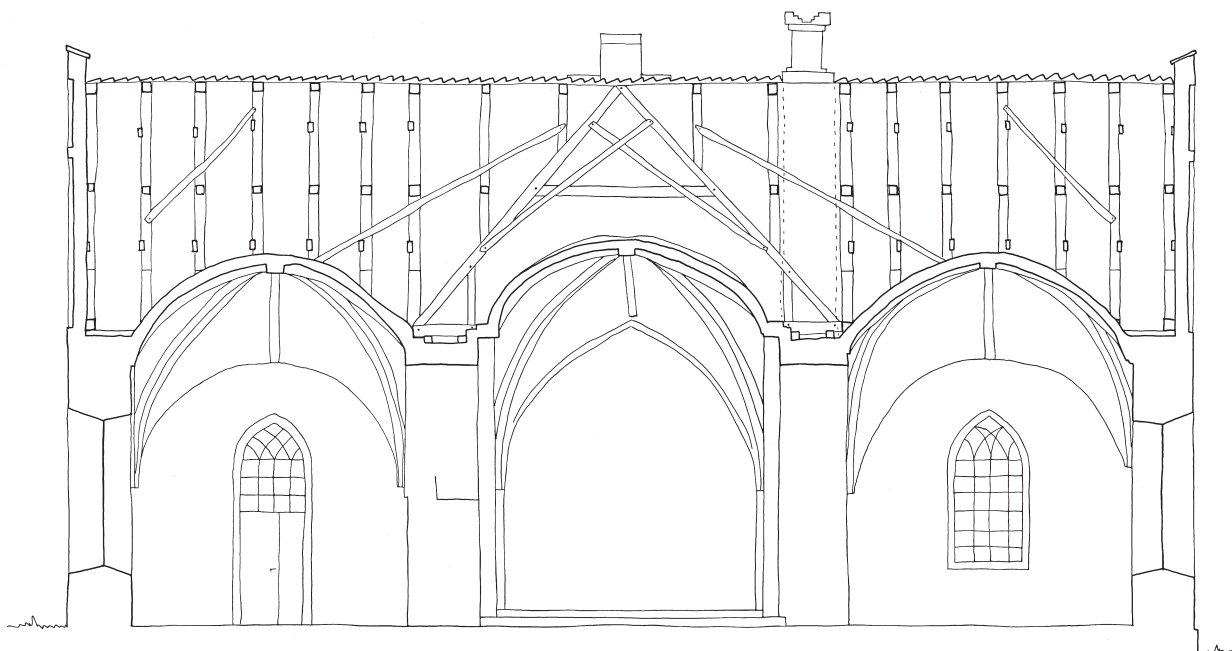

Fig. 13. Tværsnit. 1:150. Målt og tegnet af Pia K. Lindholt 2025. – *Cross-section.*

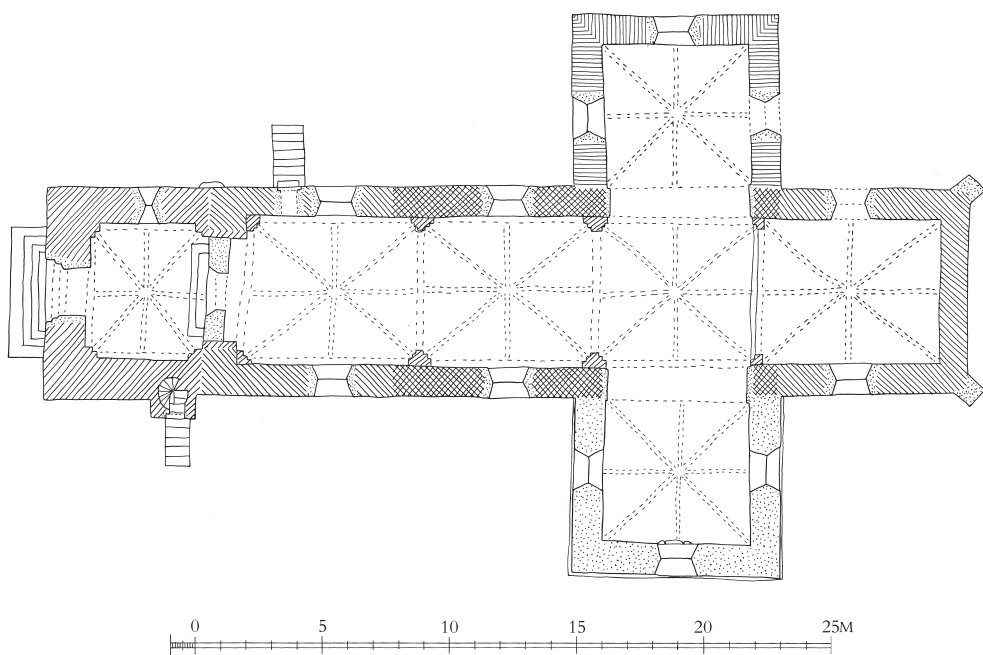

Fig. 14. Grundplan. 1:300. Målt af og tegnet af Pia K. Lindholt 2025. Signaturforklaring s. 9. – *Plan. Key on p. 17.*

både øst og vest, så dens areal blev mindst fordoblet. Den interne kronologi mellem udvidelserne kan delvist udredes. En vestforlængelse af skibet og en følgende overhvalvning af både skib og forlængelse må være sket først. Herefter fulgte i ukendt rækkefølge: opførelsen af et langhuskor i øst, et tårn i vest og et tvåbenhus på sydsiden. I 1400-tallet blev der udstedt flere afladsbreve (s. 4615), som kan have været med til at finansiere ændringerne af bygningen.⁵⁹

Vestforlængelsen på godt 7 m blev opført i rå og kløvede kampesten. I sydmuren findes den vestre vange på 18-19 skifter i højden og enkelte bindre af det fladbuede stik til et stort, formentlig

Fig. 16. Kampesten med skåltegn i korets nordfacade (s. 4625). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Fieldstone with cup marks in the chancel's north facade.*

Fig. 15. Vindue fra 1837 og til venstre rest af senmiddelalderligt tvåbenhus i vestforlængelsen, set fra syd (s. 4625). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Window from 1837, on the left the remains of a Late Medieval tvåbenhus in the western extension, seen from the south.*

falset vindue muret i munkesten (jf. fig. 15). Det må senest være forsvundet ved indsættelsen af de nuværende vinduer 1837 (s. 4629). Forlængelsens taggavl i kampesten synes indmuret i tårnets østmur.

Hvælv i det forlængede skib. Efter opførelsen af skibets vestforlængelse blev tre otte delte *ribbehvælv* opsat (jf. fig. 34 og 60). Det østligste har kvadratisk grundplan, mens de to vestligste har rektangulær plan. Hvælvene står på dobbeltfalsede piller (på nær det østligste, enkeltfalsede pillepar), som er funderet på kampesten. Spidsbuede, helstensbrede skjold- og gjordbuer og halvstensbrede ribber bærer de flade kapper, hvis konstruktion ikke er synlig.

Et *langhuskor* i øst erstattede i senmiddelalderen det romanske tvåbenhus (fig. 17). Det er opført af rå og kløvede kampesten. Fundamentet er ligeledes af kampesten og rækker ca. 125 cm ned under nuværende terræn. Heraf har de øverste ca. 50 cm været synlige, idet de var holdt sammen af mørtel (jf. terrænhævning, s. 4619).²³ I nordmurens nedre del er indmuret en større kampesten med skåltegn fra bronzealderen (fig. 16), hvilket også kendes i Åstrup (s. 3092). I bagmuren kan der have været en synlig sokkel af granitkvadre, idet to sådanne blev påtruffet under gulvniveau 2018.²³ Murene havde oprindeligt samme højde som skibets. Koret er dækket af et samtidigt otte delte ribbehvælv med vederlag i bagmurene (jf. fig. 38), som er rundbuet langs langmurene

Fig. 17. Kirken set fra øst. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *The church seen from the east.*

og spidsbuet i østgavlen. I vest hviler det dog på samme gjordbue som skibets østligste fag. Ribberne er halvtstensbrede, og de flade kapper er halvstenstykke og synes muret i regelmæssige skifter. Taggavlen er ligeledes af kampesten, og de nuværende kamtakker er opsat 1837, men kan have erstattet ældre $\ddagger$ kamtakker.⁶⁰

Tårnet i vest har omtrent kvadratisk grundplan og står i fire stokværk (jf. fig. 12 og 24). Det er opført af rå og kløvede kampesten og røde muren i munkeskifte, og østmuren står formentlig oven på vestforlængelsens gavltrekant.⁶¹ De øverste halvdele af syd-, nord- og vestfacaderne er skalmuret 1837, hvor også nye taggavle blev

opført (s. 4629). Kirkens hovedindgang findes siden restaureringen i tårnets vestmur, og her fandtes formentlig en ældre $\dagger$ indgang, afbildet 1588 (jf. fig. 11). Tårnrummet, som fungerede som en forlængelse af skibet, åbnede sig mod skibet ved en spidsbuet arkade. Rummet er dækket af et ottedelt ribbehvælv stående på falsede piller med skråt forløbende, to skifter høje kragbånd. Ribberne er halvstensbrede, og de flade kapper er muret i regelmæssige skifter og har to nyere ventilationshuller. Et samtidigt *trappehus* på tårnets sydside er muret i røde munkesten i en uregelmæssig skiftegang af løbere og bindere (jf. fig. 24). En fladbuet dør fra 1837 leder ind til en højredrejet spindeltrappe med retkantet spindel.⁶² Trappeløbet, som er delvist indlejret i murlivet, og hvis trin synes ommuret flere gange, er dækket af et fladspændt tøndehvælv af kantlagte løbere. Overdøren til mellemstokværket er

Fig. 18. Overdør i trappehus set mod syd (s. 4627). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Upper door of the stairwell looking south.*

Fig. 19. $\dagger$ Hejseluge i tårnets mellemstokværk set mod nord (s. 4627). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Lift hatch on the intermediate floor of the tower looking north.*

fladbuet (fig. 18). I mellemstokværkets nordmur findes en tilmuret, fladbuet $\dagger$ hejseluge med falsede vanger i bagmuren (fig. 19). Den respekterer højden på tårnrummets hvælv, og begge er formentlig oprindelige. Af klokkestokværkets murværk er kun det østlige bevaret. Her er to fladbuede, falsede glamhuller. Tilsvarende $\dagger$ huller har der formentlig været mod de øvrige verdenshjørner inden tårnets ombygning 1837. Inden de fire taggavle blev sat op samme år, havde tårnet kun to $\dagger$ taggavle, hvis orientering og udseende ikke kendes. 1755 nævnes, at tårnet var ‘uden spir og nogen prydelse’.⁶¹

$\dagger$ Våbenhus. Et formentlig senmiddelalderligt våbenhus stod indtil 1837 på kirkens sydside, formentlig ud for $\dagger$ syddøren i langhusets tredje fag.⁶³ Dets bjælkeloft var i dårlig stand o. 1665.³³ Det omtales o. 1950 som et ‘lille, lavt hus’.⁶⁴

Fig. 20. Nordre korsarms indre set mod nord. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *The northern transept's interior looking north.*

Eftermiddelalderlige tilføjelser. Et kapel på skibets nordside blev formentlig opført i første del af 1600-tallet, da Jacob Madsen 1588 nævner: »Kerken lige ud, ... huald alt, 5 Huellinger«, altså at bygningen var et langhus med fem hvælv.⁶ 1668 nævnes »Capellet« første gang, hvor dets tag var blæst af i en storm.³² Dets oprindelige funktion er ukendt, og dets indretning kendes først fra 1837, hvor det blev møbleret med stolestader (s. 4663). 1755, 1760 og 1774 omtales kirken som en 'korskirke', hvilket må henføre til kapellet.⁶⁵ Det er opført af rå og kløvede kampesten og teglsten i renæssanceformat med glattede fuger.²³ I det indre er rummet, som åbner sig

mod skibet ved en arkade fra 1837, dækket af et ottedelt ribbehvælv med rundbuede vederlag i murene (jf. fig. 20). Ribberne er halvstensbrede, og de flade kappers konstruktion er ikke synlig. †Taggavlen blev ommuret 1837 (s. 4629).

To mindre *støttepiller* sat diagonalt på korets østhjørner blev formentlig opført efter middelalderen (jf. fig. 17). De er muret af mindre granitkvadre og dækket af blågrå vingetegl.

En †*krypt* under koret for slægten Emmiksen blev formentlig anlagt i anden halvdel af 1500-tallet (s. 4680). Den blev formentlig opfyldt 1837 og blev påtruffet ved gulvoplægningen 2019.²³ Krypten var rektangulær i grundplan,

ca. 240×285 cm, muret af røde munkesten og dækket af et halvstenstykt tøndehvælv i længderetningen, men toppen af hvælvet var fjernet formentlig på grund af nye gulve (s. 4636). I vest fandtes en nedgang, ca. 97 cm bred.

Eftermiddelalderlige reparationer og vedligeholdelser. 1588 nævnes, at kirken var et overhvælvet langhus (jf. ovf.), men taget var i dårlig stand, og tårnrummet var grønt af alger.⁶

Efter Karl Gustav-krigene 1657-60 var kirken i ringe stand, og i 1660'erne blev den løbende istandsat: Nogle vinduer blev fornyet, tagene blev repareret ad flere omgange, og rådne bjælker i tårnet blev udskiftet. Nye bjælker, loft og spær blev opsat over tvåbenhuset, hvor også et anker blev indlagt og en formodentlig hejseluge blev repareret.³³

1702, hvor facaderne var i god stand, trængte kirkens indre til istandsættelse.⁶⁶ 1720 havde kirken gennemgået en istandsættelse både ude og inde.³⁷ Igen 1751 blev den 'meget godt renoveret'

ved kirkeejer Adam Christopher von Holsten til Holstenhus.⁶¹ Fire år senere omtales bygningen som meget lang og 'ganske snæver og smal'.⁶¹

1816 blev der samlet bidrag ind til at istandsætte den 'brøstfældige, ældre kirke'.⁵¹ 1828 var facaderne og taget under hovedreparation,⁶⁷ men i 1830'erne var kirken igen i ringe stand.⁶⁸

Hovedistandsættelse 1837. Den dårlige forfatning ledte til en gennemgribende istandsættelse 1837 bekostet af Preben Bille-Brahe, der året forinden havde købt kirken (s. 4616).⁶⁹ Tegningerne til ændringerne blev udarbejdet af arkitekt, professor G. F. Hetsch. Hans forslag til ombygningerne af både bygning og inventar var mere detaljerede end det endelige byggeri udfoldede sig, bl.a. synes nye kalkmalerier på østvæggen ikke af være udført (jf. fig. 21a-f). Arbejdet, som blev holdt under opsyn af hans elev, arkitekt N. S. Nebelong, blev delvist udført af københavnske håndværkere. I synsprotollen omtales, at 'hovedreparationen kunne anses for en ombygning', og ændringerne efter-

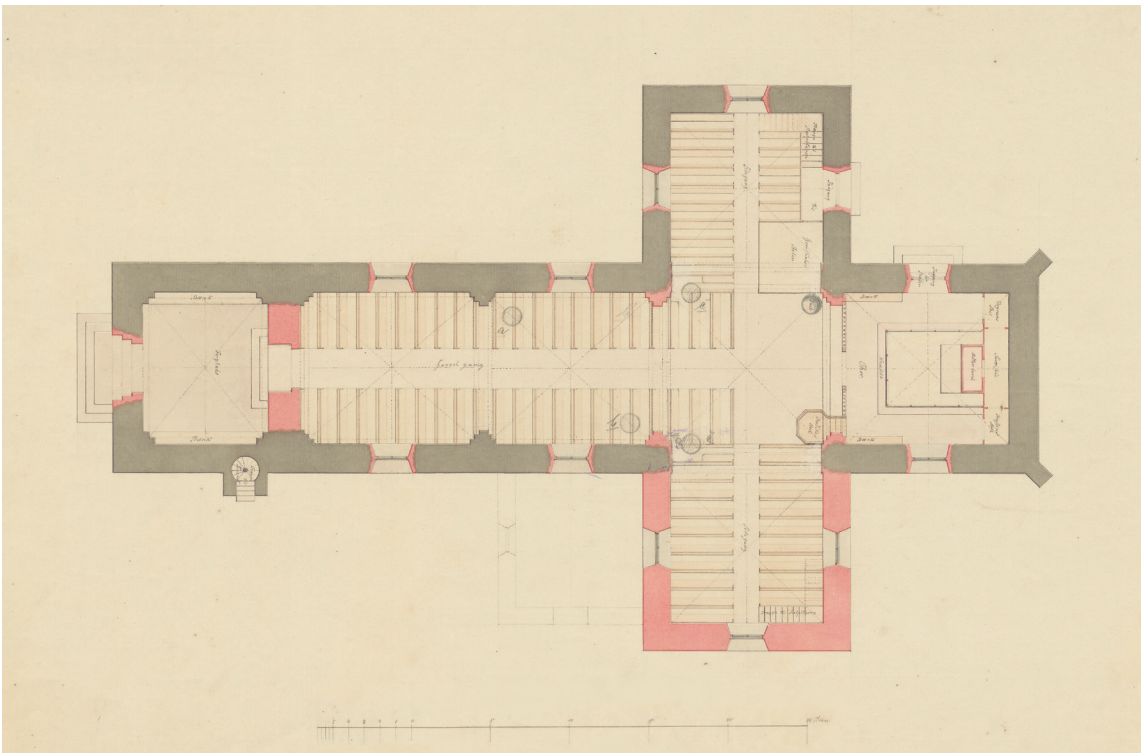

Fig. 21a. Forslag til hovedistandsættelse tegnet af G. F. Hetsch 1836. 1:300. a. Grundplan. I KB. Kunstbiblioteket. – Proposal for major refurbishing by G. F. Hetsch, 1836. a. Plan.

Fig. 21b–c. Forslag til hovedstandsættelse. Tegnet af G. F. Hetsch 1836. 1:300. b. Tårnets vestfacade. c. Sydfacader. I KB. Kunstbiblioteket. — *Proposal for major refurbishing by G. F. Hetsch, 1836. b. The tower's west facade. c. South facades.*

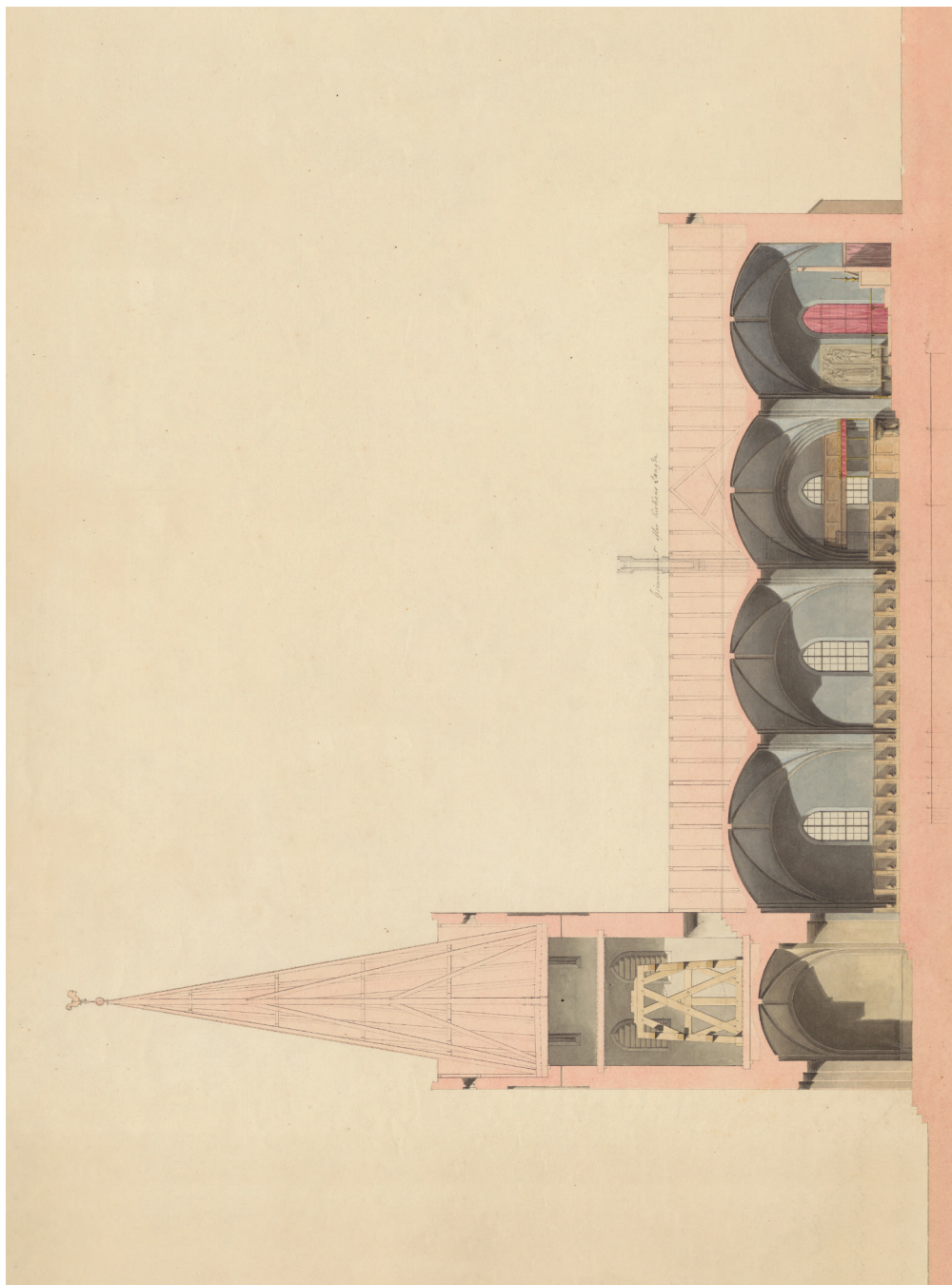

Fig. 21d. Forslag til hovedstandsættelse. Tegnet af G. F. Hetsch 1836. 1:300. d. Længdesnit set mod nord. I KB. Kunstbiblioteket. – *Proposal for major refurbishing by G. F. Hetsch, 1836. d. Longitudinal section looking north.*

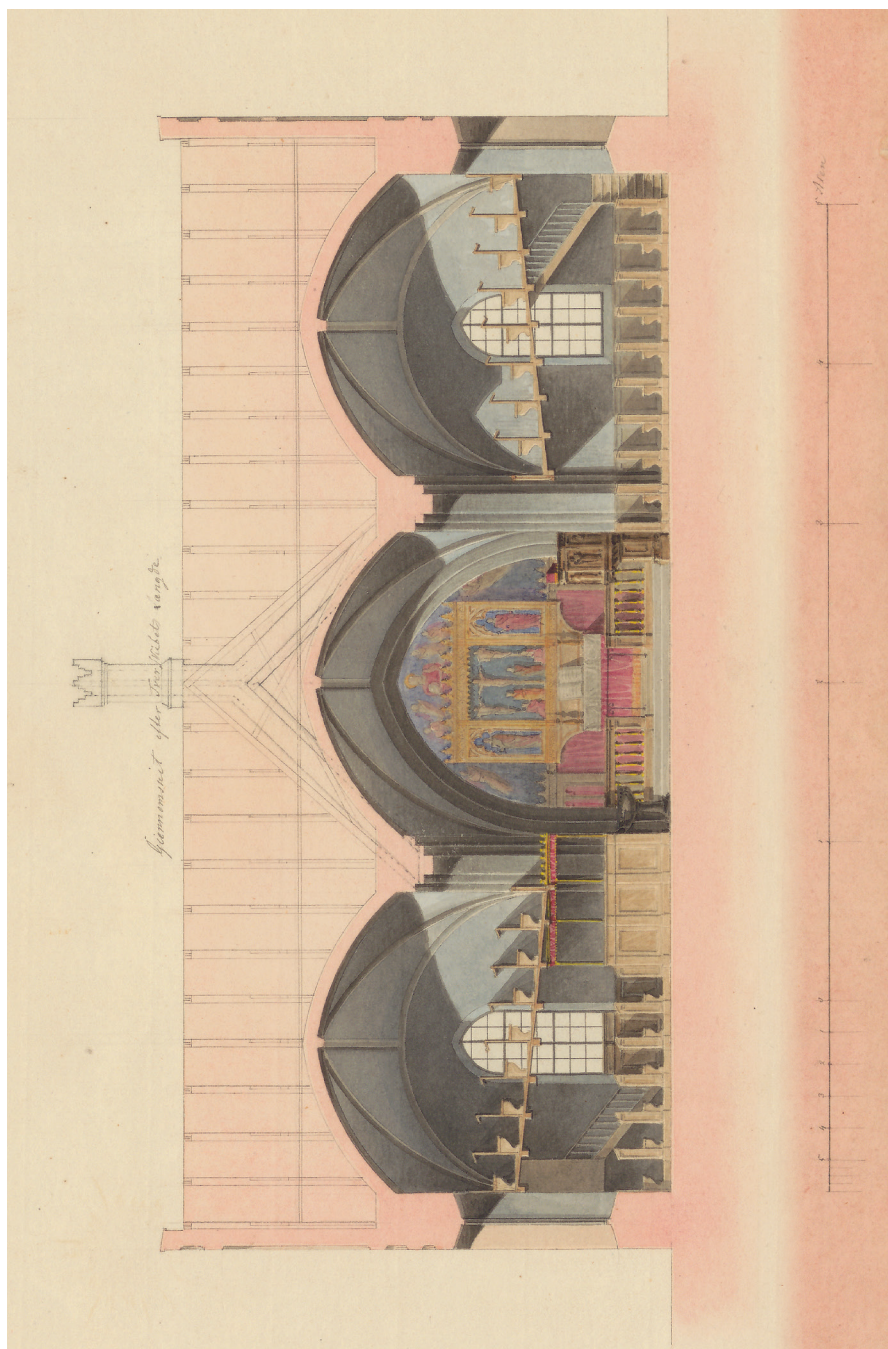

Fig. 21e. Forslag til hovedstandsættelse. Tegnet af G. F. Hetsch 1836. 1:150. e. Tversnit gennem korsarmene set mod øst. I KB. Kunstbiblioteket. — *Proposal for major refurbishing by G. F. Hetsch, 1836. e. Cross-section through the transepts looking east.*

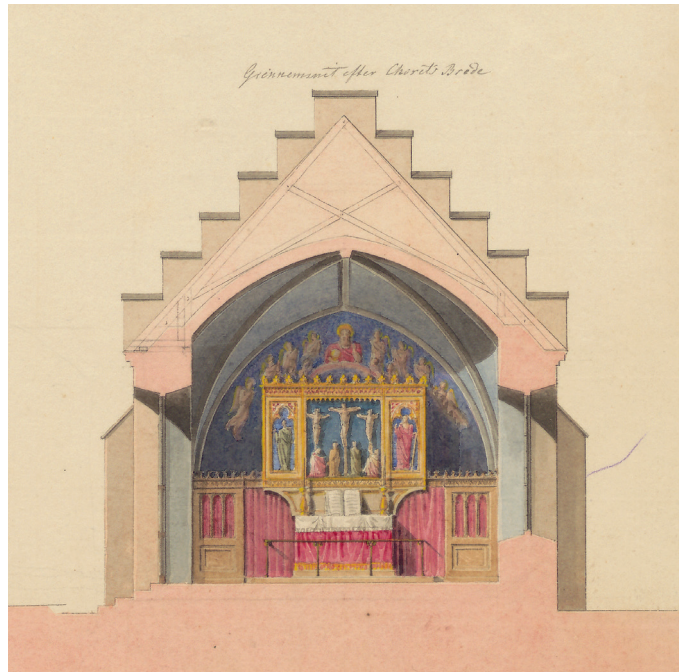

Fig. 21f. Forslag til hoveddistandsættelse. Tegnet af G. F. Hetsch 1836. 1:150. f. Tværsnit gennem koret set mod øst. I KB. Kunstbiblioteket. – Proposal for major refurbishing by G. F. Hetsch, 1836. f. Cross-section through the chancel looking east.

lod bygningen med sit nuværende udseende.⁷⁰ Efterfølgende omtales, at den 'var blevet en af de smukkeste landsbykirker i Danmark'.⁷¹ Kirken var en af de første til at gennemgå en så altomfattende og stilgennemført istandsættelse (s. 4647). Sæby Kirke (DK Kbh.Amt 933) havde fået en lignende behandling 1824 ved arkitekt J. H. Koch.⁷²

Bygningen blev forvandlet til en korskirke, da en søndre korsarm blev opført ud for langhusets andet fag (jf. fig. 24), og tvåbenhuset blev nedrevet. Der blev leveret 109.000 nye, gule normalsten fra Egeskov, som blev anvendt til alle murarbejder. Murene blev forhøjet med ca. 12 skifter og afsluttet med en falsat tandsnitsgesims (jf. fig. 15). Søndre korsarm har samme proportioner som nordkapellet, og teglstenene er lagt i krydsskifte over et retkantet sokkelfremspring.

Fire nye døre blev etableret i kirkens ydermure: I korets nordmur blev der indsat en spidsbuet præstedør med dobbeltsmigede vanger, og en tilsvarende dør til en therskabsstol (s. 4665) blev indsat

i kapellets østmur. I vest blev en ny hovedindgang etableret, så tårnrummet kom til at fungere som våbenhus. Den spidsbuede dør har dobbeltfalsede vanger profileret med kvartstave (fig. 22). Tårnrummet blev lukket af fra kirken med en lukkemur i tårnarkaden, hvori en smiget, spidsbuet dør giver adgang til skibet. Over både sidstnævnte og hovedindgangen blev opsat glasmalerier (s. 4643). I alt 10 store, dobbeltsmigede og spidsbuede vinduer blev indsat, henholdsvis syv i den gamle kirke (et i koret, fire i skibet og to i nordkapellet) og tre i søndre korsarm. I tårnrummet blev der mod nord indsat et lille, dobbeltsmiget og spidsbuet vindue. Bagmurene og hvælvene blev kraftigt cementpudset, og arkaderne til korsarmene blev gjort brede og rundbuede. Gulvene blev fornyet (s. 4635). Korets gavltrekan fik påmuret 11 kamtakker dækket med cementplader, og nordkapellets taggavl blev fornyet og fik syv stigende, rundbuede højblændinger og en korsblænding under 13 kamtakker; søndre korsarms gavltrekan er magen til.

Tårnet blev omfattende istandsat, så det sydvestre hjørne blev 'nedbrudt næsten til grunden', hvilket dog kun betød en skalmuring af hjørnet. Murene blev forhøjet med ca. 2,5 m. De indre bjælkelag blev fastgjort i murene med jernankre med lodrette ankerforskud. Klokkestokværkets syd-, nord- og vestfacader blev skalmuret, og to store, spidsbuede glamhuller indsat i hver mur. Fire blændingsprydede taggavle blev opsat (fig. 26), og deres dekoration strækker sig også ned over den nye murforhøjelse, hvorfor gavltrekanterne synes højere, end de egentlig er. Mod syd, nord og vest er de prydet af fem spidsbuede,

Fig. 22. Hovedindgang i vest, 1837 (s. 4633), med samtidig, udvendig dørfløj nr. 1 udført af snedkermester F. Ihle, København (s. 4667). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *The western main entrance, 1837, with contemporary exterior door wing no. 1 made by the master cabinet-maker F. Ihle, Copenhagen.*

Fig. 23. Opgang til orgelpulpitur, formentlig 1847, set fra nord (s. 4635). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Access to the organ gallery, presumably 1847, seen from the north.*

stigende højblændinger, hvoraf den midterste har tvillingestik. De fire øvrige har en rektantet blænding i bunden og pibeformede åbninger i de to. Øverst er et cirkelformet vindue. I vestgavlens blændinger er jernbogstaverne »P B B« for Preben Bille-Brahe og årstallet »1837«. Den østlige taggavl er prydet af seks falske, hvidkalkede og spidsbuede 'blændinger' og har ingen åbninger (jf. fig. 26). Alle fire gavltrekanter er afsluttet af 11 kamtakker belagt med cementplader. Et højt, slankt og firesidet spir rejser sig diagonalt mellem taggavlene og krones af en vindfløj

Fig. 24. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *The church seen from the south.*

(s. 4641). Alle tagværker og -beklædninger blev fornyet (s. 4636), hvoraf langhusets og korsarmenes blev opført af tømrer Hans Zachariasen og tårnets af tømrerne Mads Sondenbro og Christopher Hansen fra Faaborg. Året efter, 1838, blev trappehuset istandsat med en ny, fladbuet dør, reparation af den murede trappe, tilmuring af tjejselugen, og en fladbuet dør til langhusets loft blev formentlig indsat samtidig.¹⁷

I 1840'erne og 1850'erne blev bygningen løbende vedligeholdt,¹⁷ og formentlig 1847 må en falsk, spidsbuet dør i nordsiden af skibets vestfag være blevet brudt som opgang til orgelpulpituret (fig. 23, s. 4669). I murlivet giver en trætrappe

dækket af et lidt spidsbuet tøndehvælv adgang til en tilsvarende overdør. 1885 og 1890 gennemgik kirken hovedreparationer.⁷³

1907 trængte både murværk, gulve, tømmerværk og tagbeklædning samt to kakkellovne til reparationer (s. 4641).⁷⁴ 1933 blev kirkens ydre istandsat, og 1966 blev tårnets syd- og vestgavl det også.⁷⁵ 1981 blev kamtakkerne på koret og korsarmene udbedret.⁴⁵ 2014 blev søndre korsarms facade repareret, hvor defekte sten blev udhugget.⁷⁶

Gulve. I skib, korsarme og tårnrum ligger der gule, ottekantede fliser med mellemliggende kvadratiske, grå fliser fra 1837 (jf. fig. 25 og 34).³⁵

Fig. 25. Søndre korsarms indre set mod syd. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *The southern transept's interior looking south.*

I koret er der egetrægulv lagt i tavler (jf. fig. 38); dele heraf kan være fra 1837, inden for alter-skranken blev det fornyet 1885, og hele gulvet blev omlagt 2019.⁷⁷ Under stolestaderne er der fyrretrægulve fra 1930,²⁷ som erstattede $\dagger$ murstensgulve fra 1837.²⁵

$\dagger$ *Gulve.* 2019 observeredes i skibet et ældre teglstengulv (ca. 25×12×7 cm), som var tjæret på oversiden. Ved samme undersøgelse konstateredes, at kirkens gulve måtte være hævet (jf. s. 4623).²³ 1702 skulle gulvet udbedres.⁶⁶ Fra 1827 og frem til hoveddistandsættelsen 1837 nævnes gentagne gange, at kirkens gulve var sunket og skulle omlægges, og brædegulvene under stolene var rådne.⁶⁷ Et rødt kokostæppe til hele kirkens gulv blev 1914 skænket af fru Marie Hansen.²⁵

Vinduer. Kirkens 11 store og et lille vindue har alle spidsbuede støbejernsrammer fra 1837 (fig. 15).

$\dagger$ *Vinduer.* Om udformningen af kirkens vinduer inden 1837 vides intet, da de kun omtales enkelte gange. 1702 var de blevet repareret 'for nylig', og de var i 'temmelig god stand'.⁶⁶ 1805 omtales de som 'gamle og dunkle',⁷⁸ og 1825 nævnes, at to vinduer, som var mindre end de øvrige, skulle gøres større.⁶⁷

Tagværker. Alle kirkens tagværker er af fyr og fra 1837. 1862 nævnes dog, at tagværket over kirken var af både eg og fyr.²⁵ Over langhuset står 26 spærfag og over hver korsarm syv fag, og deres konstruktion er ens. Spærfagene står på to murremme på hver murkrone, og hvert fag har spærsko og -stivere, et hanebånd og et krydsbånd

(fig. 13 og 27e). Fagene er nummereret med romertal over langhuset fra vest mod øst (nr. 1-26), fra syd mod nord i nordre korsarm (nr. 27-33) og fra nord mod syd i søndre korsarm (nr. 34-40). Tårnets spir er af kraftigt fyrretømmer og består overordnet af en kongestolpe støttet af fire stolper, holdt sammen af jernbånd og støttet af lange skråstivere (jf. fig. 27e), samt fire spær ud for hver af spirets tagflader, som mødes i kip. Fire bjælkelag inddeler konstruktionen i højden, og ud for hver gavltrekan står to spærfag.

Klokkestolen består af to stolper, hvorimellem klokken hænger (s. 4673), stående på fodremme og støtte af skråstivere og øverst holdt sammen af en tværbjælke.

†*Klokkestol*. 1666 blev 'klokkeværket' forbundet med nyt tømmer, da de to indmurede bjælker, som dens største klokke hang i, var rådne.³³

Tagbeklædning. Kirkens tage er belagt med gråblå vingetegl, som muligvis er fra 1837, hvor denne type tegl blev oplagt. 2002 blev tårnets tegltag over gavlene repareret.⁷⁹ Spiret har spåntag, som løbende er repareret og står foran en fornyelse 2025.⁸⁰

†*Tagbeklædning*. 1588 var kirken dækket med tagtegl, som havde flere mangler.⁶ I 1660'erne blev tagene løbende istandsat, bl.a. med 200 tagsten på tårnet,³³ og 1671 blev 100 sten oplagt af murermesteren.⁸¹

Farveholdning. Kirkens facader er kalket lysegule med sorttjæret sokkel, hvilket den formentlig har stået med siden 1837. Dør- og vinduessmige, gesimser og blændingsbunde er hvidkalkede.

†*Farveholdning*. 1899 nævnes, at kirken var 'gul og rød overkalket'; hvor farverne fandtes, er usikkert.⁸² Hetsch havde ønsket blegrode facader.

Fig. 26. Tårnets gavltrekanter set fra sydøst (s. 4634). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Tower gables seen from the southeast.

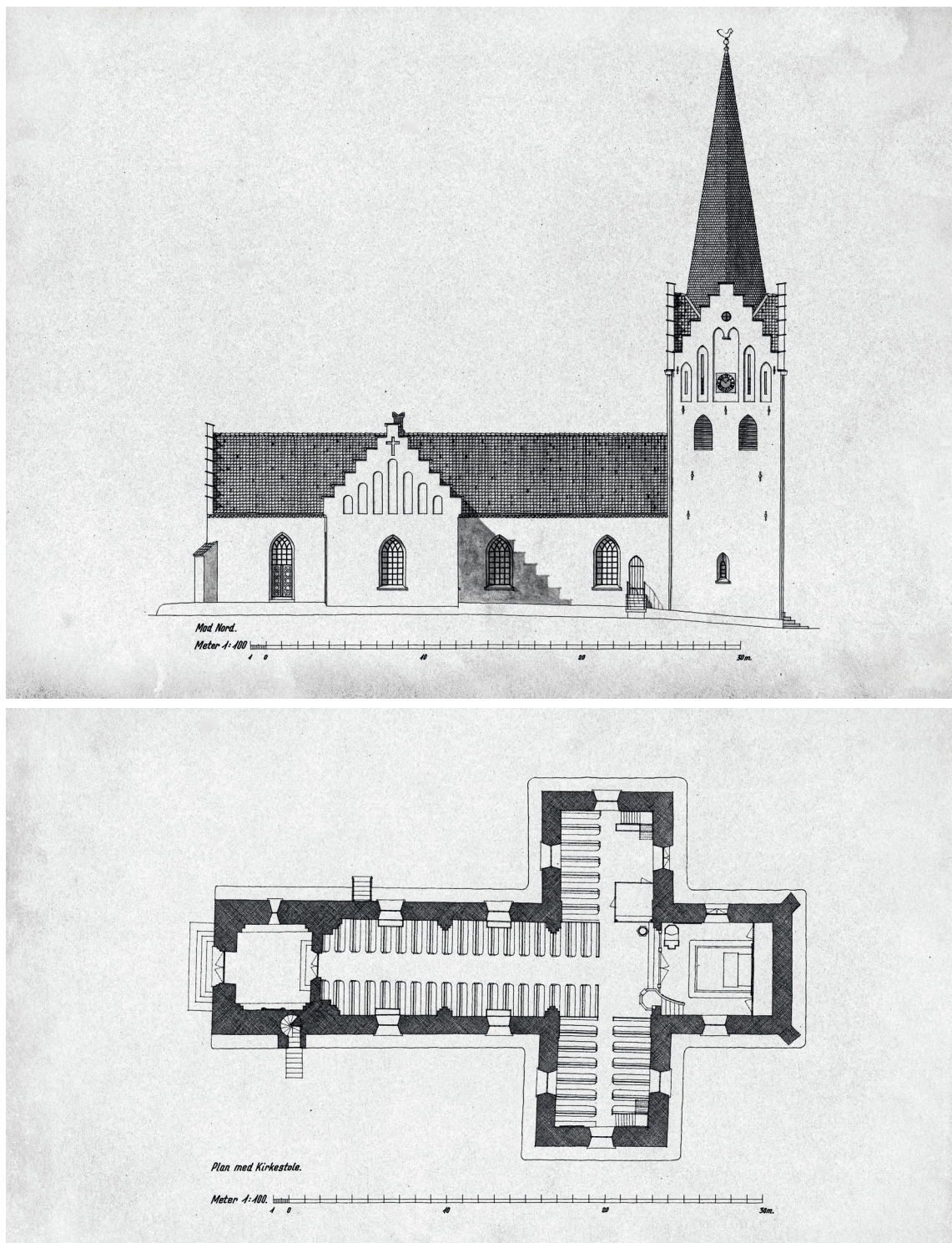

Fig. 27a-b. Opmåling af kirken. Målt og tegnet af Jørgen Ejlers 1940. 1:400. a. Nordfacader. b. Plan med stoleinddeling. I Svanninge Folkemindesamling. — Scale drawing of the church, 1940. a. North facades. b. Plan with pew layout.

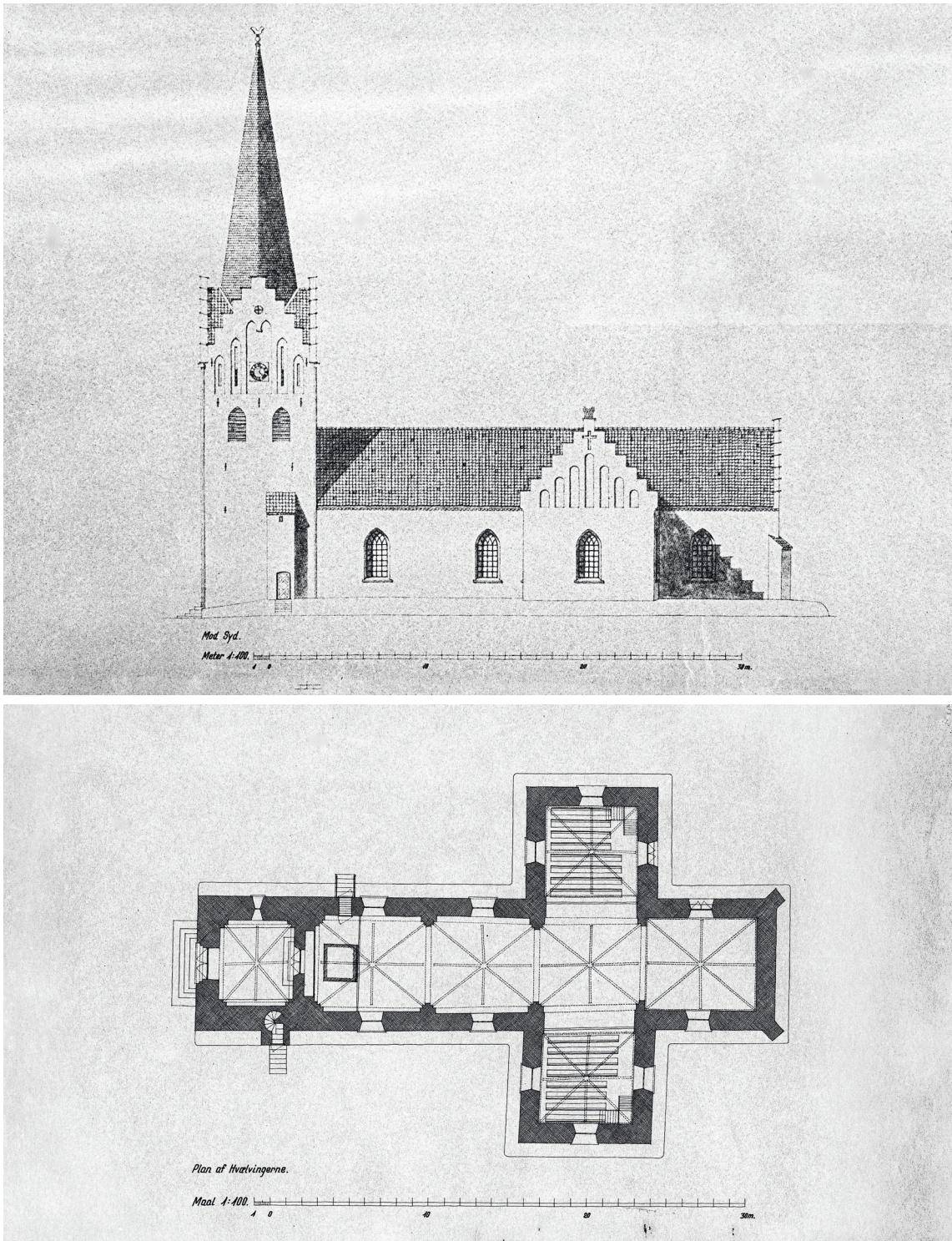

Fig. 27c-d. Opmåling af kirken. Målt og tegnet af Jørgen Ejlers 1940. 1:400. c. Sydfacader. d. Plan af pulpiturer og hvælv. I Svanninge Folkemindesamling. — Scale drawing of the church, 1940. c. South facades. d. Plan of galleries and vaults.

Fig. 27e. Opmåling af kirken. Målt og tegnet af Jørgen Ejlers 1940. 1:400. e. Længdesnit set mod nord. I Svaninge Folkemindesamling. – Scale drawing of the church, 1940. e. Longitudinal section looking north.

der i sine forslag til istandsættelsen (jf. fig. 21b-c), men om det blev udført, er uvist. Fund af et lyst gult $\dagger$ kalklag på korets bagmur viser, at kirken tidligere også har stået gulkalket indvendig.⁸³ Det kan muligvis være fra 1838, hvor det indre skulle have »en lys Maling«.⁸⁴ Hetsch havde forinden også foreslået, at kirkens indre flader skulle males grå-violette med hvide hvælvriber, mens tårnrummet skulle males gulgråt (jf. fig. 21d-f).⁸⁵

Opvarmning. Bygningen opvarmes ved naturgas indlagt 2019.⁴⁵ Rørovnene under bænkenene er

Fig. 28. Vindfløj på tårnets spir, 1837 (s. 4641). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Weathervane on the tower spire, 1837.

Fig. 29. Kirken, 1915, set fra sydvest. I Svanninge Folkemindesamling – *The church, 1915, seen from the southwest.*

nok fra 1967, mens korets el-radiator ved syd-væggen er opsat 1978.⁷⁵

†*Opvarmning.* 1884 blev kirken forsynet med to *kakkelovne*.⁸⁶ Den ene stod vestligt i arkaden til søndre korsarm (jf. fig. 33), og den anden oven var formentlig placeret i skibets tredje fag.⁸⁷ Deres skorstene samlede sig i en fælles kreneleret pibe over langhusets tredje fag. 1916 var de ikke i stand til at give den nødvendige varme, og en *kalorifer* fra C. M. Hess blev opsat 1917.⁸⁸ Dens skorsten med kreneleret pibe, magen til den forrige, står stadig over søndre korsarm (jf. fig. 24). 1935 godkendtes et lavtryksdampanlæg.⁸⁹ 1967 blev et *oliefyr* opsat i et *fyrtrum* nedgravet i terræ-

net på skibets sydside.²⁷ Rummet har betonvægge, -gulv og -loft, og adgangen er ved en ditto trappe langs vestmuren. Fyret blev fornyet 1989 og nedtaget 2019.⁴⁵ Frem til 1978 stod der en *†støbejernsradiator* i korets nordøsthjørne.⁴⁵

Elektricitet/belysning. 1919 fik kirken elektrisk lys.⁹⁰

En *vindfløj* på tårnets spir formet som en hane (fig. 28), 1837, er ca. 1,5 alen høj og af forgyldt kobber, genforgyldt 1926 og 1975.⁹¹ På dens fløjstang sidder en stor, forgyldt kugle.

Fortov. Pikstensbrolægningen omkring kirken er fra 1818 og erstattede en bro lagt i cement.²³ 1668 blev der lagt en stenbro uden for *†våbenhuset*.³²

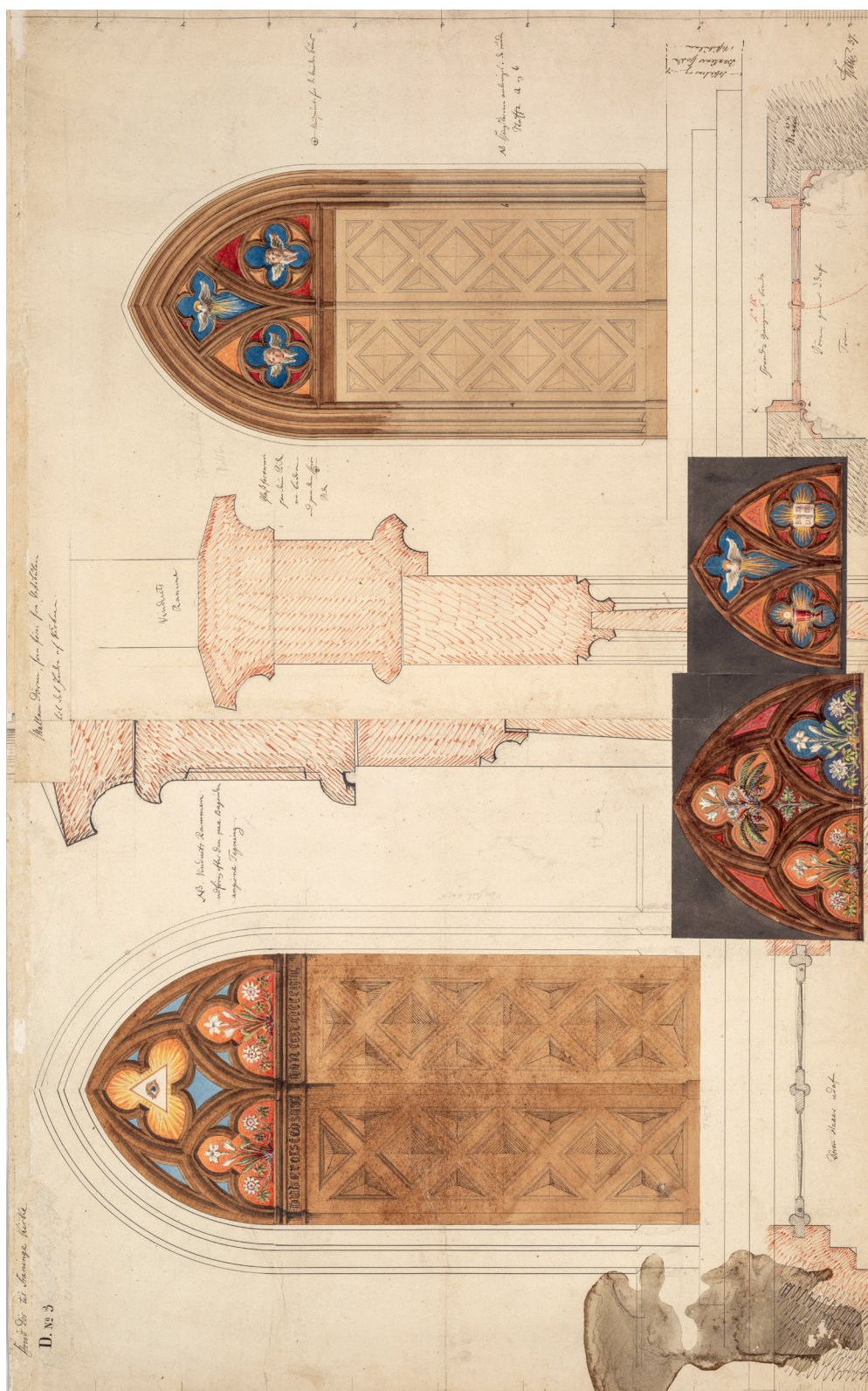

Fig. 30. Forslag til glasmalerier og dørfloje (s. 4642 og 4667), tegnet af G. F. Hetsch 1837. © Designmuseum Danmark. Foto Pernille Klemp. — *Proposals for stained glass panes and doors, drawn by G. F. Hetsch, 1837.*

Fig. 31. Glasmalerier (nr. 1), 1837, set mod vest (s. 4642). Foto Arnold Mikkelsen 2025. — *Stained glass panes (no. 1), 1837, looking west.*

Fig. 32. Glasmalerier (nr. 2), 1837, set mod øst (s. 4642). Foto Arnold Mikkelsen 2025. — *Stained glass panes (no. 2), 1837, looking east.*

GLASMALERIER

Ved hovedistandsættelsen 1837 blev der over den nye hovedindgang i vest og over døren mellem tårnrummet og skibet indsat glasmalerier tegnet af G. F. Hetsch (fig. 30), udført af glarmester P. D. W. Fischer, København, og med malerbistand af professor og blomstermaler J. L. Jensen.⁹² De blev istandsat 1946, 1994 og 2000.⁹³

1) (Fig. 31), i vestindgangen, opsat 1837, men 'størstedelen fornyet' 1886.⁷³ I den spidsbuede træramme, der er underinddelt i tre mindre, spidsbuede trærammer med indfattede trepas, er 12 ruder sammensat af mindre, blyindfattede mosaikker. I de to nederste trepas, som har blå baggrund, er der hvide passionsblomster og kristtjørn med grønne blade stående på hvide jordsmon. Det øverste trepas samt det midterste, omtrent trekantede felt, ligeledes med blå baggrund, smykkes af en daddelpalme, omkring hvis stam-

me vokser vedbend. Træet har to frugtklaser under de store palmeblade, som krones af en blomsteropsats med gule og hvide blomster, blandt andet evighedsblomster. De resterende otte felter omkring trepassene har røde, bladlignende malerier. Motiverne udtrykker 'den gennem kamp og lidelser vandne sejr'.⁹⁴

2) (Fig. 32), over døren mellem tårnrummet og skibet, opsat 1837. Den spidsbuede træramme er underinddelt i tre spidsbuede felter, som omgiver firpas; de to nederste firpas er indfældet i cirkler. 21 ruder er indfattet i træ. Firpassene, som har gul baggrund, har motiver af henholdsvis til venstre en opslået bibel med indskrift i versaler: »Den hellige skrift«, i midten en helligåndsdue og til højre en alterkalk med disk og oblat; de er alle omgivet af stråleglans. Felterne i firpassenes indsnit har rødt bladværk, og de to nederste spidsbuers hjørnefelte er blå med bladværk og sekstakkede stjerner.

Fig. 33. Indre set mod øst. Foto M. Mackeprang 1908. I NM. – *Interior looking east.*

INVENTAR

Ældst blandt inventaret er den romanske døbefont. Fra middelalderen er i øvrigt kun bevaret det senmiddelalderlige Golgatarelief i altertavlens midtskab, som er fra o. 1475–1500.

Alterstagerne er fra o. 1550. Dåbsfadet er et antagelig nederlandsk arbejde fra o. 1625–50, som nok er kommet til kirken i anden halvdel af 1600-tallet, og kirken har også et eksemplar af Christian IV's bibel fra 1633 i nyere indbinding fra 1837. I Nationalmuseet findes en *alterdug fra o. 1650, der antagelig blev skænket til kirken af Jørgen von Schulte og Anna Margrethe von Götzen. Altersættet, der bærer initialer og våben for Diderich von Schulte og Sophie Armgardt von Gabel, er udført 1673/74 af Christian Winnecke, København. Fra 1700-tallet er ingen genstande bevaret.

Fra den gennemgribende istandsættelse 1837, bekostet af Preben Bille-Brahe, stammer alterbordet, altertavlen (bortset fra det senmiddelalderlige relief, jf. ovf.) og de flankerende panelvægge, altersranken og korsranken, prædikestolen, stolestaderne, vægpanelerne bag alteret og dørflojene i indgangsdørene (dørflojen i koret dog fornyet 1996), alt udført efter tegning af arkitekt professor G. F. Hetsch og under tilsyn af arkitekt N. S. Nebelong. Året efter tilkom et tårnur, som nu er ude af brug; det er udført af urmager Lars Jørgensen, Horne, der også har leveret urskiverne.

Et relief af præsten Hans Madsen og feltherre Johan Rantzau, modelleret af Bertel Thorvaldsen 1841, støbt i bronze af J. B. Dalhoff 1843 og opsat i tårnrummet 1844 i en nygotisk ramme af sandsten, tegnet af G. F. Hetsch, er ligeledes skænket af Preben Bille-Brahe. Orgelfacaden og formentlig også orgelpulpituret er fra 1847, og den ældste klokke er støbt 1849 af M.

Fig. 34. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Interior looking east.*

P. Allerup, Odense; også dette er bekostet af Preben Bille-Brahe.

Fem salmenummertavler og en kirkestævnetavle er formentlig anskaffet o. 1850, og fra anden halvdel af 1800-tallet stammer en pengebøsse i nordre korsarm, oblatæsken, der er udført 1862 af Johan Lorentz Boeland, Faaborg, og skænket af Henrik Bille-Brahe, dåbskanden, der er købt 1884 fra kandestøber Arendal Christensen Høy, København, gitterlågerne i hovedindgangen i tårnet fra 1886, jordpåkastelsesspaden fra 1891 og den ældste af kirkens lysekroner, som blev skænket af sognets ungdom 1896.

To pengebøsser ved udgangen til tårnet er fra o. 1900. Kirkeskibet »Gorms Minde« er bygget 1912 af Osvald Clausen, Nyborg, og skænket af Faldsled Sømandsforening til erindring om foreningens stifter og mangeårige formand Gorm Mikkelsen. Alterkanden, udført af C. C. Christensen, Randers, er skænket 1917 til minde om Anders og Margrethe Ploug, Grubbe Mølle, mens en lysekrone, der er udført i kunstsmed Knud Eibys værksted i Odense 1919, er skænket af Marie Poulsen til minde om ægtemanden gårdejer Simon Poulsen, Marienlund. En vinskummeske og en øseske er udført 1923 af K. C. Hermann, København. Præsterækketavlen fra 1937 er udført af tømrermester R. H. Enemærke

og maler Hansen og skænket af sognets beboere, syvstagen er tilkommet 1938, og en lysekrone muligvis o. 1941. Tårnuret er udført 1959 af urmager Axel E. Frost, Bogen. Dørfløjen i trappehuset er fra 1966, orglet er bygget 1972 af Bruno Christensen, Terkelsbøl, lamperne er fra 1972-73, og den yngste klokke er støbt 1973 af Alfred Paccard, Annecy-Le-Vieux, Frankrig. Kirkens fire messehagler er anskaffet 1995 fra Danish Art Weaving, Tylstrup, design Gro Aga Sachse. Antependium og alterbryn, knæleskammel, de løse stole samt to lysekroner i korsarmene er anskaffet o. 2018.

Farvesætningen er fastlagt ved hovedstandsættelsen 1837. Altertavlen er polykrom og forgyldt. Det øvrige inventar i korpartiet står i bejdset, lakeret eg, mens stolestaderne, orgelpulpituret og -facaden er egetræsådræt i tilsvarende farve. Ådringen, der er helt eller delvist gentaget 1904,⁹⁵ 1931 og o. 1975, var oprindeligt lidt lysere end i dag;⁹⁶ den er senest istandsat 2018. Svanninge Kirke er det ældste eksempel på 1800-tallets tidstypiske brune, farvemæssige helhed, der udtrykker tidens forkærlighed for træet som det rene og 'ægte' materiale og bliver kendetegnende for dansk kirkeinterior herefter.⁹⁷ De ældre farvesætninger kendes ikke.

Indretning og istandsættelser. Om kirkens indretning i senmiddelalderen vides næsten intet. Inventaret omfat-

Fig. 35. Korets indre set mod øst. Foto Einar V. Jensen 1953. I NM. – *Chancel interior looking east.*

Fig. 36. ★Alterdug, 1650, antagelig skænket af Jørgen von Schulte og Anna Margrethe von Götzen (s. 4648). I NM. Foto Louise Uth Pedersen 2025. – ★Altar cloth. 1650, presumably donated by Jørgen von Schulte and Anna Margrethe von Götzen.

tede en romansk døbefont, muligvis den nuværende (jf.s. 4659), og på alterbordet stod en trefløjet altertavle med det endnu bevarede relief af Golgata i midtskabet. Desuden fandtes mindst et sidealter. En klokke måtte afleveres ved klokkeskatten 1528. Et skab, der blev ødelagt under svenskekrigene, og en jernbeslået dørfloj i 17våbenhuset kan også have været af senmiddelalderlig oprindelse, ligesom de to klokker, der omtales af biskop Jacob Madsen ved hans visitats 1588.

Efter reformationen blev der opsat en lektorieprædikestol foran koret og et pulpitur i tårnrummet, ligesom kirken må være udstyret med stolestader. Ingen af delene er dog nærmere beskrevet i kilderne, og oplysningerne om kirkens indretning og eventuelle ændringer i 1600- og 1700-tallet er sparsomme. 1702 var altertavlen gammel og brøstfældig, men stolestaderne var blevet repareret af kirkeejeren, og 1755 betegnes kirken som 'gammeldags uden mindste prydelse'.⁶¹

1836 blev kirken som nævnt (s. 4616) solgt til kammerherre Preben Bille-Brahe til grevskabet Bræhminde. Han bekostede 1837 en gennemgribende istandsættelse af såvel bygningen (s. 4629) som inventaret, der for sidstnævntes vedkommende betød en næsten fuldstændig fornyelse af det nagelfaste inventar, idet kun altertavlens Golgatarelief blev bevaret og genanvendt.⁹⁸ De nye inventarstykker – alterbord, knæleskammel, altertavle, alter- og korsranke, døbefont, prædikestol, stolestader med vægpaneler, sakristiindretning bag alteret med dørpartier og vægpaneler, degnestol, herskabsstol, dørfloje og to pulpiturer i korsarmene – blev udført i nygotisk stil efter tegning af G. F. Hetsch, til dels af københavnske håndværkere.⁹⁹ Centralt iblandt disse står snedkermester F. Ihle, der udførte alterbordet, alter- og korsranken, prædikestolen, degnestolen, sakristiets vægge og paneler samt dørflojene. To af hans svende rejste i september med inventaret fra København og tilbragte tre uger i kirken, hvor de deltog i opsætningen af det nye inventar og foretog nødvendige ændringer på stedet efter Nebelongs anvisninger. Nævnes må også snedker I. C.

Fig. 37. Våbenskjolde og initialer for Jørgen von Schulte og Anna Margrethe von Götzen. Detalje af ★alterdug (s. 4648). I NM. Foto Louise Uth Pedersen 2025. – Arms and initials of Jørgen von Schulte and Anna Margrethe von Götzen. Detail of ★altar cloth.

Meyer, der udførte altertavlen og en række forskellige ornamentter. Stolestaderne og pulpiturerne blev udført af lokale snedkere. Kirken prydedes desuden med nye tekstiler af rødt silkefløj med guldbesætning, bl.a. alterklæde og messehagel, syet af hofguldrækkerinde W. B. Loria, samt røde draperier, og Christian IV-bibelen blev restaureret. Kirken blev genindviet 17. dec. 1837. Ved indvielsen blev kirken i taler ved sognepræst Johan Frederik Leth og biskop Nicolai Faber rost for sin smagfuldhed og nyvundne skønhed, arkitekt Hetsch for sin indsigt og sit talent og Preben Bille-Brahe, der som nævnt havde bekostet arbejderne, for sin overordentlige gavmildhed.¹⁰⁰ 1838 tilkom tårnuret med urskiver mod tre verdenshjørner, 1843 bekostede Preben Bille-Brahe Thorvaldsens relief af præsten

Hans Madsen, som blev opsat i tårnrummet 1844, og 1847 fik kirken sit første orgel, som blev anbragt på et formentlig samtidigt pulpitur i skibets vestende.

Siden 1847 er der kun sket mindre ændringer i interiøret. Væsentligst blev stolestaderne ombygget med nye gavle 1930, den romanske døbefont genopstillet 1962, korsarmenes pulpiturer nedtaget 2016-17 og degnestolen fjernet 2018, hvor inventaret også blev renoveret og tekstilerne fornyet. Trods disse ændringer, hvoraf særligt nedtagelsen af pulpiturerne og degnestolen har grebet alvorligt ind i G. F. Hetsch' helstøbte interiør, må Svanninge Kirkes indretning fortsat betegnes som en bevaringsværdig repræsentant for det tidlige 1800-tals stil og indretning inden for dansk arkitektur- og kirkehistorie.¹⁰¹

Alterbordet, 1837, udført efter tegning af G. F. Hetsch af snedkermester F. Ihle, København, for 18 rbdrl., er en kasse af fyrretræ, 196×86 cm, 103 cm høj, opsat foran altervæggen. Indvendig har bordet skillerum og to hylder. Fronten og kortsiderne er helt dækket af et *antependium*, o. 1818, af mørkeblå uld.

†*Alterklæder*. 1) (Jf. fig. 59), 1837, udført af hofguldtrækkerinde W. B. Loria, København, for 143 rbdrl.¹⁰² Klædet var af karmoisinrødt silkefløj med brede, ægte guldfrynser forneden og prydet med Preben Bille-Brahes kronede navnetræk samt årstallet for istandsættelsen broderet med guldtråd: »PBB 1837«. 2) Af rødt plys, omtalt 1884, da det skulle forsynes med et kors af guld-brocade.²⁴ 3) 1894.²⁴

**Alterdug* (fig. 36), 1650, antagelig skænket af Jørgen von Schulte og Anna Margrethe von Götzen, af fint, hvidt lærred med hvidsøm, kniplingsrosetter og kniplingsbort. Dugen, der måler ca. 255×97 cm, er syet i facon, så den passer til det i øvrigt ukendte †*alterbord*, idet den vil hænge ud over bordets kanter og dække de øverste knap 30 cm af fronten og kortsiderne.¹⁰³ Langs kanten er på de tre sider en bort med forskelligt udformede, små og store kniplingsrosetter omgivet af bladranker og blomster, der er broderet med hvidsøm, og derunder en tunget kniplingsblonde,

Fig. 38. Korets indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Chancel interior looking east.*

Fig. 39. Altertavle, 1837, med Golgotarelief fra o. 1475-1500 (s. 4650). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Altarpiece, 1837, with Calvary relief from c. 1475-1500.*

ligeledes med rosetter. Midt på dugen, tæt ved alterbordets forkant, er broderet adelsvåben for Jørgen von Schulte og Anna Margrethe von Götzen ledsaget af deres initialer »IS« og »AMVG« samt årstallet »1650« (fig. 37).¹⁰⁴ Dugen blev erhvervet til Nationalmuseet fra H. Bille-Brahe-Selby på Stensgård 1931 (inv.nr. D12122).¹⁰⁵

†*Alterduge*. 1) 1673, af lærred med kniplingskant.⁸¹ 2) 1912, broderet og skænket af Margrethe Nielsen.²⁵

Alterbryn, o. 2018, hvid knipling med skiftevis vinløv og drueklaser.

Knæleskammel, o. 2018, nyere, polstret med mørkegrøn uld.

†*Knæleskammel*, 1837, udført efter tegning af G. F. Hetsch af snedkermester F. Ihle, København, af egetræ. Skamlen var polstret med lærredsbetræk samt et overtræk af rødt fløjlsbesat med guldfrynser, leveret af sadel- og tapetmagermester A. Magnus, København.¹⁷ Betrækket blev fornyet gentagne gange.¹⁰⁶

†*Kortæppe*, 1927, korsstingsbroderi, udført efter tegning af malermester Carl Knippel, Faaborg, og skænket af en kreds af menighedens damer med

Fig. 40. Golgata. Relief i altertavlens midtskab, o. 1475-1500 (s. 4651). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Calvary. Relief in the central panel of the altarpiece, c. 1475-1500.*

frk. Maren Hansen i spidsen.²⁷ Tæppet, med lange frynser, lå på forhøjningen foran alterbordet (jf. fig. 35).

Altertavlen (fig. 39), 1837, med Golgatarelief fra o. 1475-1500,¹⁰⁷ er trefløjet (triptych), hviler på en predella og kronet af en kølbuget topgavl. Af den oprindelige senmiddelalderlige (†)tavle er kun midtskabets figurrige relieffremstilling af Golgata bevaret sammen med samme skabs bagklædning og partier af dets fodskammelgitre og baldakiner, mens alle øvrige dele er fra 1837 og

udført efter tegning af G. F. Hetsch af snedker I. C. Meyer, København (jf. s. 4653). I sidefløjene og topgavlen er samtidige malerier udført af Chr. Bilker, København.

Altertavlen er udført af egetræ. Den måler (uden predella og topgavl) 203×312 cm, heraf måler midtskabet 203×156 cm og sidefløjene 203×78 cm. Bagklædningen er samlet med sva-lehaler. Midtskabets og sidefløjenes fodskamler, i profilrammer med vandnæseprofil, har spinkelt rankeslyng, og samtlige figurfelter kronet af køl-

buede stavværksbaldakiner med korsblomster i tilsvarende rammer. Tavlen hviler på en predella med stavværksmedaljoner med indskrevne firpas og flankeret af kvartvinger på drueklasekonsol, og den krones af en kølbueformet topgavl (fig. 43) med stavværk med spidsbuer og trepas, kantet af krabbeblade og kronet af en fiale. Langs alterskabets overkant er en korsblomstfrise med fialer.

Midtskabets *Golgatascene* (fig. 40) omfatter i alt 17 figurer. De kvindelige figurer er klædt i lange kjortler og kapper samt hovedlin eller turban i forskellig udformning. De mandlige har lange kjortler og kapper eller korte kofter, soldaterne er i harnisk, og alle bærer hovedbeklædning. Skoen er spidse. Bag figurerne er klipper med diminutive træer. Foroven ses de tre korsfæstede. Jesus hænger på korset i let skrå, strakte arme med krummede fingre. Han bærer snoet, turbanlignende tornekronen på hovedet, som hviler på højre skulder, og håret falder i to tætte lokker frem over skuldrene. Øjne og mund er lukkede. Kroppen er lige med indtrukket mellemgulv under det dybe sidesår, knæene er let bøjede, og højre fod er drejet ind over venstre. Lændeklædet er smalt med korte, nedhængende snipper midtfor og ved højre hofte. Korset har foroven en ekstra tværm, hvor Pilati ord (INRI) formentlig oprindeligt har stået. De to røvere hænger på T-kors med armene bøjet bag om korsets tværm og optrukne ben, hvoraf det ene er ført bag om korsstammen. Begge er korthårede, og de bærer korte underbenklæder. Den 'gode' røver på Jesu højre side har løftet hoved med opadvendt blik; underbenklæderne er bundet på hofte. Hos den 'onde' røver på Jesu venstre side er hovedet faldet fremover, og blikket er nedadvendt. Ved foden af Jesu kors knæler Maria Magdalena med armene slynget om korsstammen.

På hver side af korset står en gruppe mennesker. I forgrunden til venstre er Maria sunket sammen i afmagt. Hun støttes af Johannes, der bagfra griber under hendes arme, og en turbanbærende kvinde med blikket vendt mod Jesus, der lægger en hånd på hendes skulder. Lige bag dem står den blinde Longinus og peger mod sit nu seende øje, der blev helbredt af blodet fra Jesu sår, mens den

unge hjælper ved hans side har drejet hovedet helt omkring for at se mod Jesus og med begge hænder holder et langt spyd, som peger mod sidesåret. Yderst tv. står desuden to kvinder, den forreste, med turbanlignende, 'hornet' hovedbeklædning (*escoffion*) og blikket rettet mod Maria, har hænderne foldet i bøn, mens den anden, med hovedlin, har hænderne samlet foran livet.

I forgrunden til højre for korset står Stefaton med eddikespanden i venstre hånd og en stage i højre. Han har opadvendt ansigt og krydsede ben. Ved siden af ham står en fornemt klædt mand med 'hornet' turban, langt lokket hår og tvedelt skæg. Han gestikulerer med højre hånd foran sig og griber med venstre om skæftet på et sværd, han støtter mod grunden. Ved hans side står en foroverbøjet mand i profil med hat og moustache, der ligeledes griber om et sværd. Bag dem står tre mænd. Manden nærmest korset lægger hånden på Stefatons skulder og ser mod Jesus. Af de to andre, der er klædt i harnisk, retter den ene, hjelmklædt, blikket mod Jesus, mens den anden, med hat og stort sværd, ser lige frem.

Staffering. Altertavlens staffering er udført 1837 af Chr. Bilker, København. Rammeværket er rødt, hvidt, grønt og forgyldt, fodfelternes baggrund er rød og skabenes mørkeblå, og gitre, fialer og andre ornamenter er forgyldte. I predellaen er felternes baggrund sort. Det senmiddelalderlige Golgatarelief er polykromt. Al oprindelig *†staffering* er afrenset.¹⁰⁸

Sidefløjenes *malerier*, 1837 (fig. 41-42), udført af Chr. Bilker, København, i olie på træ, viser på venstre sidefløj de fire evangelister og på højre sidefløj de fire store profeter. De er alle klædt i lange kjortler og kapper i klare farver og vist stående på en brun grund mod mørkeblå baggrund. Under dem er deres navne anført med forgyldte versaler på mørkerød bund. Venstre sidefløj (fig. 41): 1) Foroven tv. *Mattæus* (»Matthæus«) med en opslået bog og englen knælende ved sin højre side. 2) Foroven th. *Markus* (»Marcus«) med en tavle eller bog i hånden og løven liggende ved højre side. 3) Forneden tv. *Lukas* (»Lucas«) med en bog med sølvbeslag i hånden og oksen liggende ved sin højre side. 4) Forneden th. *Johannes* (»Iohannes«), der velsigner giftbægeret, en kalk med en

Fig. 41–42. Malerier i altertavlens sidefløje, udført 1837 (s. 4651). 41. Venstre sidefløj med de fire evangelister. 42. Højre sidefløj med de fire store profeter. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Paintings in the side panels of the altarpiece, painted in 1837. 41. Left panel with the four evangelists. 42. Right panel with the four major prophets.*

opstigende, vinget slange, som han holder i venstre hånd. Højre sidefløj (fig. 42): 5) Foroven tv. Esajas (»Esaias«), læsende i en skriftrulle, han holder udrullet mellem hænderne. 6) Foroven th.

Jeremias (»Jeremias«), med højre hånd under hagen og en skriftrulle hængende fra venstre hånd. 7) Foroven tv. Ezechiel (»Ezechiel«), med en opslået bog i de sænkede hænder. 8) Foroven th. Daniel

Fig. 43. Gudfader. Maleri i altertavlen topgavl, udført 1837 (s. 4653). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *God the Father. Painting on the altarpiece's pediment, painted in 1837.*

(»Daniel«), læsende i en skriftrulle, han holder mellem hænderne.

Topgavlens *maleri* (fig. 43), 1837, udført af Chr. Bilker, København, i olie på træ, er en fremstilling af *Gudfader* over regnbuen med højre hånd løftet og en klode i venstre hånd. Han er klædt i blå kjortel og rød kappe på gul og blå baggrund.

Tilblivelse, ændringer og istandsættelser. Den senmiddelalderlige (†)altertavles mester er ukendt. Golgatarelieffet er meget nært beslægtet med det samtidige Golgatarelief på altertavlen i Bjerreby (s. 2719), der kan være udført i et nordtysk værksted, samt med relieffet på altertavlen i Thurø Kirke fra o. 1500 (s. 2398, oprindeligt i †Gråbrødre Klosterkirke i Svendborg (s. 565)).¹⁰⁹ Der er desuden fællestræk med altertavlen i Skårup fra o. 1480-1500 (s. 1775). Altertavlen er tidligst omtalt af biskop Jacob Madsen 1588: »1 Taffle met Crucifixit oc Røffueren paa begge Sider«. 1702 kaldes den gammel og brøstfædig.¹¹⁰

1837 blev altertavlen underkastet en gennemgribende istandsættelse efter tegning af G. F. Hetsch; i praksis en nyudførelse med genanvendelse af ældre dele.¹¹¹ Af den senmiddelalderlige tavle blev således kun Golgatarelieffet bevaret sammen med midtskabets bagklædning og partier af fodskamlernes og baldakinernes gitre.¹¹² Snedker I. C. Meyer, København, udførte det nye alterskab ('hovedkasse'), topgavlen ('spidsen over hovedkassen med tårn, ornamenten og blomster'), predellaen ('pladen under hovedkassen med ornamenten'), to sidefløje og forskellige 'ornamenter', 'tårne' og 'konsoller' for i alt 263 rbdrl. Desuden blev han betalt 36 rbdrl. for at 'reparere og afhugge den gamle farve af figurerne' (i Golgatarelieffet) og 17 rbdrl. for at rense og reparere 'det nederste ornament' (gitrene i midtskabets fodskammel) samt rense, reparere og udføre en del nyt til 'det øverste ornament i hovedkassen' (dvs. midtskabets baldakin).¹⁷ Efter istandsættelsen blev tavlen malet af Chr. Bilker, København, der dels udførte altermalerierne

Fig. 44. Altersæt, 1673/74, udført af Christian Winnecke, København (s. 4654). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Communion set, 1673/74, made by Christian Winnecke, Copenhagen.*

af Gudfader, de fire evangelister og de fire store profeter for 180 rbdlr., dels malede alterskabet og Golgatarelieffet for 40 rbdlr. Desuden blev tavlen grundet og slebet og ornamenterne forgyldt med ægte guld af E. Meyer for i alt 190 rbdlr. I predellaens cirkelmedaljoner maledes forgyldte firpas med henholdsvis en kalk, et brændende hjerte og et anker, symbolerne på tro, kærlighed og håb (jf. fig. 35).¹¹³ Efter istandsættelsen blev altertavlen betragtet som 'meget forskønnet'.¹⁷

1953/54 blev altertavlen istandsat ved maler Hans Rasmussen, Faaborg, med rensning af malerierne og udbedring af forgyldningen.¹¹⁴ 2003 gennemførtes en snedker- og farvemæssig istandsættelse ved konservator Bent Jacobsen, hvor løse dele blev fastgjort og opskalninger og revner i farvelaget fastlagt, rensat og retoucheret.¹¹⁵

† *Sidealter*, indviet 1416 (jf. s. 4615).

Altersæt (fig. 44), 1673/74, udført af Christian Winnecke, København, og købt for 91 mark 8 sk

Fig. 45-46. 45. Våbenskjold for Diderich von Schulte. 46. Våbenskjold for Sophie Armgardt von Gabel. Detaljer af alterkalk, 1673/74 (s. 4654). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – 45. *Arms of Diderich von Schulte*. 46. *Arms of Sophie Armgardt von Gabel*. Details of chalice, 1673/74.

Fig. 47. Oblatæske, 1862, udført af Johan Lorentz Boeland, Faaborg, og skænket af Henrik Bille-Brahe (s. 4655). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Wafer box*, 1862, made by Johan Lorentz Boeland, Faaborg, and donated by Henrik Bille-Brahe.

samt 15 mark 4 sk i arbejds løn.¹¹⁶ Den 23 cm høje kalk har seksstunget fod med standkant på tilsvarende fodplade i to afsæt. På to modstående fodtunger er henholdsvis graverede initialer »D S« samt våbenskjold for Diderich von Schulte og initialer »AS[.] VG« samt våbenskjold for Sophie Armgardt von Gabel (fig. 45–46). Endelig er der på tungen th. for førstnævnte to stempler: et københavnsmærke uden årstal og et mesterstempel.¹¹⁷ Foden er drevet stejlt op mod det sekskantede, profilerede skaft, hvis gotiserende knop har seks blanke rudebosses mellem foldeværk. Det glatte bæger er fornyet.¹¹⁸ Disken, 16 cm i diameter, har graveret linje langs fanens kant og tilsvarende cirkel i bunden.

†*Altersæt*, antagelig gået tabt under Karl Gustav-krigene 1657–60, idet kirken 1665 oplyses at mangle kalk og disk.¹¹⁹

Oblatæske (fig. 47), 1862, udført af Johan Lorentz Boeland, Faaborg, og skænket af Henrik Bille-Brahe.¹²⁰ Æsken, der måler 11 cm i diameter og er 4,5 cm høj, har kuplet låg med en støbt roset. Under æskens bund er giverindskrift med graveret skriveskrift: »Svaninge Kirke HBB 1862« samt fire mesterstempler.¹²¹ Henrik Bille-Brahe skænkede samtidig en tilsvarende æske til Vester Hæsing Kirke (s. 4383).¹²²

Sygesættet er fælles med Faldsled (s. 4706).

†*Sygesæt*. 1) Omtalt 1702, af tin.⁶⁶ 1862 beskrevet som 'gammelt'.¹⁷ 2) 1862, udført af Johan Lorentz Boeland, Faaborg,¹²³ af sølv med tilhørende futteral.¹²⁰

Alterkande (fig. 48), 1917, udført hos C. C. Christensen, Randers, skænket til minde om Anders og Margrethe Ploug, Grubbe Mølle.¹²⁴ Den 31 cm høje kande har stejlt opdrevet, seksstunget fod på standkant hvorpå indskrift med graveret skriveskrift: »Til Minde om Møller Anders Ploug og Hustru Margrethe f. Rasmussen Grubbehus 1917«. Det pæreformede korpus er seksdelt af riller og prydet med et punslet og graveret bånd med småkviste mellem graverede stavværksborters med blade og trepas; sidstnævnte gentages om munden og på det ligeledes seksdelte, kuplede låg med lågknop i form af et hjulkors. Under kandens bund og indvendig i låget er fire stempler: to mesterstempler,¹²⁵ Københavns bymærke 1917 og guardejmærke for Christian Frederik Heise.

Fig. 48. Alterkande, 1917, udført af C. C. Christensen, Randers (s. 4655). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Altar jug*, 1917, made by C. C. Christensen, Randers.

Fig. 49. Vinskummeske og øseske, 1923, udført af K. C. Hermann, København (s. 4656). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Wine-skimming ladle and pouring ladle, 1923, made by K. C. Hermann, Copenhagen.*

†*Alterkander*. 1) 1702, skænket af Diderich von Schulte, en vinflaske af tin.⁶⁶ 2) O. 1850, en kande af porcelæn.¹²⁰

To skeer, en *vinskummeske* og en *øseske* (fig. 49), er udført 1923 af K. C. Hermann, København.²⁵ De 16 cm lange skeer har punslet firpasmaljon med kløverbladskors samt stavværksornamentik på skaftet og henholdsvis gennembrudt laf med korsmotiv og laf med hældetud. På skafternes bagsider er tre stempler: mesterstempel, Københavns bymærke 1923 og guardejmærke for Christian Frederik Heise.

Alterstager (fig. 50), o. 1550, 42 cm høje inkl. lysepig (31 cm høje uden); den ene pig er brækket. Stagerne har profileret fod, cylinderskaft med flad, profileret midtknop og lille vulst foroven og forneden samt dyb, profileret lyeskål.

Syvstage, 1938, skænket til kirken.²⁶ Den 38 cm høje stage er en såkaldt Titusstage med ottekantet fod i tre afsæt, kugleskaft, buede arme med perlestav og vaseformede lysholdere. Stagen står på alteret.

Bibel (fig. 51). Christian IV's bibel, Kbh. 1633, i indbinding fra 1837 af brunt kalveskind over træpermer med stemplede, forgyldte borter langs kanten og »Biblia« anført med forgyldte versaler på ryggen, udført af bogbinder J. C. Andersen.¹²⁶ Bindet er prydet med otte ældre, genanvendte hjørnebeslag af forgyldt messing i gennembrudt

arbejde med akantus, og bogen lukkes med to læderremme med tilsammen seks palmettebeslag, der er udført 1837 af gørtler C. F. Grønberg, København.¹²⁷ Forrest i bibelen er indsat et ark med afskrift af to indskrifter, der var anført på det ældre

Fig. 50. Alterstager, o. 1550 (s. 4656). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Altar candlesticks, c. 1550.*

Fig. 51. Christian IV's bibel, Kbh. 1633 (s. 4656). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Christian IV's Bible, Copenhagen, 1633.*

†bind: dels en oplysning om, at Adam Christopher von Holsten 'på ny' lod bibelen reparere og istandsætte 1788, dels en anvisning på, hvordan man kan tilrettelægge sin læsning, hvis man vil læse hele bibelen i løbet af et år (»3 Capitler hver Dag, 7 Capitler hver Søndag, 17 Capitler til Paa-ske, 17 Capitler til Pintze og 18 Capitler til Juul eller Aarets Udgang«). På den anden side af arket er indskrift om istandsættelsen 1837: »Wed en Hovedreparation i Aaret 1837 paa den nu ved Kjøb Grev P. Bille Brahe tilhørende Svanninge Kirke, er denne Bibel atter forsynet med et nyt Bind, og henlagt i Kirken paa Indvielsesdagen den 17de December 1837« fulgt af yderligere en indskrift, der fortæller, at lensgreve H. Bille-Brahe-Selby til Stensgård atter lod bibelen restaurere 1920.¹²⁸ Bibelen lå på alteret, men opbevares siden o. 2018 i en montre i korets nordside (jf. fig. 38).

Fire *messehagler*, 1995, design Gro Aga Sachse, Danish Art Weaving, Tylstrup,¹²⁹ af henholdsvis grøn, hvid, lilla og rød uld med gyldent for og prydet med forskelligt udformede kors af guldgaloner.

†*Messehagler*. 1) 1667/68, af fin kaffa (mønstret fløj), prydet med et broderet krucifiks, antagelig af forgyldt metaltråd, samt anden staffering. Den fornemme hagel kostede 182 mark.³² 1702 var

den i stykker.⁶⁶ 2) 1837, udført af hofguldtrækkerinde W. B. Loria, København, for 69 rbdrl.¹³⁰ Hagelen var af karmoisinrødt silkefløj med rødt for, kantet med brede guldgaloner og havde kors af broderede guldgaloner på ryggen.

Alterskranke (jf. fig. 38 og 58), 1837, efter tegning af G. F. Hetsch. Den tresidede skranke, der slutter sig til alterbordet, har fodstykke og knæfald af egetræ samt håndliste af bøgetræ, udført af snedkermester F. Ihle, København, for 76 rbdrl. Endvidere 12 balustre af messing med s-formede snirkler forned og afsluttet af en bladmanchet med slyngværk foroven, udført af gørtler C. F. Grønberg, København, for 192 rbdrl.¹⁷ 1922 monteredes indvendig hylde til særkalke.²⁷ Knæfaldets mørkegrønne hynder er fra o. 2018. Oprindeligt fandtes ni krølhårspuder med betræk af karmoisinrødt klæde,²⁵ som 1887 blev fornyet med rødt plys²⁴ og 1934 med fløj.²⁷

Fig. 52. Døbefont, romansk (s. 4659). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Font, Romanesque.*

Fig. 53. Dåbsfad, o. 1625-50 (s. 4659). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Baptismal dish, c. 1625-50.*

Fig. 54. Springende enhjørning. Detalje af dåbsfad (s. 4659). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Jumping unicorn. Detail of baptismal dish.*

†*Alterskranke*, efter 1765, hvor kirkeejeren lovede at opsætte et rækværk i forbindelse med knæfaldet, selv om ingen kunne huske, at der tidligere havde været et sådant.⁶⁶ 1824 skulle knæfaldet betragtes.⁶⁷

Døbefont (fig. 52), romansk, med fod af mørkerød granit og kumme af lysere rød granit, 97 cm høj. Foden er et trapezkapitel med vulst foroven. Skaffet er cylindrisk og har en kraftig tovvstav ved overgangen til kummen, der har glat bælte om mundingens samt tovsnoning som skaffet. Mundingens indre profil er nærmest firpasformet (jf. fig. 20 og 60), hvilket må skyldes en sekundær tilhugning, og i bunden er fire afløbshuller, hvoraf et kan være oprindeligt, mens de øvrige må være tilføjet senere, hvilket har beskadiget skaffets tovvstav. Derudover har kummens tovsnoning et stort afslag på den vestvendte side, og i den flade overside er to revner, hvoraf den ene er repareret med sort kunststen(?), mens et stykke mod øst er slået af.

Fonten er af M. Mackeprang ligesom fonten i Horne henført til den såkaldte Vindingstype (II), om end de adskiller sig fra gruppens øvrige fonte, ved at foden ikke er et terning-, men et trapezkapitel og ved at have tovsnoning i stedet for rundstav.¹³¹

1702 stod Svanninge Kirkes font på en opmuret, trind fod,⁶⁶ men ved hoveddistandsættelsen 1837 blev den erstattet af en †døbefont af træ (ndf.).¹³² 1938 vedtog menighedsrådet at forhandle om tilbagelevering af to døbefonte, som stod i haven på Stensgård og mentes at stamme fra Svanninge og Horne kirker. Da man ikke kunne afgøre, hvilken font der havde tilhørt hvilken kirke, trak man lod,¹³³ og 1939 blev den ene opsat på Svanninge Kirkegård ved korets nordside.²⁷ 1962 blev den flyttet til sin nuværende plads i korsskæringens nordøsthjørne over for prædikestolen.²⁶

†*Døbefont*, 1837, formentlig tegnet af G. F. Hetsch, udført af snedker J. C. Meyer, København, for 55 rbdlr., af egetræ.¹³⁴ Fonten stod omtrent samme sted som den nuværende,²⁵ til den 1962 blev hensat på loftet.²⁶

Dåbsfad (fig. 53), o. 1625–50, antagelig nederlandsk, af messing, udført i drevet og punslet arbejde, 52 cm i diameter. I bunden er en fremstilling af Syndefaldet: Adam og Eva står på

hver sin side af træet, der er omslynget af slangen, som har en frugt i munden. Med højre hånd rækker Eva en frugt til Adam, mens hun med venstre plukker fra træet. Fanen, med rundstav langs kanten, er prydet med småkviste med fliget løv hvorimellem hunde, der jager hjorte og en enhjørning (fig. 54). Lignende fade findes i bl.a. Landet og Bjerreby (s. 2662 og 2735), Store Dalby (*DK Vejle* 1895) og Skamby (*DK Odense* 5461).

1665 manglede kirken et dåbsfad,¹¹⁹ men 1702 fandtes et brugeligt fad af messing i døbefonten.⁶⁶ Der er antagelig tale om dette, som altså må være kommet til kirken i anden halvdel af 1600-tallet. 1837 og 1881 blev det repareret.³⁵

Dåbskande (fig. 55), 1884, anskaffet fra kandestøber Arendal Christensen Høy, København.¹³⁵ Den 28 cm høje kande har rund fod, keglestubformet korpus, der er afrundet mod foden, og skrå hals med svejftet munding. Hanken er lige med

Fig. 55. Dåbskande, 1884, anskaffet fra kandestøber Arendal Christensen Høy, København (s. 4659). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Baptismal jug, 1884, acquired from the pewterer Arendal Christensen Høy, Copenhagen.

Fig. 56. Prædikestol, 1837, tegnet af G. F. Hetsch, udført af snedkermester F. Ihle, København (s. 4660). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Pulpit, 1837, designed by G. F. Hetsch, made by the master cabinetmaker F. Ihle, Copenhagen.*

runding foroven og låget kuplet med korsformet knop. På korpus er indskrift med skriveskrift: »Svaninge Kirke 1884«, og under bunden er et mesterstempel.¹³⁶ Tilsvarende kander findes i talrige kirker, bl.a. Ejlbj (DK Odense 5847) og Jordløse (s. 4524).¹³⁷

†*Dåbskande*, muligvis 1700-tallet, en kedel af messing, der 1857 blev omtalt som 'gammel'.¹²⁰

Korskranke (jf. fig. 35, 38 og 56-58), 1837, tegnet af G. F. Hetsch, udført af snedkermester F.

Ihle, København, for 120 rbdrl.¹⁷ Af lakeret eg, omfattende seks fag, hvoraf de to midterste er indrettet som låger. Fagene, der adskilles af pilastre, har indskrevne ruder med firpas, og skranken afsluttes af en flad, profileret håndliste.

Prædikestol (fig. 56-57), 1837, tegnet af G. F. Hetsch, udført af snedkermester F. Ihle, København, for 350 rbdrl.,¹⁷ af egetræ. Kurven har ottekantet plan med seks fag adskilt af gennemløbende, glatte halvsojler, der afsluttes af drejede knap-

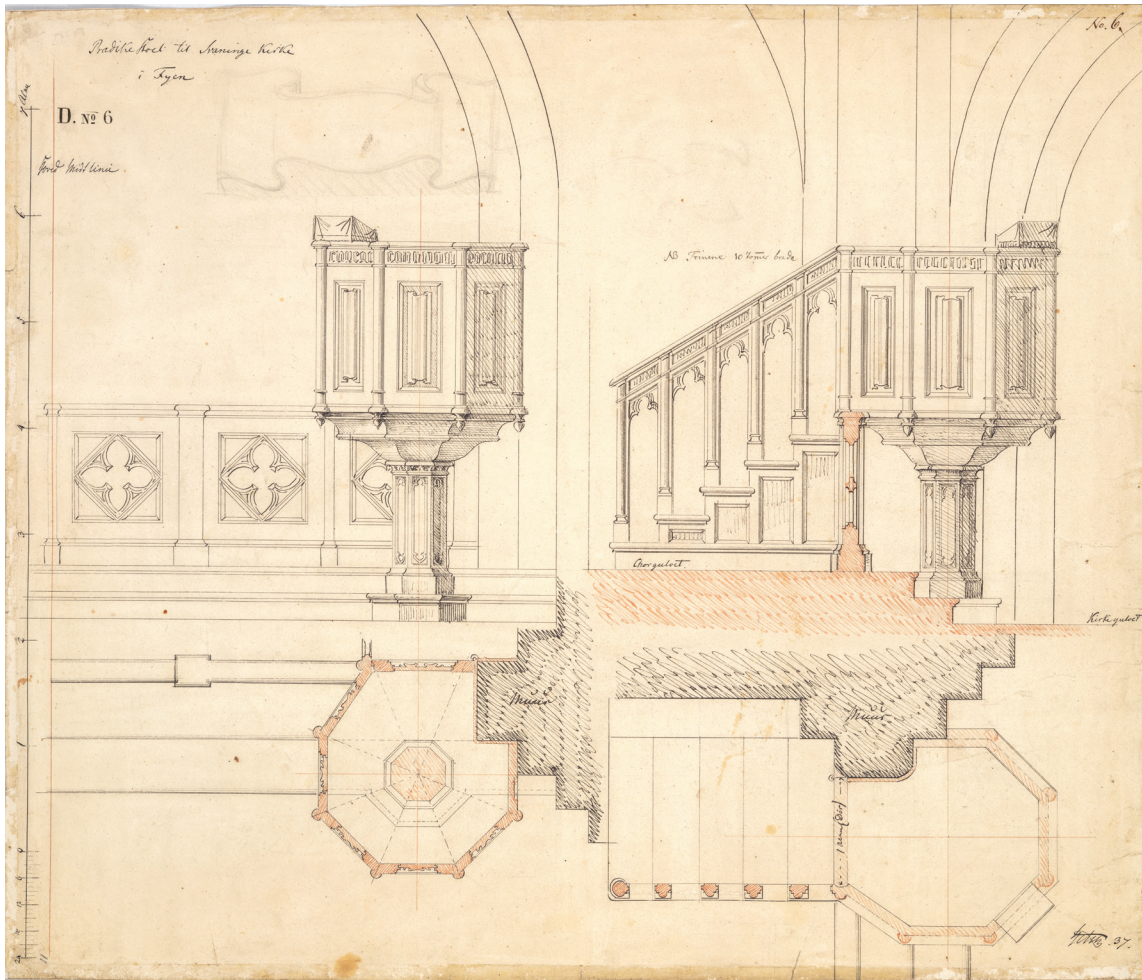

Fig. 57. Tegning til prædikestol (s. 4660), tegnet af G. F. Hetsch 1837. © Designmuseum Danmark. Foto Pernille Klemp. – Design of the pulpit, drawn by G. F. Hetsch, 1837.

per foroven og af små nygotiske hængeknopper med krabbeblade forneden. De seks storfelter har hver en hulkelfileret fyldning med foldeværksornament, mens frisen har smalle, tværrektangulære fyldninger under en flad håndliste. Fodlisten danner overgang til en karnisprofileret, ottesidet underbaldakin i to afsæt, som hviler på en ligeledes ottekantet bærestolpe med stavværksfyldninger med trepas samt små krabbebladsornamenter ved overgangen til baldakinen.¹³⁸ Opgangen langs korets sydvæg er en trappe med fem trin. Forvængen er fagdelt ved halvsøjler og har gennembrudte fyldninger med indskrevne trepas under gennemløbende frise med smalfyldninger og

flad håndliste. Foroven er en dør med foldeværksornament i tilslutning til et glat panel. Prædikestolen er lakeret med enkelte, forgyldte profiler. Til kurvens håndliste er o. 2018 fastgjort en ny bogstol af træ med messinglampet; den oprindelige $\dagger$ bogstol var polstret med karmoisinrødt silkefjøl og kantet med ægte guldfrynser samt to ægte guldsnore, udført af hofguldtrækkerinde W. B. Loria, København.¹⁷

Prædikestolen er opsat på pillen i korsskæringens sydside ved indgangen til koret.

$\dagger$ Prædikestolsbeklædninger. 1) 1837, leveret af sadel- og tapetmagermester A. Magnus, København, karmoisinrød.³⁵ Fornyet 1894.¹³⁹

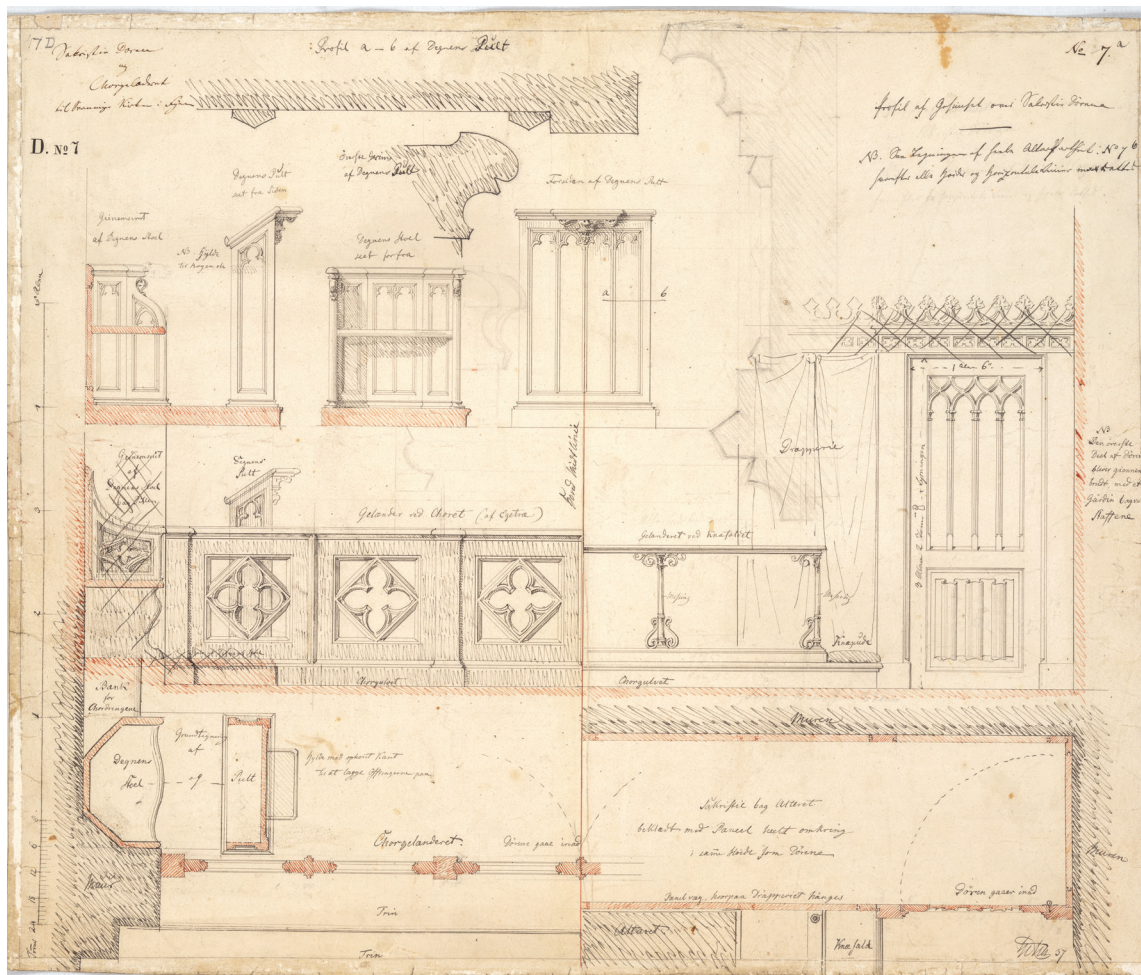

Fig. 58. Tegninger til dørfløje til sakristi (s. 4664), alterskranke (s. 4657), korskranke (s. 4660) og †degnestol (s. 4665), tegnet af G. F. Hetsch 1837. © Designmuseum Danmark. Foto Pernille Klemp. – Designs of the door wings to the sacristy,, altar rail, chancel rail and †parish clerk's chair, drawn by G. F. Hetsch, 1837.

†Lektorieprædikestol, antagelig o. 1575-1625, men først omtalt i 1700-tallet: 'Prædikestolen står lige over indgangen til koret';¹⁴⁰ dvs. at selve prædikestolen var opsat som en fremspringende karnap på et pulpitur, der var anbragt foran korbuken. 1718 skulle trappen op til den fastgøres.³⁷ 1755 er stolen beskrevet som 'uden nogen prydelse, et slet arbejde',⁶¹ og 1764 klagede præsten og menigheden til kirkeejer Adam Christopher von Holsten og biskoppen over den gamle og skrøbelige prædikestol, som stod et 'uheldigt' sted i kirken, så menigheden ikke kunne høre prædiken.¹⁴¹ Von Holsten accepterede at reparere den, men han ville

ikke flytte den, da nogle så ville komme til at høre bedre, andre dårligere.⁶⁶ Lektorieprædikestolen blev nedtaget ved restaureringen 1837.¹⁴²

Lektorieprædikestole blev fra 1570'erne opsat i talrige kirker, men kun to er bevaret i deres oprindelige sammenhæng, nemlig i Ulfborg (Ringkøbing Amt) og Thise (Hjørring Amt).¹⁴³ Lektorieprædikestole kendes fra mange fynske kirker, bl.a. har de nærliggende kirker i Sandholts Lyndelse (s. 4449), Jordløse (s. 4526) og Håstrup (s. 4591) alle haft lektorieprædikestole, hvoraf førstnævnte er bevaret og genopsat som en almindelig prædikestol ved sydvæggen.

Fig. 59. Indre set mod øst, o. 1880. I Svanninge Folkemindesamling. – *Interior looking east, c. 1880.*

Stolestader (jf. fig. 34 og 60), 1837, udført efter tegning af G. F. Hetsch, mandstolene af snedker Jørgen Eriksen, Svanninge, og kvindestolene af snedker Peder Rasmussen, Østrup.¹⁷ Ombygget 1891 og 1930, ved sidstnævnte lejlighed blev gavlene og vægpanelerne fornyet efter tegning af arkitekt Thorvald Nygaard, Odense.²⁷ Af fyrretræ.

Endegavlne, fra 1930, er 120 cm høje og har udsavet, nærmest spidst tulipanformet afslutning med listeafdækning (jf. fig. 20, 25 og 62), mens de samtidige vægpaneler er af profilbrædder. Ryglænene, fra 1837, har pyramidefyldinger, ligesom de seks forpaneler mod korsskæringen (jf. fig. 60).

Stolene er egetræsådrede som oprindeligt; de er genådret 1931²⁷ og o. 1975,²⁷ og bemalingen er renoveret o. 2018, hvor der er tilføjet forgyldte, kristne symboler foroven på gavlene (jf. fig. 62).¹⁴⁴ På sæderne ligger gule hynder.

Oprindeligt havde stolestaderne glatte gavle med flad afdækning, og de var lukket med fyldingsdøre (jf. fig. 59).²⁵ 1891 blev dørene fjernet, sæderne gjort bredere og gavlene forsynet med et trekantet topstykke og et svejftet armlæn (jf. fig. 33).²⁵ 1930 blev stolestaderne atter ombygget med nye gavle og vægpaneler, og armlænene blev erstattet af svejfede vanger under sæderne, som muligvis også blev øget i bredden.¹⁴⁵

Fig. 60. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Interior looking west.*

Stolene er opsat med 18 stole i hver side af skibet, hvoraf de to næstbageste stole i nordsiden er afkortet af hensyn til trappen til orgelpulpituret. I søndre korsarm er der seks stole i hver side, og i nordre korsarm er der tre stole i østrækken og syv stole i vestrækken. Oprindeligt var der 44 stole i skibet, 19 stole i søndre korsarm og 15 i nordre korsarm, hvor $\dagger$ hershabsstolen også stod (jf. ndf.).²⁵

$\dagger$ *Stolestader*. Omtalt 1668, da snedkeren blev betalt for tre skamler til kvindestolene.³² 1671 blev nogle »Reche« i stolene repareret,⁸¹ og 1702 lod kirkeejeren dem reparere.⁶⁶ 1829 nævnes, at stolene var gamle og trængte til fornyelse,⁶⁷ og i 1830'erne beskrives de som brugbare, om end de trængte til en hovedreparation.¹⁴⁶

Opstillingen og fordelingen af staderne fremgår af et stolestadereglement fra 1779. I mandsrækken i sydsiden var der 39 stole, og i kvinderækken i nordsiden var der 43 stader. I mandsrækken tilhørte nr. 1–3 kirkeejeren på Stensgård, bortset

fra en plads i nr. 3, som var til præstens karl, nr. 4–21 var til gårdmænd, nr. 22–31 til husmænd, nr. 32–33 stod ledige, nr. 34–37 var til gårdmændenes karle og nr. 38–39 til husmænd. I kvinderækken tilhørte nr. 1–2 kirkeejeren på Stensgård, nr. 3 præsten, nr. 4–31 og nr. 38–39 var til gårdmandskoner, nr. 32–37 og 40–43 var til indsidderkoner og piger og nr. 41 til degnens kone. Ved nr. 26 var der en lille stol uden nummer, som var til en eventuel præsteenke. Endelig var der 20 bænke på pulpituret til karle og indsiddere (jf. s. 4669).¹⁴⁷ Stolestaderne blev nedtaget ved restaureringen 1837.

Præstestol eller *sakristi* bag alteret (jf. fig. 38 og 58), 1837, udført efter tegning af G. F. Hetsch af snedkermester F. Ihle, København, for i alt 168 rbdlr.¹⁷ En glat panelvæg af egetræ med en dør i hver side og afsluttet af en gesims, der på frisen har ruder med firpas dannet af påsatte lister og øverst en frise af korsblomster; disse ornamenter blev udført af snedker J. C. Meyer, København.

Fig. 61. Pengebøsse nr. 1, o. 1850-1900 (s. 4666). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Money box no. 1, 1850-1900.*

Dørfløjene har foldeværksfylding forneden hvorover en gennembrydning med stavværk; dørgræbene er af messing. Bag alteret er rummet beklædt med fyldingspaneler af fyrretræ. Panelvæggen er lakeret, og vægpanelerne er egetræsådrede. Oprindeligt var dørene forsynet med røde gardiner, og der var ophængt røde draperier foran de glatte partier på hver side af alteret (jf. fig. 35 og 59).

†*Præstestol*, 1932,²⁷ en armstol med svejftet ryg og svungne armlæn. Sæde og ryg var polstret med rødt fløj. Stolen stod i korets sydøsthjørne foran døren til sakristiet til o. 2018.¹⁴⁸

†*Degnestol* (jf. fig. 35 og 58), 1837, udført efter tegning af G. F. Hetsch af snedkermester F. Ihle, København, for 78 rbdlr.¹⁷ Af egetræ, bestående af en pult og en stol, anbragt på en forhøjning. Pulten havde front og gavle med trepasfyldinger samt skråtstillet pultbræt, til hvis forkant var fastgjort et offerbræt. Indvendig i pulten var en hylde. Stolens rygpanel var femsidet med svungne forvanger med bladornamenter; disse blev sammen med en konsol under offerbrættet udført af snedker J. C. Meyer, København. Degnestolen var opstillet ved korets nordvæg over for opgangen til prædikestolen (jf. fig. 53 og 67).¹⁴⁹ Den blev nedtaget o. 2018, og dens videre skæbne kendes ikke.

†*Herskabsstole*. 1(?) 1752 fik Susanne Brahe til stamhuset Hvedholm, enke efter Frederik Hein, tilladelse til at opføre en herskabsstol.¹⁵⁰ Om det skete, er uvist.

2) (Jf. fig. 33, 59 og 67), 1837, for Preben Bille-Brahe og familie, udført efter tegning af G. F. Hetsch af snedker Jørgen Eriksen, Svanninge.¹⁵¹ Den omtrent kvadratiske stol af fyldingspanel var opstillet forrest i østsiden af nordre korsarm med særskilt indgang via døren i korsarmen (jf. s. 4633).²⁵ Stolens overdel eller himmel blev båret af to messingbalustre med 'snirkler', leveret af gørtler C. F. Grønberg, København, mens kronfrisens

Fig. 62. Pengebøsse nr. 2, o. 1900 (s. 4666). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Money box no. 2, c. 1900.*

Fig. 63. Orgel, 1972, bygget af Bruno Christensen, Tørkelsbøl. Orgelfacaden og formentlig også pulpituret er fra 1847 (s. 4669). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Organ, 1972, built by Bruno Christensen, Tørkelsbøl. The organ casing and likely also the gallery are from 1847.*

små, opretstående ornamenten (korsblomster?) blev udført af snedker J. C. Meyer, København. Himlen var desuden forsynet med en kappe af rødt fløjls med guldfrynser, leveret af sadel- og tapetmagermester A. Magnus, København.¹⁷ Stolen blev nedtaget 1946.¹⁵²

Ti *løse stole*, Børge Mogensen's J39 ('Folkestolen'), antagelig o. 2018, af eg med flettet sæde, er fordelt med en stol i koret (*præstestol*) og de øvrige i korsskæringen og nordre korsarm.

†*Løse stole*, antagelig første halvdel af 1800-tallet, syv stole af poleret bøg med sæde af spansk-rør.¹²⁰

To *bænke*, antagelig 1837, oprindeligt opsat ved korets langvægge til kordrengene. Bænkene, der er uden ryglæn og har svejfede vanger under sæ-

det, er egetræsådrede. De står ved døren i nordre korsarm.

†*Skab*, omtalt o. 1665. Skabet, der blev brugt til opbevaring af alterklæderne, var blevet ødelagt under Karl Gustav-krigene 1657-60 og skulle repareres.¹⁵³ 1702 er det beskrevet som gammelt og ubrugeligt.⁶⁶

†*Pengeblok*, omtalt o. 1862 og 1910.¹⁵⁴

Pengebøsser. 1) (Fig. 61), o. 1850-1900, af jernblik, 19 cm høj, med fladt låg med overfaldslukke (øskenen afbrækket) og pengetragt; egetræsådrer. Opsat på østvæggen ved døren i nordre korsarm.

2-3) (Fig. 62), o. 1900, af jernblik, 31 cm høje, med låge med to låse i forsiden og fladt, forsænket låg med pengerrille. Bøsserne er sortmalede og på den ene er indskrift med hvide versaler:

Fig. 64. Salmenummertavle, antagelig o. 1850 (s. 4669). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Hymn board, presumably c. 1850.*

»Ydre mission«. Opsat på de bageste stolegavle ved udgangen til tårnet.

To *†klingpunge* er omtalt 1857–1910.¹⁵⁵

Dørfloje. Udvendige. 1) (Fig. 22, jf. også fig. 30), 1837, i hovedindgangen i tårnets vestfacade, tegnet af G. F. Hetsch, udført af snedkermester F. Ihle, København, for 250 rbdlr.¹⁷ Dobbeltfløj af eg med pyramidefyldinger, indsat i gerigt med halvsøjler hvorover spidsbuet vindue med glasmalerier (nr. 1, s. 4643). Dørgreb af messing. På ydersiden har fløjene brunt rammeværk og røde fyldinger med hvide og blå profiler samt rød gerigt; indersiden er lakeret. Istandsatt o. 1978.⁴⁵

2) (Jf. fig. 17), formentlig 1837, dobbeltfløj i nordre korsarms østmur med pyramidefyldinger i glat gerigt.¹⁵⁶ Dørgreb af messing. Malet som nr. 1.

3) 1886,⁷³ to gitterlåger af støbejern med runde tremmer afsluttet af korsblomster samt flade skråstivere med roset i skæringspunktet, svarende til gitterlågerne i Jordløse (s. 4527). Lågerne er

sortmalede med sølvfarvede korsblomster. De er indsat i indgangen i tårnrummets vestvæg inden for nr. 1.

4) (Jf. fig. 23), uvis datering,¹⁵⁷ spidsbuet revledør i nordsiden af skibets vestfag for opgangen til pulpituret. Mørkebrun.

5) 1966, en fladbuet revledør af oregonpine i trappehusets sydmur.²⁷ På ydersiden er en stor pyramidefylding omgivet af tilsvarende halve fyldinger, indersiden er glat med genanvendt lås, formentlig fra 1837. Ydersiden er malet som nr. 1, indersiden er umalet.

6) 1996, dobbeltfløj i korets nordvæg, svarende til nr. 2 og udført efter forgængeren fra 1837 (†nr. 3).⁴⁶

Indvendige. 1) (Jf. fig. 63 og 30), 1837, tegnet af G. F. Hetsch, udført af snedkermester F. Ihle, København, for 224 rbdlr.¹⁷ Dobbeltfløj af eg med pyramidefyldinger hvorover et vindue med glasmalerier (nr. 2, s. 4643). Indsat i spidsbuet gerigt af fyrretræ, der på siden mod tårnrummet er stærkt profileret og kostede 27 rbdlr. Dørgreb af træ. Lakeret og egetræsådet.

2) Antagelig 1847, plankedør med stalddørslukke på orgelpulpituret (nordsiden). Hvidmalet.

†*Dørfloje. Udvendige.* 1) Muligvis senmiddelalderlig, i indgangen i tvåbenhuset (s. 4627), omtalt 1665, da det jern, den var beslægtet med, blev repareret.³² Det kan være denne, der 1826–36 nævnes at skulle udskiftes med en ny,¹⁵⁸ og den er muligvis først nedtaget ved nedbrydningen af tvåbenhuset 1837 (jf. s. 4633).

Fig. 65. Kirkestævnetafle, antagelig o. 1850 (s. 4670). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Parish meeting board, presumably c. 1850.*

Fig. 66. Relief af præsten Hans Madsen og feltherre Johan Rantzau, modelleret af Bertel Thorvaldsen og støbt i bronze af J. B. Dalhoff, skænket af Preben Bille-Brahe 1844 (jf. s. 4670). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Relief depicting the priest Hans Madsen and Field Marshal Johan Rantzau, modelled by Bertel Thorvaldsen and cast in bronze by J. B. Dalhoff, donated by Preben Bille-Brahe, 1844.*

2) 1668, i tårnet.³²

3) 1837, i korets nordvæg, svarende til den nuværende (nr. 6).

Orgelpulpitur (jf. fig. 63), formentlig 1847, opsat foran skibets vestvæg. Af fyrretræ. Pulpituret hviler på fire bjælker hvorimellem bræddeloft. Brystningen, af fyldingspanel, omfatter seks fag adskilt af pilastre og har påsatte ruder med firpas i fyldingsfelterne; den afsluttes af en flad håndliste. Mod vest er et rækværk med glatte tremmer, og opgangen er en spindeltrappe af grålakeret metal med trin i lakeret træ i skibets nordvesthjørne. Begge dele er fra 1972, hvor pulpituret blev nedtaget og genopbygget i forbindelse med anskaffelsen af det nuværende orgel (ndf.).⁷⁵ Den oprindelige opgang er ad en stejl trappe i murlivet i nordsiden af skibets vestfag (fig. 23 og s. 4635). Pulpituret er egetræsådet med forgyldte profiler.

†*Pulpiturer*. 1) Omtalt 1588 af biskop Jacob Madsen: »1 Pulpetur i Tornet«.⁶

2) 1645, antagelig i vestenden og formentlig med malet eller skåret daterende indskrift; i hvert fald anføres i præsteindberetningen 1755: 'Neden i kirken er et pulpitur, som er bekostet i 1645'.¹⁵⁹ 1668 blev der betalt for en ny »Reche« på pulpituret, dvs. en tremme eller et rækværk.³² Pulpituret var møbleret med bænke, der 1779 var fordelt således, at de 17 forreste blev benyttet af de af gårdmændenes karle, der ikke havde sæde i mandsstolene på kirkegulvet (jf. også s. 4664), mens de tre bageste bænke var til indsidderne.¹⁴⁶

3) Uvis datering, kun omtalt 1838 efter det var taget ned. Det var opsat i nordre korsarm, hvor det hindrede menighedens mulighed for at se og høre prædiken.¹⁴¹ Det kan ikke udelukkes, at der var tale om et herskabspulpitur (jf. †herskabsstol(?) nr. 1, s. 4665). Det blev nedbrudt 1837.

4-5) 1837,¹⁷ opført efter tegning af G. F. Hetsch af tømrer Mads Hansen Vogsen, Håstrup, for 120

rbdlr., i korsarmene med opgang ad trapper langs ende- og østvæggene (jf. fig. 21d-e).¹⁷ Pulpiturene havde brystningspanel med pyramidefyldinger (jf. fig. 67) og var hver især møbleret med otte bænke med åbne ryglæn.²⁵ 1945 skulle siddepladserne på pulpiturene forbedres,²⁷ og 1995 blev pulpiturene istandsat.¹⁶⁰ Oprindeligt var pulpiturer og bænke egetræsådrede, men formentlig i første halvdel af 1930'erne blev de malet lysegrå med forgyldte profiler og blågrå bænke.¹⁶¹ Pulpituret i søndre korsarm blev nedtaget 2016 og pulpituret i nordre korsarm året efter.¹⁶²

Orgel (jf. fig. 63) 1972, med ti stemmer og en transmission, to manualer og pedal. Bygget af Bruno Christensen, Terkelsbøl. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Rørfløjte 8', Oktav 4', Gemshorn 2', Mixtur 3-4 kor. Svelleværk: Gedakt 8', Traversfløjte 4', Principal 2', Quint 1½'. Pedal: Subbas 16', Oktav 8' (trm.) Manualomfang: C-g³. Pedalomfang C-f. Koblinger: H+S, P+H, P+S. *Orgelfacaden*, 1847, er genanvendt fra †orgel nr. 1.¹⁶³ Facaden er tredelt ved glatte halv søjler med fialer. Over sidefelterne er baldakiner med spidse trekloverbuer på små dråbekonsoller under en glat gesims, og over det centrale felt rejser en tilsvarende kølbuegavl sig, alt kantet af krabbeblade. Facaden er egetræsådet med forgyldte detaljer samt blå felter med forgyldte mønstre. I gavlfeltet er påsatte, forgyldte stjerner. Orglet står på orgelpulpituret (ovf.) i vest med østvendt facade og spillebord mod syd.

†*Orgler*. 1) 1847, med syv stemmer. Bygget af P. U. F. Demant, Dalum. Disposition ifølge overslag: Bordun 16', Principal 8', Gedact 8', Fugara 4', Flöite 4', Oktav 2', Mixtur 3 Fag. Anhangspedal. Mekanisk aktion.¹⁶⁴ Orglet blev 1891 restaureret for 400 kr. Facaden, der blev udført med billedhuggerarbejde 'i samme smag' som på altertavlen,¹⁷ er genanvendt i det nuværende orgel.

2) 1924, med ni stemmer, to manualer og pedal.¹⁶⁵ Menighedsrådets medlemmer havde foretaget en indsamling på 3.582 kr. til orglet, som blev bygget af Horsens Orgelbyggeri v. M. Sørensen.¹⁶⁶ Facaden blev genanvendt fra †orgel nr. 1.

Salmenummertavler. 1) (Fig. 64), o. 1850, 87×59 cm, fem tavler med profileret fodliste og gesims, indrettet til skydenumre i fire rækker. Tavlerne

Fig. 67. Indre set mod øst. Foto Erik Moltke 1943. I NM. – Interior looking east.

er siden 1933 hvidmalede med forgyldte profiler, indskrift med sorte versaler og hvide nummerbrikker med sorte cifre.²⁷ Oprindeligt var tavlerne sortmalede, vistnok med brune rammer (jf. fig. 33).¹²⁰

2) O. 1900(?), 66×53 cm, næsten svarende til ovennævnte, men enklere og uden forgyldte profiler.

Præsterækketavle, 1937, udført af tømrermester R. H. Enemærke og maler Hansen, skænket af sognets beboere, ophængt nytårsdag 1938.¹⁶⁷ Af træ, 195×109 cm, sortmalet med indskrift med forgyldte versaler og ramme af lakeret eg. Ophængt på tårnrummets nordvæg.

Kirkestævnetavle (fig. 65), antagelig o. 1850,¹²⁰ 8×19,5 cm, med hvid fraktur på sort bund: »Sognestævne«. I tårnrummet.

Relief (fig. 66), *Hans Madsen og Johan Rantzau*, efter originalmodel af Bertel Thorvaldsen 1841.¹⁶⁸ Relieffet er støbt i bronze af modellør og kunsthåndværker J. B. Dalhoff 1843 og indsat i en nygotisk ramme af lysegrå sandsten, tegnet af G. F. Hetsch.¹⁶⁹ Det er skænket af Preben Bille-Brahe og opsat på tårnrummets sydvæg 1844.¹⁷⁰

Relieffet, 137×96 cm, viser en scene fra 1535 under Grevens Fejde, hvor Svanningepresten Hans Madsen ankommer til den danske lejr ved Assens efter at være flygtet fra fangenskab i Odense (jf. s. 4616). Han står th. med pibekrave og lang kjortel, der er bundet med et reb om livet. I højre hånd holder han den lange stage, med hvilken han havde staget sig over vandet under sin flugt, og med venstre peger han bagud. Foran ham står Johan Rantzau i fuld rustning med strudsefjer-

Fig. 68. »Gorms Minde«. Kirkeskib, 1912, bygget af Osvald Clausen, Nyborg, skænket af Faldsled Sømandsforening (s. 4672). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – »Gorms Minde«. Church ship, 1912, built by Osvald Clausen, Nyborg, donated by Faldsled Sømandsforening.

prydet hjelm og skærf. Han har højre hånd i siden, mens venstre hviler på skæftet af hans sværd. Bag ham står to rustningsklædte mænd, tv. formentlig Jacob Hardenberg med et langt spyd i venstre hånd og støttende Johan Rantzaus skjold med højre, th. en skriver, som noterer præstens oplysninger i en bog, der på bindet har indskrift med graveret kursiv: »Præsten Hans Madsen giver Efterretning om de svenskes Planer«. Bag mændene er et telt og en fane med rigsvåbenet.

Rammen er en portalopbygning med trekvartsøjler anbragt foran gitre af rundstave. Såvel søj-

lekapitælerne som rammens frise er prydet med rosetter og løvværk. Fodlisten er karnisprofileret og hviler på små konsoller med krabbeblade, og gesimsen, der har skråkant, bærer tre fialer hvorefter mellem krabbeblade. Rammen er istandsat 1957 ved stenhugger C. J. Baumbach⁸⁹ og 1977 ved stenhugger Vitus Nielsen.¹⁷¹

Lysekroner. 1) (Jf. fig. 34), 1896, skænket af sognets ungdom.⁷³

Barokkopi med 12 s-svungne arme med hver to blus, delfinled og mandsprofiler i de indre slyng. Derover er otte pyntearme med refleks-

Fig. 69. Jordpåkastelsspade, 1891 (s. 4673). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Funeral shovel, 1891.

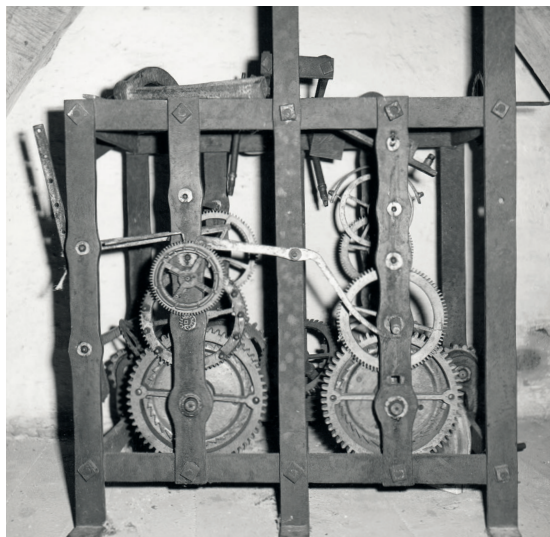

Fig. 70. Tårnur nr. 1, 1838, udført af urmager Lars Jørgensen, Horne (s. 4673). Foto Hans Stiesdahl 1964. I NM. – Tower clock no. 1, 1838, made by the clockmaker Lars Jørgensen, Horne.

skjolde. Balusterskafte afsluttes forneden af en hængekugle med midtprofil og profileret, kegleformet knop og foroven af en gennembrudt manchete samt en trepasring til ophæng. Kronen, der hænger i en sortmalet jernstang med forgyldte kugler, hang oprindeligt i korsskæringen, men blev 1919 flyttet til sin nuværende plads i langhusets tredje fag.²⁷

2) (Jf. fig. 34-35), 1919, udført i kunstsmed Knud Eibyes værksted i Odense,¹⁷² skænket af Marie Poulsen til minde om ægtemanden, gård ejer Simon Poulsen, Marienlund.²⁷

Barokkopi med otte s-svungne arme med del-finled og mandsprofiler i de indre slyng. Fire af armene bærer én, de fire andre to flade lyseskåle, og over dem er fire fligede pyntearme. Balusterskafte afsluttes af en hængekugle med graverede, omløbende linjer og profileret knop samt giverindskrift med graveret antikva: »Til Minde om Gaardejer Simon Poulsen Marienlund – Skænket af hans Hustru Aar 1919«. Kronen hænger i korsskæringen i en messingstang med kugler.

3) Muligvis o. 1941,¹⁷³ barokkopi med otte s-svungne, fligede arme med bladled og to lyseskåle hvorover otte pyntearme. Balusterskafte

afsluttes forneden af en hængekugle med midtprofil og profileret knop, foroven af en figur af Jupiter med lynkile samt en ring til ophæng. Kronen hænger i tårnrummet i en stang af sortmalet jern med forgyldte kugler.

4-5) (Jf. fig. 20 og 25), o. 2018, af messing, med 12 svagt s-formede arme med opadvendte blus samt cylinderskaft. Kronerne hænger i messingstænger i korsarmene.

Lampetter, (jf. fig. 20, 25 og 63), 1972,⁷⁵ tegnet af Rolf Graae, seks klaselampetter af messing med ni blus. 1973 anskaffedes yderligere to lampetter.²⁶

Kirkeskib (fig. 68), 1912, »Gorms Minde«, bygget af Osvald Clausen, Nyborg, skænket af Faldsled Sømandsforening til minde om foreningens stifter og mangeårige formand Gorm Mikkelsen.¹⁷⁴ Stor, tremastet fuldrigger med falderebs-trappen hængt ud i styrbord side og en dreng som galionsfigur. Skroget er sort med hvid vandlinje og bronzefarvet bund. Galionsfiguren er hvid. I stævnen er forgyldte slyngornamenter, og agter er navnet anført med forgyldte versaler under en tilsvarende krone. Skibet er restaureret 1986¹⁷⁵ og o. 2018.¹⁷⁶ 1912 blev det ophængt i en kæde af sortmalet jern foran tulpituret i nordre kors-

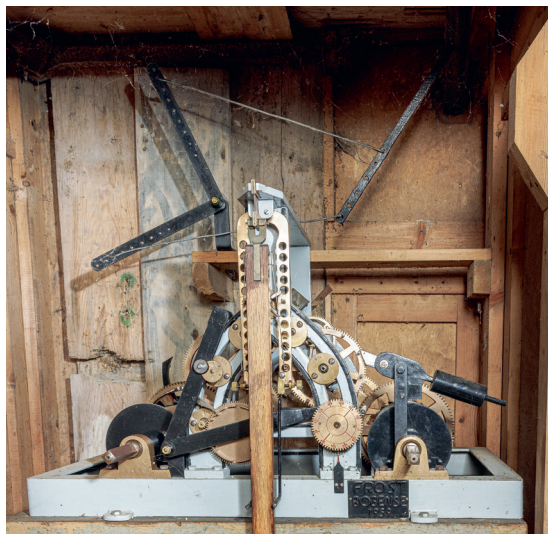

Fig. 71. Tårnur nr. 2, 1959, udført af urmager Axel E. Frost, Bogense (s. 4673). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Tower clock no. 2, 1959, made by the clockmaker Axel E. Frost, Bogense.

Fig. 72. Urskive på tårnets sydside, 1838 (s. 4673). Foto Arnold Mikkelson 2025. – Clock face on the tower's south side, 1838.

arm.¹⁷⁷ 1926 blev det flyttet til skibet, hvor det hænger i buen mellem langhusets andet og tredje fag.²⁷

†*Våbenbrødrenes fane*, antagelig fra slutningen af 1800-tallet, blev 1930 modtaget til opbevaring i kirken,²⁷ hvor den fik plads i vestsiden af arkadeåbningen til nordre korsarm (jf. fig. 67).

Jordpåkastelsesspade (fig. 69), 1891,¹²⁰ 83 cm lang, med drejet skaft og lille, firkantet blad, alt sortmalet.

En ældre *†jordpåkastelsesspade* er omtalt 1857-90.¹²⁰

†*Ligbårer*. 1) Omtalt 1664, da den blev repareret.³² 2) 1665/66, kostede 12 mark.⁸¹ 3) Omtalt 1857;¹²⁰ endnu i kirken o. 1910.⁷⁴

Tårnure. 1) (Fig. 70), 1838, udført og opsat af urmager Lars Jørgensen, Horne, for 350 rbdlr.¹⁷⁸ Af støbejern og messing, ca. 80×50 cm, 103 cm højt; stærkt rustent. 1958 trængte uret til hovedreparation, og året efter blev det erstattet af nr. 2.¹⁷⁹ Det er hensat på gulvet i tårnets øverste stokværk.

2) (Fig. 71), 1959, udført af urmager Axel E. Frost, Bogense.¹⁸⁰ Gråmalet støbejernsværk, 79×40 cm, 47 cm højt. På rammen er en plade

med firmamærket: »Frost Bogense 1959«. Uret står i et urhus af træ i tårnets øverste stokværk.

De tre kvadratiske *urskiver* (fig. 72), 1838, er sortmalede med blå midtercirkel, hvide romertal og hvide, ottetakkede stjerner i hjørnerne. Viserne er ligeledes hvidmalede. Ornamenterne har tidligere været forgyldt. Skiverne er indmuret i tårnblændingerne over glasmullerne mod syd, nord og vest (jf. fig. 26).

Klokker. 1) (Fig. 73), 1849, støbt af M. P. Allerup, Odense, af *†klokke* nr. 9, bekostet af Preben Bille-Brahe. 95 cm i diameter. Om halsen er tre rundstave hvorimellem rankeslyng med blade og blomster og derunder støberindskrift med versaler: »Støbt af M. P. Allerup i Odense 1849«. På legemet er giverindskrift: »Aar 1849 har hans excellense geheimeconferentsraad kammerherre greve Bille Brahe til grevskabet Brahesminde ladet denne kirkeklokke omstøbe«. Klokken er ude af brug og hensat på gulvet i klokkestokværket.

2) (Fig. 74), 1973, støbt af Alfred Paccard, Annecy-Le-Vieux, Frankrig.¹⁸¹ 95 cm i diameter. Om halsen er en ranke af vinløv, drueklaser og aks mellem rundstave. På legemet er støberindskrift med versaler: »Støbt til Svanninge Kirke og

Fig. 73-74. Klokker (s. 4673). 73. Klokke nr. 1, 1849, støbt af M. P. Allerup, Odense, bekostet af Preben Bille-Brahe. 74. Klokke nr. 2, 1973, støbt af Alfred Paccard, Annecy-Le-Vieux, Frankrig. Foto Arnold Mikkelsen 2025. — Bells. 73. No. 1, 1849, cast by M. P. Allerup, Odense, paid for by Preben Bille-Brahe. 74. No. 2, 1973, cast by Alfred Paccard, Annecy-Le-Vieux, France.

menighed i året 1973 af Alfred Paccard, Annecy-le-Vieux, Frankrig» og derunder: »Jeg melder over land og by: Jesus er vejen, sandheden og livet«. Klokken hænger i en slyngebom i klokkestolen.

†Klokker. 1) Middelalderlig, afleveret ved klokkeskatten 1528. Den vejede 512 kg.¹⁸²

2-3) Ved biskop Jacob Madsens visitats 1588 havde kirken to 'smukke' klokker,⁶ hvoraf den ene formentlig var støbt 1535 (jf. indskrift ndf.).

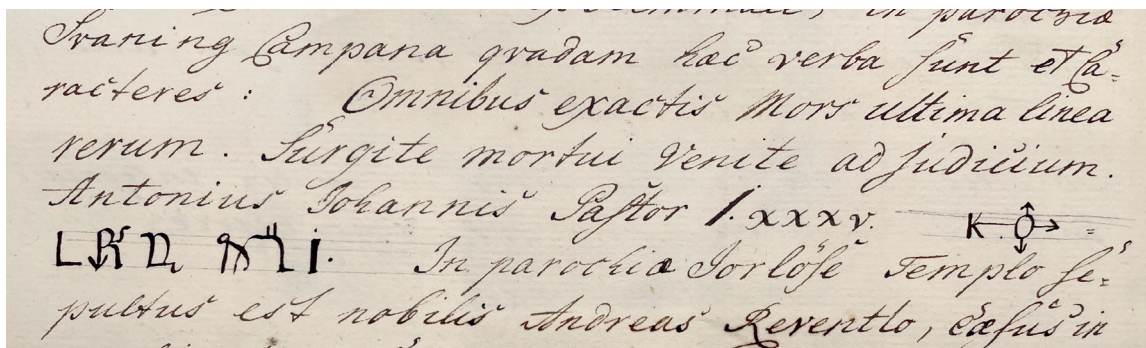

Fig. 75. Indskrift og mærker på †klokke nr. 2 eller 3 (s. 4674). Efter Resens Atlas IV. Fyn. I KB. — Inscription and marks on †bell no. 2 or 3.

Det er antagelig disse, der i 1660'erne omtales som henholdsvis 'den store' og 'den lille' klokke,³² og som blev omstøbt 1672 (jf. ndf.). De vejede i så fald tilsammen 6 skippund og 9 pund (ca. 957 kg.).³² På den ene klokke var en indskrift på latin: »Omnibus exactis mors ultima linea rerum. Surgite mortui venite ad iudicium. Antonius Johannis Pastor /xxxv« (Når alt er fuldbyrdet, er døden tingenes sidste grænse. Stå op, I døde, kom til dommen. Anton Hansen, præst, /35).¹⁸³ Efter indskriften fulgte en række tegn, formentlig et støbermærke og nogle initialer eller bomærker (fig. 75). Klokkerne blev omstøbt 1672.

4-5) 1672 blev en klokkestøber betalt 639 mark for at omstøbe begge klokker (antagelig nr. †2-3).⁸¹ Efter omstøbningen vejede den ene klokke 2 skippund, 19 lispund og 4 pund (ca. 470 kg).¹⁸⁴

6) 1681, omstøbt af klokkestøber Henrik Sørensen, Odense, af den ældre klokke, hvis vægt er angivet ovf. (jf. nr. 4-5). Arbejdet blev bekostet af kirkeejер Christian Rothkirck. Efter omstøbningen vejede klokken 2 skippund, 9 lispund og 1 pund (ca. 389 kg). 1690 lagde kirkeejер Diderich von Schulte sag an mod klokkestøberen, idet han mente, at klokken vejede for lidt i forhold til den indleverede klokke, at den havde været beska-

diget ved leveringen, og at også kneblen vejede for lidt, hvilket gav mislyd ved ringningen. Efter otte borgere med erfaring i støbning havde synet klokken og sagt god for kvaliteten, og fordi klagen først blev rejst så mange år efter støbningen, blev klokkestøberen frikendt.¹⁸⁵

7?) Muligvis bekostede Diderich von Schulte støbningen af en ny klokke i 1690'erne. I hvert fald oplyses 1702, at der er en klokke i tårnet, som kirkens ejer havde ladet omstøbe for få år siden.⁶⁶ Herefter havde kirken kun én klokke.¹⁸⁶ Den er omstøbt igen 1744.

8) 1744, omstøbt af den ældre klokke (nr. 6 eller 7(?)) af en klokkestøber i København på kirkeejер Godske Ditlev von Holstens bekostning. Klokken er beskrevet som temmelig stor og prydet med von Holstens våben og årstallet 1744.⁶¹ 1798 indgav sognemændene en klage til biskoppen over klokken, og kirkeejeren lovede at lade den omstøbe.⁶⁶

9) 1798, støbt af klokkestøber D. G. Herbst, København, på foranledning af kirkejer Adam Christopher von Holsten. På klokken var støberindskrift »Gud allene Æren Støbt af D G Herbst, Kongelig Hof Klokkestøber. Kjøbenhavn Anno 1798«. ⁶⁶ 1849 blev klokken omstøbt til klokke nr. 1.

GRAVMINDER

Kirken rummer en mindetavle antagelig fra o. 1900 og to gravsten fra henholdsvis 1583 og 1667. Under koret har været en $\dagger$ gravkrypt. På kirkegården og i Svanninge Folkemindesamling er flere kirkegårdsmonumenter fra 1800-tallet.

Mindetavle (fig. 76), antagelig o. 1900, over Jens Mathias Leth, sognepræst i Svanninge 1794–1813.

Tavle af hvidt marmor, 34×50,5 cm, med indskrift med fordybet, forgyldt antikva. Indmuret i tårnrummets østvæg, nord for døren.

$\dagger$ *Epitafium*(?),¹⁸⁷ o. 1575–1600, over Jørgen Tidemand til Hageløse, tidligere landsdommer i Skåne, $\dagger$ 1571,¹⁸⁸ og hustru Mette Emmiksdatter (Emmiksén), $\dagger$ 160...(?),¹⁸⁹ deres datter Anne Tidemand, enke efter Christen Maltesen (Viffert) til Møllerup, $\dagger$ 30. marts 1603,¹⁹⁰ samt børnene¹⁹¹ Markvard Tidemand (dødsår ikke angivet), Markvard $\dagger$ 1582 ved drukning, Henrik $\dagger$ 1568 ‘for Dantzig i den polske krig’ (Den Nordiske Syvårskrig), Ingeborg $\dagger$ 1583, begravet i Visby Kirke, og Anne $\dagger$ 1604.¹⁹² Epitafiet, der var opsat (på væggen) af Mette Emmiksen,¹⁹³ var formentlig forsvundet før 1755, hvor det eksplicit nævnes, at kirken var uden epitafier eller gravsten, bortset fra en gravsten i koret (gravsten nr. 1 ndf.).⁶¹ Det kan ikke udelukkes, at der er tale om en sammenblanding med et $\dagger$ epitafium, som ifølge en præsteindberetning 1755 hang i Helligåndskirken i Faaborg. Dette, der var opsat over

Jørgen Tidemand til Hageløse, $\dagger$ 1571, og hustru Mette Emmiksen til Stensgård, $\dagger$ 1612, omfattede et familieportræt af parret og deres børn flankeret af 16 anevåben og ledsaget af en indskrift, der fortalte, at det var opsat af ‘fru Mette, salig Jørgen Tidemands (...) heri Faaborg Kirke, hendes salig mand og børn til en ihukommelse 1606’ (jf. s. 734).

Gravsten. 1) (Fig. 77–80), 1583, over Anders Emickzen (Emmiksén) til Stensgård, søn af Otte Emickzen (Emmiksén) af Refsø, $\dagger$ 18. jan. 1566, og hustru Agneta Reventlov (Agathe Reventlow), datter af Iacob Reventlov (Jacob Reventlow) af Søbo, $\dagger$ 27. marts 1568. Af en indskrift med mindre typer nederst på stenen fremgår, at den er bekostet af afdødes døtre, jomfruerne Mag[d]alena (Magdalene) og Margreta (Margrethe) Emicksdaater (Emmiksén).

Figursten af grå kalksten, 265×171 cm, med indskrift med reliefversaler i forsænkede bånd i fodfeltet. Ægteparret står let drejet mod hinanden under en rundbuet dobbeltarkade med profilerede bueslag, der i midten hviler på en granatæblekonsol og i siderne på kraftige pilastre med profilkapitæler og -baser. I topfeltet er en kartouche med hjørneudvidelser og svejftet hængestykke samt indskrift i form af et skriftsted (Visd. 3,1), flankeret af 2×2 hjelmmede våben-skjolde, hvor løvværket udgår fra skuldrene, henholdsvis Anders Emmikséns fædre og mødrene våben (Emmiksén og Bjørn) og Agathe Reventlows fædre og mødrene våben (Reventlow og Flemming); endvidere to store rosetter. Anerækkerne fortsættes ned ad pilastrene med seks skjolde (uden hjelm) på hver.

Anders Emmiksén er vist barhovedet med kort, lokket hår, lang moustache og spidst, tvedelt hageskæg. Han er iført rustning pyntet med relief-blomster om livet, et indridset liljelignende ornament på maven og bølgeornamenteret skamkapsel. Stridshandskerne har negle, og støvlerne er komuleformede; venstre fod er sat ind foran hustruen. Han har højre hånd på hoften og griber med venstre om skæftet på sit sværd. Ved hans højre side står hans strudsejerprydede stridshjelm. Agathe Reventlow bærer langt enkelin, pibekrave, fodlang kjole og kappe, der i åbningen lader

Fig. 76. Mindetavle, o. 1813, over sognepræst Jens Mathias Leth ($\dagger$ 1813) (s. 4676). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Memorial tablet, c. 1813, of the parson Jens Mathias Leth ($\dagger$ 1813).*

Fig. 77. Gravsten nr. 1, 1583, over Anders Emmiksen til Stensgård (†1566) og hustru Agathe Reventlow (†1568) (s. 4676). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Tombstone no. 1, 1583, of Anders Emmiksen of Stensgård (†1566) and his wife Agathe Reventlow (†1568).

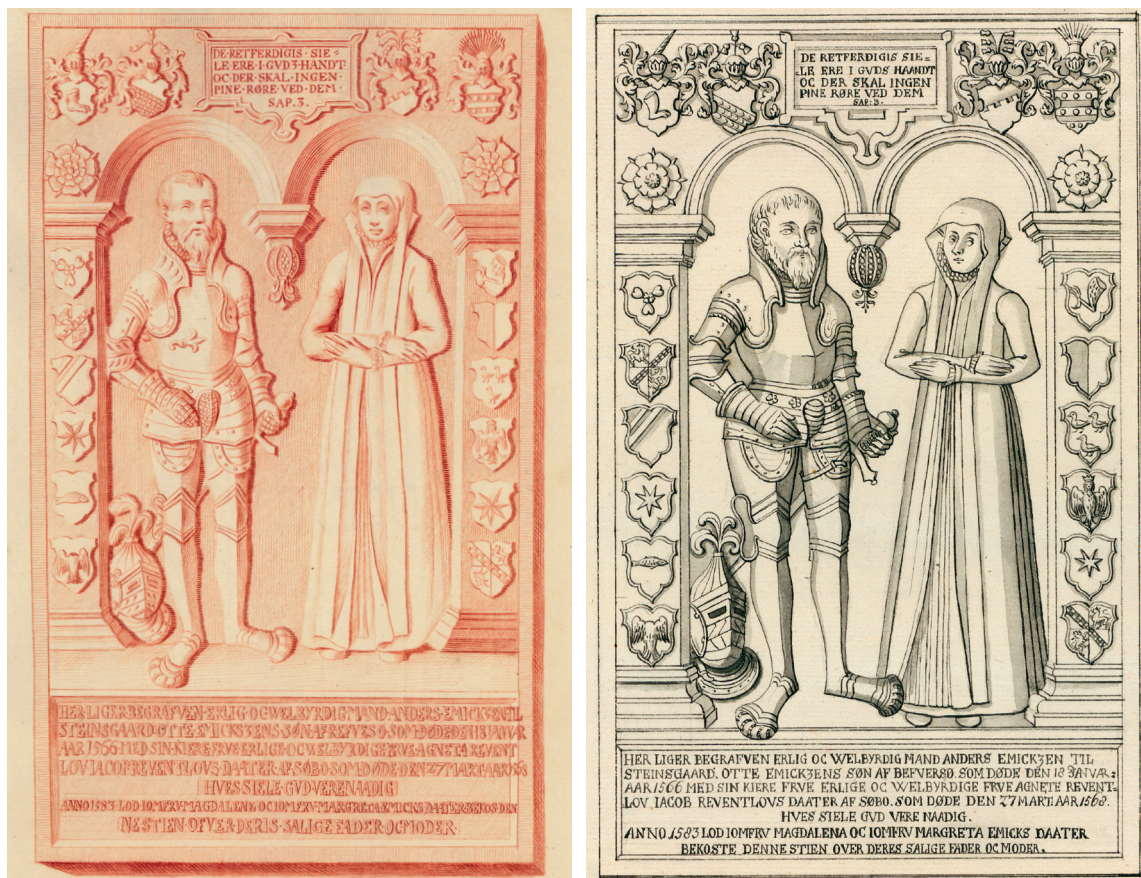

Fig. 78-79. Gravsten nr. 1, 1583, over Anders Emmiksen til Stensgård (†1566), og hustru Agathe Reventlow (†1568) (s. 4676). 78. Usigneret og udateret tegning (o. 1750). I RAK. 79. Tegning af Søren Abildgaard 1761. I NM.
– Tombstone no. 1, 1583, of Anders Emmiksen of Stensgård (†1566) and his wife Agathe Reventlow (†1568). 78. Unsigned, undated drawing (c. 1750). 79. Drawing by Søren Abildgaard 1761.

hendes plisserede forklæde synligt. Hun står med armene krydset foran livet, og under kjolen ses hendes runde skosnuder. Ved Søren Abildgaards besøg 1761 var stenen overmalet med grå farve.¹⁹⁴

Stenen er af Chr. Axel Jensen tilskrevet den såkaldte 'Odensekopist',¹⁹⁵ en fynsk stenhugger, der var påvirket af en gruppe renæssancegravsten udgået fra et værksted i Århus under formodet ledelse af Gert van Groningen.¹⁹⁶ Blandt Odensekopistens arbejder indgår den i en gruppe på syv figursten, som bl.a. kendes ved, at mændene holder højre hånd på hofte, og at de dobbelte arkader hviler på en granatableformet midterkonsol. Særligt nær står en gravsten i Skovby fra o. 1571 over Jørgen Svave (†1571) og hustru (DK Odense 5684) og en

sten i Brenderup fra 1585/89 over søstrene Magdalene (†1598) og Margrethe Emmiksen (†1585) (DK Odense 6804), der som nævnt ovenfor har bestøjet forældrenes gravsten i Svanninge.

Stenen, der tidligst er omtalt af biskop Jacob Madsen 1588 som 'en smuk udhugget sten',⁶ er indmuret i korets nordvæg vest for døren.¹⁹⁷

2) (Fig. 81), 1667, over Iacob (Jacob) Hansen Hiort, sognepræst i Svanninge i 23 år, †14. juni 1664 »vdi sit alders 53 aar«, og hustru Iohanna Iensdatter (Johanna Jensdatter), †»Nytårs...« 1659 »i sit alders 38 aar«; efter personalia et skriftsted (Visd. 3,1). Af indskriften fremgår i øvrigt, at stenen er lagt af Jakob Hansen Hiorts anden hustru, Ma[r]grethe Pedersdaater (Margrethe Pe-

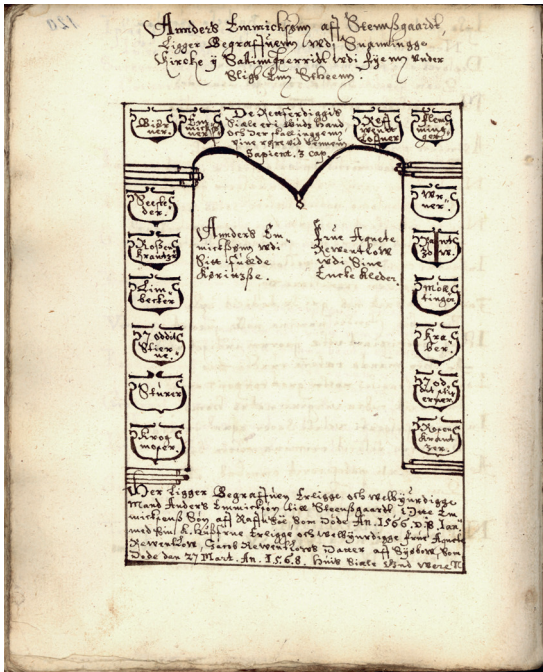

Fig. 80. Gravsten nr. 1, 1583, over Anders Emmiksen til Stensgård (†1566) og hustru Agathe Reventlow (†1568) (s. 4676). Tegning af Karen Brahe 1607. I RAK. – Tombstone no. 1, 1583, of Anders Emmiksen of Stensgård (†1566) and his wife Agathe Reventlow (†1568), drawing from 1607.

dersdatter) og hendes anden ægtemand, sognepræst i Svanninge Hans Hansen [Lock] 25. maj 1667.

Grå kalksten, 206×133 cm, stærkt slidt, en revne i øverste venstre hjørne er repareret med cement. Indskrift med reliefversaler i forsænkede bånd. I hjørnerne er medaljoner med evangeliernes symbolvæsener og deres næsten helt udviskede navne anført med fordybede versaler på rammen, foroven tv. Mattæus (»S Mat...«) og th. Markus, forneden til venstre Lukas (»[S] Lv[cas]«) og th. Johannes (»S I[o]hannis«). Midt på stenen er en bruskværskartouche med den opstandne Kristus med sejrxfanen stående i en skybræmme, flankeret af skriftsteder på latin (Fil. 1,21 og 23). Over kartouchen står personalia og under den oplysningerne om stenens tilblivelse. Nederst er en påmindelse om altings forgængelighed i form af et timeglas hvilende på et kranium og krydsede knogler.

På stenen er enkelte spor af rød og okkergul farve. Den er indmuret i en ramme af cement på søndre korsarms sydvæg, vest for vinduet (jf. fig. 25).

To mulige *†epitafier* eller *gravsten* (nr. 1-2) er omtalt 1607.¹⁹⁸ De var formentlig begge forsvundet før 1755.⁶¹ En mulig *†gravsten* (nr. 3) over en præst er omtalt i 1800-tallets sidste fjerdedel.¹⁹⁹

1) O. 1583, over Claus Henningsen Qvitzow, †1583²⁰⁰ på Stensgård.

2) O. 1586/94, over Otte ('den onde') Emmiksen til Stensgård, †6. juli 1594, og hustru Dorothea von Pogwisch, †1586 (jf. *†gravkrypt ndf.*)²⁰¹

3) »Præst med 3 Hustruer og 1 Søn, hvorunder D.O.M.S.« (Deo Optimo Maximo Sacrum (viet

Fig. 81. Gravsten nr. 2, 1667, over sognepræst Jacob Hansen Hiort (†1664) og hustru Johanna Jensdatter (†1659) (s. 4678). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Tombstone no. 2, 1667, of the parson Jacob Hansen Hiort (†1664) and his wife Johanna Jensdatter (†1659).

Fig. 82. *Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1828, over Rasmus Christensen (†1828) (s. 4681). I Svanninge Folkemindesamling. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Churchyard monument no. 1, c. 1828, of Rasmus Christensen (†1828).

til Gud, den bedste og største)). Antagelig er der tale om en †gravsten, muligvis over præsten Jørgen Hansen Svanninge (jf. s. 4618), der var gift mindst tre og vistnok fire gange, †1605.²⁰²

†Gravkrypt i koret, formentlig indrettet i anden halvdel af 1500-tallet til slægten Emmiksen på Stensgård. 1824 ønskedes den fyldt op og tilmuret (jf. s. 4628).⁶⁷

Begravede: Anders Emmiksen †18. jan. 1566 og hustru Agathe Reventlow †27. marts 1568 (jf. gravsten nr. 1);⁶ Dorothea von Pogwisch, g.m. Otte Emmiksen, begr. 9. nov. 1586;²⁰³ Otte Emmiksen, †6. juli 1594, begr. 8. aug. 1594 (jf. †epitafium eller gravsten nr. 2).²⁰⁴

Fig. 83. Kirkegårdsmonument nr. 2, o. 1829, over Elise Jensen, f. Buch (†1829) (s. 4681). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Churchyard monument no. 2, c. 1829, of Elise Jensen, née Buch (†1829).

Fig. 84-86. Kirkegårdsmonumenter. 84. Nr. 3, o. 1831, over gårdmand Peder Jørgensen (†1831) (s. 4682). 85-86. Nr. 4, o. 1848, over Maren Rasmusdatter (†1848), for- og bagside (s. 4683). I Svanninge Folkemindesamling. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Churchyard monuments. 84. No. 3, c. 1831, of the farm owner Peder Jørgensen (†1831). 85-86. No. 4, 1848, of Maren Rasmusdatter (†1848), front and back.

†*Murede begravelser eller jordfæstebegravelser.* I anden halvdel af 1600-tallet blev sunkne grave i kirken jævnlgt fyldt op.⁴⁹ 1676 førte Hans Iversen sag ved Fynbo Landsting om sin afdøde søster Agathe Iversdatters gravsted i kirken, 'da nogle ugudelige mennesker voldeligt har opkastet den salige kvindes lig og hendes to børn af deres sovekammer og begravelsessted i Svanninge Kirke, som for nogle år siden der er begravet'. Kisterne var blevet hugget i stykker og håndtagene brudt af, og et andet lig var med kirkeværgens tilladelse blevet nedsat i graven.²⁰⁵

Kirkegårdsmonumenter. *1) (Fig. 82), o. 1828, over Rasmus Christensen, Svanninge, †4. juni 1828, 67 år gammel.

Af egetræ, 97×22 cm; monumentet er sekundært beskåret og indskriften malet på ny; pælen til nedfældning i jorden er stærkt ormædt. Det

består i sin nuværende udformning af en cirkulær tavle med svejft fodstykke og tilsvarende topstykke afsluttet af en vandret profil hvorover en udsavet, stærkt profileret knop. Monumentet er hvidmalet med indskrift med sort skriveskrift indrammet af en grågrøn bladkrans samt grågrønne blomster på knoppen. Indskriften, der er delvist udvisket, omfatter personalia på monumentets forside og på bagsiden et vers i fire linjer hvorunder et skriftsted (Gal. 6,8). Under den nuværende, sekundære bemaling er spor af den oprindelige (†)indskrift (med tilsvarende ordlyd), som viser, at skriftfeltet oprindeligt har været større, men er beskåret, antagelig som følge af rådskader.²⁰⁶ I Svanninge Folkemindesamling (reg.nr. 2022/2A).

2) (Fig. 83), o. 1829, over Elise Jenssen (Jensen), f. Buch, *26. marts 1776, g.m. krigsråd, inspektør

Fig. 87. Kirkegårdsmonument nr. 5, o. 1848, over kromand i Faldsled Hans Hansen (†1848), hans søn Hans Peder Hansen (†1849) og hans enke Ane Dorthe Hansen (†1856) (s. 4683). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Churchyard monument no. 5, c. 1848, of the Faldsled innkeeper Hans Hansen (†1848), his son Hans Peder Hansen (†1849), and his widow Ane Dorthe Hansen (†1856).

Jenssen på Stensgård (Christen Jensen, birkedommer, forvalter) 22. maj 1800, †14. okt. 1829. Efter personalia en trøstende sentens.

Tavle af hvidt marmor, 75×51 cm; nederste venstre hjørne er afbrækket. Indskrift med fordybede versaler. Tavlen står lænet op ad en let tilhugget natursten (rødlig granit) kronet af et nedfældet kors af hvidt marmor ved korets sydside.

*3) (Fig. 84), o. 1831, over Peder Jørgensen, gårdmand i Savsted, *1776, †5. sept. 1831, 55 år gammel.

Af egetræ, 83×41 cm. Monumentet er udformet som en flad, udsavet baluster med halvcirkulært, udsparet felt fornedet, hvilende på et lavt postament og kronet af en tandsnitsgesims hvorover trekantet gavlstykke. I postament og gesims er spor efter flankerende søjler (sammenlign med monumenter i Diernæs, s. 3003). Stafferlingen er ens på begge sider. Balusteren er lysegrå med hvidt skriftfelt med indskrift med sort fraktur, på forsiden personalia, på bagsiden et skriftsted (Åb. 14,13) og i feltet fornedet en lysebrun, brændende olielampe på hvid bund (lampen er opmalet). Gesimsen er hvid, gavltrekanten grå og i gavlfeltet er et øje på hvid bund omgivet af en gul strålekrans med røde og grønne stråler (Guds øje). I Svanninge Folkemindesamling (reg. nr. 1989/383).

Fig. 88-89. Kirkegårdsmonumenter (s. 4684). 88. Nr. 6, o. 1849, over Christen Hendrik Nielsen Ploug (†1849). 89. Nr. 7, o. 1855, over gårdmand i Svanninge Jens Rasmussen Dahlkild (†1855) og hustru Karen Jørgensdatter (†1887). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Churchyard monuments. 88. No. 6, c. 1849, of Christen Hendrik Nielsen Ploug (†1849). 89. No. 7, c. 1855, of the Svanninge farmer Jens Rasmussen Dahlkild (†1855) and his wife Karen Jørgensdatter (†1887).

Fig. 90. *Kirkegårdsmonument nr. 8, o. 1857, over Johanne Hansdatter, g.m. gårdmand Mads Rasmussen (†1857) (s. 4684). I Svanninge Folkemindesamling. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Churchyard monument no. 8, c. 1857, of Johanne Hansdatter, wife of the farmer Mads Rasmussen (†1857).

*4) (Fig. 85-86), o. 1848, over Maren Rasmussen, †3. apr. 1807, †10. jan. 1848.

Af egetræ, 90×37 cm, farven er næsten helt bortslidt. Monumentet er formet som en flad baluster med ovalt skriftfelt og reliefskåren ornamentbort forneden og foroven, henholdsvis hulede tunger og romber. Det har oprindeligt været flankeret af 2 søjler (sammenlign med nr. 3). Postamentet er retkantet ligesom gesimsen, der

bærer et svejftet gavlstykke med relief af en halv sol i gavlfeltet og spor efter kronende 4 topprydelse. Indskriften, der er anført med sort skrivekrift, omfatter personalia på forsiden i en krans af grønne blade (fig. 85) og på bagsiden et frydefuldt vers under grønt løv og valmuekapsler (fig. 86). I Svanninge Folkemindesamling (reg.nr. 2022/23).

5) (Fig. 87), o. 1848, over Hans Hansen, kronmand af Faldsled, †6. marts 1848 »i sit 64 aar«, hans søn Hans Peder Hansen af Faldsled, †13. juni 1849 »i sit 34 aar«, og Ane Dorthe Hansen, enke efter Hans Hansen, †28. aug. 1856 »i sit 68 aar«. Efter personalia et skriftsted (Koloss. 3,3-4).

Fig. 91. *Kirkegårdsmonument nr. 9, o. 1861, over Peder Jacobsen (†1861) (s. 4684). I Svanninge Folkemindesamling. Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Churchyard monument no. 9, c. 1861, of Peder Jacobsen (†1861).

Tavle af hvidt marmor, 71×44 cm, med indskrift med fordybede versaler. I lapidarium øst for kirken.

6) (Fig. 88), o. 1849, over ynglingen Christen Hendrik Nielsen Ploug, Sundsagergård, †1849 »i sit 8 aar«. Efter personalia et trøstende vers.

Tværoval tavle af støbejern, 23,5×47,5 cm, med indskrift med reliefversaler og en bort af nærmest hjerteformede blade langs kanten. Oprindeligt må tavlen have været fastgjort til et opretstående

monument, sandsynligvis et kors.²⁰⁷ Nu henlagt i lapidarium øst for kirken.

7) (Fig. 89), o. 1855, over Jens Rasmussen Dahlkild, gårdmand i Svanninge, *14. maj 1805, †11. nov. 1855, og hustru Karen Jørgensdatter, *11. dec. 1807, †14. jan. 1887.

Tavle af hvidt marmor, 49×67,5 cm, med indskrift med fordybet antikava. I lapidarium øst for kirken.

*8) (Fig. 90), o. 1857, over Johanne Hansdatter, gårdmand Mads Rasmussens hustru, *1. maj 1796 i Rye, †27. nov. 1857 i Savsted.

Af egetræ, 90×46,5 cm, øverste højre side er delvist afbrækket. Monumentet er udformet som en flad, udsavet baluster, der er kronet af en urne med stærkt profileret låg. Det er hvidmalet med grønne og forgyldte profiler samt indskrift med sort skriveskrift indrammet af grønne grene, på forsiden personalia, på bagsiden et mindevers. På urnen er grønne blade.²⁰⁸ I Svanninge Folkemindesamling (reg.nr. 1989/383).

*9) (Fig. 91), o. 1861, over Peder Jacobsen, gårdmand i Svanninge, *1790, †1861.

Kors af støbejern, 113×72 cm; rustent. Korset er udført i gennembrudt arbejde med to sammensnoede, løvbærende grene, der i de spidse, tredelte korsender har valmuekapsler. I kors-skæringen omslutter grenene en tavle med indskrift med reliefversaler.²⁰⁹ I Svanninge Folkemindesamling (reg.nr. 1998/53)

10) (Fig. 92), o. 1868, over Rasmus Trolle, kammerråd, *27. okt. 1795, †15. okt. 1868.

Stele af lysegrå sandsten på tilsvarende postament, 186×70 cm, med indskrift med fordybede versaler udfyldt med guld. Over indskriften er relief af en krans af egeløv bundet med en sløjfe. Monumentet står ved korets sydside.

11) (Fig. 93), o. 1876, over Henrik Nielsen, gårdejer og hestehandler, Svanninge, *9. febr. 1811, †27. sept. 1876, og hustru Karen Larsdatter, *4. sept. 1802, †9. dec. 1890.

Stele af hvidt marmor, 102×42,5 cm, med indskrift med fordybet antikva hvorover fordybet, latinsk kors. I lapidarium øst for kirken.

12) (Fig. 94), o. 1878, over Hans Hansen, kro-ejer af Faldsled, *20. april 1813, †7. okt. 1878, og

Fig. 92. Kirkegårdsmonument nr. 10, o. 1868, over kammerråd Rasmus Trolle (†1868) (s. 4684). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Churchyard monument no. 10, c. 1868, of counsellor Rasmus Trolle (†1868).*

Fig. 93-94. Kirkegårdsmonumenter (s. 4684). 93. Nr. 11, o. 1876, over gårdejer og hestehandler Henrik Nielsen (†1876) og hustru Karen Larsdatter (†1890). 94. Nr. 12, o. 1878, over kroejer i Faldsled Hans Hansen (†1878) og hustru Ane Cecilie Hansen, f. Bonde (†1894). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – *Churchyard monuments. 93. No. 11, c. 1876, of the farm owner and horse dealer Henrik Nielsen (†1876) and his wife Karen Larsdatter (†1890). 94. No. 12, c. 1878, of the proprietor of the Faldsled inn, Hans Hansen (†1878), and his wife Ane Cecilie Hansen, née Bonde (†1894).*

hustru Ane Cecilie Hansen, f. Bonde, *19. jan. 1821, †1. maj 1894.

Stele af grå kunststen, 102×52 cm, med indskrift med fordybet antikva hvorover indfældet medaljon af hvid biskuit med en putto med et kors i venstre hånd, det støtter sig til en stele med en urne og indskriften »Meta« (målesten) med fordybede versaler.²¹⁰ Øverst spor efter nedfældet ornament af hvidt marmor. I lapidarium øst for kirken.

13) (Fig. 95), o. 1880, over Jørgen Jensen Dahlkild, gårdejer, *24. juni 1839 i Svanninge, †28. juli 1880 på Dalkildegård.

Grotte af grå kunststen på tilsvarende postament og med ornament af hvidt marmor og biskuit, 105×60 cm. Postament og grotte har reliefudsmykning af et afhugget egetræ, hvorfra to grene med løv og agern skyder op omkring en indfældet, fladbuet tavle med indskrift med fordybet antikva, udfyldt med sort, hvorover

spor af et indfældet (†)ornament. Øverst er spor af et nedfældet †kors. I lapidarium øst for kirken.

14) (Fig. 96), o. 1935, over Sophus Paulsen, »Miss Paulsen«, maler (*23. nov. 1883, †23. maj 1935). Efter personalia et vers: »For alle gode tanker/ de kan slet ikke dø/ før endnu bedre tanker/ er spiret af deres frø«.

Let tilhugget natursten, grå granit, 128×105 cm, med indskrift med reliefversaler og rombeformede skilletegn i forsænkede bånd på forsiden. På kirkegården øst for kirken.

Fig. 95. Kirkegårdsmonument nr. 13, o. 1880, over gårdejer Jørgen Jensen Dahlkild (†1880) (s. 4685). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Churchyard monument no. 13, c. 1880, of the farm owner Jørgen Jensen Dahlkild (†1880).

Fig. 96. Kirkegårdsmonument nr. 14, o. 1935, over maler Sophus Paulsen (†1935) (s. 4686). Foto Arnold Mikkelsen 2025. – Churchyard monument no. 14, c. 1935, of the painter Sophus Paulsen (†1935).

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder og litteratur anvendt i beskrivelsen af Svanninge Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Svendborg Amt i almindelighed jf. også s. 59 ff. Henvvisninger til Danmarks Kirker, Kbh. 1933-, er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Svendborg Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet, København (RAK).* *Reviderede Regnskaber, Kirkeregnskaber.* Regnskaber Fyn 1662-1837. 4. Nyborg Provsti Salling Herred 1662-71 (*Rev. rgsk.* Rgsk. Fyn. 4.). – 5. Nyborg Provsti Gudme, Sunds, Salling, Ærø og Als Herreder 1671-74 (*Rev. rgsk.* Rgsk. Fyn. 5). *Håndskriftsamlingen.* XIII. Individuelle samlinger vedr. personalhistorie. Generalia in quarto 1777-1944. 20. H. Hofmann. Jyske, sjællandske og fynske antikviteter 1607 (Anne Krabbe 1607) (*Håndskriftsamlingen.* XIII. Individuelle saml. Anne Krabbe 1607).

Rigsarkivet, Odense (RAO). *Fyns bispearkiv:* Synsforretninger over kirker med uddrag af regnskab 1631-35 (*Bispeark.* Synsforretninger med uddrag af regnskab). – Indberetninger om kirkernes tilstand og indkomster 1664-78 (*Bispeark.* Indb. om kirkernes tilstand). – Indberetninger om kirkeejere og patronatsret 1695-1786 (*Bispeark.* Indb. om kirkeejere). – Synsforretninger over kirker 1718-35 (*Bispeark.* Syn over kirker). – Salling Herreds breve 1539-1805, 1805-1968 (*Bispeark.* Salling Hrds. breve). – Visitatsprotokol 1732-1803, 1835-96 (*Bispeark.* Visitatsprot.). – Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-43 (*Bispeark.* Indb. om kirker og kirkegårde). – Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872-98 (*Bispeark.* Syn over kirker og præstegårde). *Svendborg Amtsprøvti:* Synsprotokol for Sunds og Sallinge herreder 1824-39 (*Svendborg Amtsprøvti.* Synsprot.). *Sunds-Sallinge herreds prøvti:* Breve fra sognene i Sallinge Herred 1838-51. *Sallinge Herreds prøvtiarkiv:* Forskelligt 1712-1821. – Breve fra biskop, amtmænd, stiftsovrighed, guvernør og amtsprovst 1683-1824. – Returnerede cirkulærer 1851-64 m.m. – Synsprotokol for kirker og præstegårde 1915-75 (*Prøvtiark.* Synsprot.). *Svanninge Sogn:* Diverse sager vedr. embedet 1777-1914 (*Sogneark.* Div. sager). – Embedsbog 1811-1915 (*Sogneark.* Embedsbog). – Kirkeprotokol 1862-1924 (*Sogneark.* Kirkeprot.). *Svanninge sogn (topografisk):* Diverse vedr. Svanninge sogn v/ lærer M. Lauritsen 1650-1900. *Svanninge Menighedsråd:* Forhandlingsprotokol 1904-75 (*Menighedsrådsark.* Forhandlingsprot.). *Brahesminde Gods:* 17/19. Dok. vedr. tiender 1737-1893. – 15/9. Inventarier for alle 4 hovedgårde 1738-1906 (*Brahesminde Gods.* Inventarier). – 17/20. Diverse dok. vedr.

tiende 1755-1883 (*Brahesminde Gods.* Div. dok. vedr. tiende). – 10/9-10. Diverse vedr. kirkerne 1761-1914 (*Brahesminde Gods.* Div. vedr. kirkerne). – 10/7. Sager vedr. kirkernes tiendeafløsning 1862-1926 (*Brahesminde Gods.* Sager vedr. tiendeafløsning). *Stensgård Gods:* Kommissionsdom i sag ang. betaling for jord på kirkegården i Svanninge 1745-52. *Baroniet Holstenshus:* Dokumenter vedr. kirker og hospitaler under Holstenshus 1750-1861. *Hvedholm Gods:* Adkomster på Hvedholm hovedgård m.v. 1657-1876. *Nakkebølle Gods:* Dokumenter vedr. Vester Åby kirkejord 1782-83. *Den kgl. bygningsinspektør:* Sager vedr. kirkebygninger på Fyn 1896-1925.

Det Kongelige Bibliotek (KB). *Ny kongelig samling (NKS):* 733b. 4°. Caspar Paludan-Müller, Fyenske Samlinger I, 1847. – 736. 4°. Optegnelser om kirkerne i Fyn og deres oldsager. *Kallske samling.* 377. 4°. Kopi af beskrivelse over kirkerne og herregårdene i Fyn og i Langeland, af sognepræsterne til Thuras brug forfattet 1755 (*Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755).

Nationalmuseet (NM). *Antikvarisk-Topografisk Arkiv (ATA).* *Manuskripter.* C. T. Engelstoft, *Kirkerne i Fyns Stift (Tillæg til Jacob Madsens Visitatsbog).* Begyndt 1853 (NM. ATA. *Manuskripter.* Engelstoft 1853 ff.). *Notebøger:* Henry Petersen, XX, 108 (uden år, 1800-tallets sidste fjerdedel). – Jan Steenberg V, 85 f. (1955). *Indberetninger:* Niels Ringe o. 1840 (glasmalerier, inventar og gravminder). – C. T. Høy 1924 (præstegård). – Einar V. Jensen 1953 (altertavle, relief). – Mogens Larsen 1977 (altertavle). – Bent Jacobsen 1994 (altertavle). – Karin Vestergaard Kristiansen 2001 (altertavle). – Kirsten Trampedach 2010 (bygning). – Krogh Madsens Tegnestue 2014 (bygning). – Bent Jacobsen 2015 (farvesætning). – Karin Vestergaard Kristiansen og Sissel F. Plathe 2015 (inventar). – Hans Mikkelsen 2019 (pulpitur og bygning).

Kirkens arkiv. Kirkeprotokol 1986 ff. (Kirkens arkiv. Kirkeprot.).

Svanninge Folkemindesamling. Materiale vedr. Svanninge Kirke.

Rønnow Arkitekter A/S. *Det Kgl. Bygningsinspektors Arkiv.* Svanninge Kirke (Rønnow Arkitekter. *Det kgl. bygningsinsp. ark.* Svanninge K.).

Tegninger og opmålinger. *Rigsarkivet, København (RAK).* *Håndskriftsamlingen.* I. Individuelle samlinger af blandet indhold. 69-71. Klevenfeldt, Terkel (1710-70) (gravsten). – XIII. Individuelle samlinger vedr. personalhistorie. Generalia in quarto 1777-1944. 20. H. Hofmann. Jyske, sjællandske og fynske antikviteter 1607 (Anne Krabbe 1607) (gravsten).

Nationalmuseet (NM). Søren Abildgaard 1761 (gravsten). – G. F. Hetsch 1837 (plan med forslag til restaurering). – Lars Mindedal 1965 (udsnit plan og snit i forbindelse med adgang til pulpitur). – Niels Albertsen 1988 (situationsplan).

Danmarks Kunstbibliotek. G. F. Hetsch 1836 (forslag til restaurering med plan, længde- og tværsnit samt opstalter af facader). – B. H. Clausen 1838 (plan for kirkegårdsudvidelse).

Designmuseum Danmark. G. F. Hetsch 1837 (tegnin- ger til glasmalerier og inventar).

Svaninge Folkemindesamling. Jørgen Ejlers 1940 (blå- tryk af planer, længdesnit og opstalter af facader. Gen- givet i sort-hvid (fig. 27a-e)).

Litteratur. N. Faber og J. F. Leth, *Taler ved Indvielsen af Svaninge Kirke den 17. December 1837. Med indle- dende Bemærkninger, samt en Fremstilling af Præstens Hans Madsens Daad 1535*, Odense 1838 (Faber og Leth 1838).

Historisk indledning ved Rikke Ilsted Kristiansen, kir- kens omgivelser og bygning samt glasmalerier ved Pia Katrine Lindholt, inventar og gravminder ved Rikke Ilsted Kristiansen, heraf dog orgler ved Kristian Lum- holdt. Arkivalielæsning ved Ida Marie Bjørlig, Marie Louise Bode Blyme, Bjørn Westerbeek Dahl, Kathrine Faust Larsen og Selma Bess Hedegaard Møller m.fl. Oversættelse ved James Sander Manley (engelsk), og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Frovin. Redaktionen afsluttet august 2025.

¹ *Diplomatarium Danicum*, https://tekstnet.dk/books/dipdan/1408/dd_14080120001/, besøgt 23. apr. 2025.

² *Diplomatarium Danicum*, https://tekstnet.dk/books/dipdan/1408/dd_14080120001/?collections=dipdan&query=14161108002, besøgt 1. aug. 2025; *Scriptores Rerum Danicarum medii ævi*, Jacob Langebæk (udg.), I, Kbh. 1772, 322; *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis*. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middel- alderen, Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie (udg.), III, Kbh. 1906, nr. 5620 (8. nov. 1416). Jf. også Jens Vellev, »Altre og alterindvielser – særligt i Odense stift«, *Fynske Minder* 1975, 25–28.

³ *Monumenta historię Danicę. Historiske Kildeskrifter og Bearbejdelser af dansk Historie især fra det 16. Aarhundrede*, Holger Rørdam (udg.), 2, II, Kbh. 1887, 519–22.

⁴ *Rørdam 1887* (note 3), 520 (1476) og 521 f. (1489).

⁵ »Regnskabsbog over Indtægten af Landehjælpen 1524–26«, *Danske Magazin* IV, 2, 1873, 50.

⁶ *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588–1604*, Jens Ras- mussen og Anne Riising (udg.), Odense 1995, 240.

⁷ *Danske Kirkelove*, Holger Fr. Rørdam (udg.), I, Kbh. 1883, 398 (nr. 415).

⁸ *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1551–1660*, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1885–2005 (29. sept. 1571).

⁹ *Danske Kirkelove*, Holger Fr. Rørdam (udg.), II, Kbh. 1886, 526 (nr. 688, 2. sept. 1594).

¹⁰ *Kancelliets Brevbøger* (note 8) (18. aug. 1631).

¹¹ RAK. *Danske Kancelli*. B 160. Indlæg til registre og tegnelser samt henlagte sager (Skåne, Sjælland, Fyn, Smålandene og Jylland) 1572–1650 (nov. 1648); *Kancelliets Brevbøger* (note 8) (7. febr. 1649).

¹² *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden*, II, Rigsarkivet (udg.), Kbh. 1908, 422 f.

¹³ RAO. *Fynbo Landsting*. Skøde- og panteprotokol 1646–1805 (17. aug. 1681); *Svaninge sogn (topografica)*: Diverse vedr. Svaninge sogn v/ lærer M. Lauritsen 1650–1900.

¹⁴ *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden*, Rigsarkivet (udg.), III, Kbh. 1941, 251 f.

¹⁵ RAO. *Bispeark*. Indb. om kirkeejere og patronatsret; Visitatsprot.

¹⁶ RAO. *Bispeark*. Salling Hrds. breve; *Baroniet Holstenshus*. Dokumenter vedr. kirker og hospitaler under Holstenshus 1750–1861; *Hvedholm Gods*. Adkomster på Hvedholm hovedgård m.v. 1657–1876; jf. også Jesper Thomassen, »Grevskalet Brahesminde patronatskir- ker«, *Fynske Årbøger* 2006, 52 og 56.

¹⁷ RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne.

¹⁸ RAO. *Bispeark*. Sallinge Hrds. breve; *Sogneark*. Kir- keprot.

¹⁹ Bruun, Henry: Hans Madsen – præst i Dansk Bio- grafisk Leksikon på lex.dk. Hentet 25. april 2025 fra https://biografiskleksikon.lex.dk/Hans_Madsen_-_pr%C3%A6st; G. Strøm, »Smaaestykker af den fynske Præstehistorie 1. Om Præsten Hans Madsen i Svaninge og hans Sønner«, *Samlinger til Fyens Historie og Topogra- phie* 1, Odense 1861, 72–78. Beretningen om Hans Madsens oplevelser blev nedskrevet af sønnen Jørgen Hansen, sognepræst i Svaninge. Sønnens efterfølger i embedet, Ingvard Henriksen Bruun, meddelte den i en præsteindberetning til Ole Worm; *Præsteindberetninger til Ole Worm II. Indberetninger fra Århus, Fyns og Lunde Stifter 1623–25*, Landbohistorisk Selskab ved Frank Jørgensen (udg.), Kbh. 1974, 119 f. Jørgen Hansens beretning er trykt i *Danske Magazin* 4, Kbh. 1750, 45–47.

²⁰ *Kancelliets Brevbøger* (note 8) (15. april 1563).

²¹ *Præsteindberetninger til Ole Worm* (note 19), 120; Evald Tang Kristensen, *Danske Sagn* III, Silkeborg 1895, 155 (nr. 799).

²² RAK. *Danske Kancelli*, 1. Departement. H44. Jour- nal 1838 N; RAO. *Sunds-Sallinge herreds provsti*. Breve fra sognene i Sallinge herred 1838–1851; *Brahesminde Gods*. Div. dok.; *Sogneark*. Div. sager.

²³ NM. *ATA*. Indb. ved Hans Mikkelsen 2019.

²⁴ RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde.

²⁵ RAO. *Sogneark*. Kirkeprot.

²⁶ RAO. *Provstiark*. Synsprot.

²⁷ RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.

²⁸ Kirkens arkiv. Kirkeprot.; avisudklip 17. aug. 1992 i Svaninge Folkemindesamling; NM. *ATA*. Korrespon- dance.

- ²⁹ 1936 blev syddiget omsat. RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.
- ³⁰ RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne; Div. dok.
- ³¹ Notat fra H. Fussing til V. Hermansen 1936 i *Danmarks Kirkers* arkiv. Svend Aakjær, *Maal og Vægt*, Stockholm 1936, 221 f.
- ³² RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn. 4.
- ³³ RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn. 4; RAO. *Bispeark*. Indb. om kirkernes tilstand.
- ³⁴ Reparationer nævnes 1847, 1851, 1853, 1919, 1922 og 1942. RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne; *Bispeark*. Salling Hrds. breve; *Sogneark*. Kirkeprot.; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; NM. *ATA*. Korrespondance.
- ³⁵ RAO. *Sogneark*. Kirkeprot.; *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne.
- ³⁶ I indgangen til parkeringspladsen nord for kirken står også to genanvendte granitpiller, som kan være fra en ældre fjndgang til kirkegården.
- ³⁷ RAO. *Bispeark*. Syn over kirker.
- ³⁸ Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve* VI, Kbh. 1760, 200 ff.; N. Schack, *Revision og Fortsættelse af Hofmans Fundatsamling*, 4. bd., Kbh. 1839, 188 ff.; J. P. Trap, *Danmark*, 5. udg., V. 2, Niels Nielsen, Peter Skautrup og Povl Engelstoft (red.), Kbh. 1957, 808.
- ³⁹ Biskop Engelstoft foreslog, at kampestensbygningen havde været kirkelade, men det kan ikke vides med sikkerhed. NM. *ATA*. *Manuskripter*. Engelstoft 1853 ff.
- ⁴⁰ NM. *ATA*. Indb. ved C. T. Høy 1924; RAO. *Sogneark*. Embedsbog.
- ⁴¹ NM. *ATA*. Indb. ved C. T. Høy 1924; avisudklip 30. marts 1963 i Svanninge Folkemindesamling.
- ⁴² RAO. *Sogneark*. Embedsbog; *Bispeark*. Salling Hrds. breve.
- ⁴³ RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; avisudklip 28. marts 1980 i Svanninge Folkemindesamling; <https://hh-bindingsvaerk.dk/svanninge-praestegaard/>, besøgt 16. maj 2025.
- ⁴⁴ 1905 ønskedes et nødtørftshus opført, men om der er tale om det samme, er uvist. RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; NM. *ATA*. Korrespondance.
- ⁴⁵ NM. *ATA*. Korrespondance.
- ⁴⁶ Kirkens arkiv. Kirkeprot.
- ⁴⁷ Kirkens arkiv. Kirkeprot.; NM. *ATA*. Korrespondance.
- ⁴⁸ *Rørdam 1887* (note 3), 521 f.
- ⁴⁹ RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn. 4 og 5.
- ⁵⁰ Bent Hansen Skaef, »Præstegården i Svanninge anno 1690«, *Stavn* 1992, 47-51.
- ⁵¹ RAO. *Sogneark*. Embedsbog.
- ⁵² *Trap, Danmark 1957* (note 38), 808; *Hofman VI, 1760* (note 38), 194 ff.; Bent Hansen Skaef, »Svanninge Danske Skole« 1728-1960, *Stavn* 2001, 54-58.
- ⁵³ *Skaef 2001* (note 52), 54-58.
- ⁵⁴ Jf. årlige luftfotos på www.geofyn.dk, besøgt 16. maj 2025.
- ⁵⁵ Se også Skamby Kirke (DK Odense 5416). Erich Pontoppidan, *Annales Ecclesiae Danicae diplomatici* I-IV, Kbh. 1741-52, III, 285; *Rørdam 1883* (note 7), 232 f. (nr. 151). Kirkegårde havde i ældre tid sædvanligvis karakter af græsmark, jf. Niels Jørgen Poulsen, »De græsklædte grave«, *Nationalmuseets Arbejdsmark* 2003, 49-65.
- ⁵⁶ Kirkens arkiv. Kirkeprot.; RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde.
- ⁵⁷ RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde.
- ⁵⁸ På Jacob Madsens skitse af kirken har han også tegnet, hvad der kan være rækker af kvadre i bygnings facade (jf. fig. 11).
- ⁵⁹ Henry Petersen, »Gudme Kirke i Fyen og dens Malerier fra 1488«, *Kirkehistoriske Samlinger* III, 2, 1879, 592.
- ⁶⁰ På Jacob Madsens skitse af kirken er det ikke entydigt, om koret stod med kamtakker 1588 (jf. fig. 11).
- ⁶¹ KB. *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755.
- ⁶² Trappen er repareret flere gange, f.eks. nævnes det 1828 og 1830. RAO. *Svendborg Amtsprøvesti*. Synsprot.
- ⁶³ På fig. 21a fra 1836 er skitseret en lille tilbygning vest for søndre korsarm med dør i syd og vindue i vest. Om skitsen viser det senmiddelalderlige tvåbenhus eller et påtænkt, nyopført våbenhus, er uvist.
- ⁶⁴ Det vides ikke, hvor lærer M. Lauritsen havde denne oplysning fra. RAO. *Svanninge sogn (topografica)*: Diverse vedr. Svanninge sogn v/ lærer M. Lauritsen 1650-1900.
- ⁶⁵ KB. *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755; *Hofman VI, 1760* (note 38), 115; Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, *Den Danske Atlas* VI, Kbh. 1774, 730.
- ⁶⁶ RAO. *Bispeark*. Salling Hrds. breve.
- ⁶⁷ RAO. *Svendborg Amtsprøvesti*. Synsprot.
- ⁶⁸ RAO. *Svendborg Amtsprøvesti*. Synsprot.; *Brahesminde Gods*. Div. dok. vedr. tiende.
- ⁶⁹ *Faber og Leth 1838* X ff.
- ⁷⁰ Restaureringen er beskrevet i RAO. *Svendborg Amtsprøvesti*. Synsprot.; *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne; Div. dok. Arbejdet kan desuden følges i korrespondancen fra Hetsch til Bille-Brahe; RAO. *Brahesminde Gods*. Lensgrevens journal 1834-63 med tilhørende journalsager.
- ⁷¹ J. P. Trap, *Kongeriget Danmark*. 1. udg., I, Kbh. 1860, 768.
- ⁷² Kjeld von Folsach, *Fra nyklassicisme til historicisme. Arkitekten G. F. Hetsch*, Selskabet til udgivelse af danske mindesmærker, Kbh. 1988, 69.
- ⁷³ RAO. *Sogneark*. Kirkeprot.; *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde.
- ⁷⁴ RAO. *Brahesminde Gods*. Sager vedr. tiendeafløsning.
- ⁷⁵ RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; NM. *ATA*. Korrespondance.
- ⁷⁶ NM. *ATA*. Indb. ved Krogh Madsens Tegnstue

2014; defekterne omtales allerede 2000. Kirkens arkiv. Kirkeprot.

⁷⁷ 1876 nævnes også, at korets gulv blev repareret. RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; *Sogneark*. Kirkeprot.; NM. *ATA*. Korrespondance.

⁷⁸ RAO. *Provstiark*. Breve fra biskop, amtmænd, stiftsøvrighed, guvernør og amtsprovst 1683-1824.

⁷⁹ *Fyens Stiftsbog*, Odense 2003, 165; NM. *ATA*. Korrespondance.

⁸⁰ Reparationer nævnes 1926, 1953, 1975 og 1983. Kirkens arkiv. Kirkeprot.; RAO. *Provstiark*. Synsprot.; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; NM. *ATA*. Korrespondance; Rønnow arkitekter. *Det kgl. bygningsinsp. ark*. Svanninge K.

⁸¹ RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn. 5.

⁸² J. P. Trap, *Kongeriget Danmark*, 3. udg., H. Weitemeyer (udg.), Kbh. 1899, III, 695.

⁸³ NM. *ATA*. Indb. ved Kirsten Trampedach 2010.

⁸⁴ *Faber og Leth 1838 XII*.

⁸⁵ *Von Folsach 1988* (note 72), 68; RAO. *Brahesminde Gods*. Lensgrevens journalsager 1834-63 (1. dec. 1836).

⁸⁶ RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; *Brahesminde Gods*. Inventarier.

⁸⁷ På Hetsch' tegninger fra 1836 ses blyantstilføjelser af mulige placeringer af ovnene (fig. 21a).

⁸⁸ RAO. *Sogneark*. Kirkeprot.; *Provstiark*. Synsprot.; Nørre Broby Lokalhistoriske arkiv. A13. Uddrag af anbefalinger for kirkevarmeapparater fra C. M. Hess' Fabrikker.

⁸⁹ Rønnow arkitekter. *Det kgl. bygningsinsp. ark*. Svanninge K.

⁹⁰ RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; *Den kgl. bygningsinspektør*. Sager vedr. kirkebygninger på Fyn 1896-1925.

⁹¹ RAO. *Sogneark*. Kirkeprot.; *Provstiark*. Synsprot.; avisudklip 29. juli 1975 og 31. dec. 1987 i Svanninge Folkemindesamling.

⁹² *Faber og Leth 1838 XI*; RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne; Div. dok.; *Von Folsach 1988* (note 72), 69. Malerierne er ikke signeret.

⁹³ RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; NM. *ATA*. Korrespondance; avisudklip 3. jan. 2000 i Svanninge Folkemindesamling.

⁹⁴ *Faber og Leth 1838 XI*.

⁹⁵ Arbejdet betød, at kirken skulle lukkes i to måneder; RAO. *Sogneark*. Kirkeprot.

⁹⁶ RAO. *Sogneark*. Kirkeprot.; *Provstiark*. Synsprot.; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot. Den oprindelige ådring er bevaret på stolestadernes ryglæn og forpaneler, på vestpulpituret og på orgelfacaden. NM. *ATA*. Indb. ved konservator Bent Jacobsen 2015 og ved Karin Vestergaard Kristiansen og Sissel F. Plathe 2015.

⁹⁷ Karin Vestergaard Kristiansen, *Den farverige kirke. Dansk farvehistorie fra 1500-tallet til nutiden* 1-2, Kbh. 2023, 1, 232.

⁹⁸ Den vigtigste kilde til inventarfornyetelserne er RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne. Arbejdet kan desuden følges i korrespondancen fra Hetsch til Bille-Brahe; RAO. *Brahesminde Gods*. Lensgrevens journal 1834-63 med tilhørende journalsager.

⁹⁹ På Hetsch' tegninger til hoveddistandsættelsen fra 1836 (fig. 21e-f) er inventaret anderledes udformet end det endelige resultat. Det gælder både altertavlen, korsranken og prædikestolen, mens det er uvist, i hvilket omfang tådbefonten stemte overens med døbefonten på tegningen.

¹⁰⁰ *Faber og Leth 1838*.

¹⁰¹ NM. *ATA*. Korrespondance (Ulla Kjær 1. sept. 2017); Indb. ved Karin Vestergaard Kristiansen og Sissel F. Plathe 2015. Jf. også *von Folsach 1988* (note 72), 69 f., der betegner Svanninge Kirke som et pionerarbejde i dansk historicisme.

¹⁰² RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne; NM. *ATA*. Indb. ved Niels Ringe o. 1840.

¹⁰³ Dugens flade måler ca. 200×69 cm, hvilket må være tåalterbordets omtrentlige mål. Ved bagkanten har dugen to små snipper, der må have passet bag om altertavlens tåpredella.

¹⁰⁴ Motivet ville ses på hovedet, hvis man stod foran alterbordet.

¹⁰⁵ NM. Accessionsprotokol. Dugen er omtalt i H. Berner Schilden Holsten, »Sophie Staverskovs Silketæppe og lidt om andre vaabenprydede Textilier«, *Fra Arkiv og Museum* 2, 1, Kbh. 1925, 345.

¹⁰⁶ RAO. *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.

¹⁰⁷ Sissel F. Plathe og Jens Bruun, *Danmarks Middelalderlige Altertavler – og anden billedbærende kirkeudsmykning af betydning for liturgien og den private andagt* 1-2, Odense 2010, 947.

¹⁰⁸ NM. *ATA*. Indb. ved Einar V. Jensen 1953.

¹⁰⁹ Otto Norn, »En altertavles skæbne gennem 500 Aar«, *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1952, 62; NM. *ATA*. Indb. ved Einar V. Jensen 1953.

¹¹⁰ RAO. *Bispeark*. Salling Hrds. breve. I *Danske Atlas VI*, 1774 (note 65), 730, er anført, at altertavlen var givet af Erik Bille til Kærsgård 1641; der må dog være tale om en sammenblanding med altertavlen i Brendstrup (DK Odense 6768). Oplysningen gentages i *Faber og Leth 1838 VIII*.

¹¹¹ For at sikre den rene gotiske stil i de nye dele fik Hetsch tilsendt nogle stumper af den gamle altertavles bekrøning, og han besøgte Nationalmuseet (sammen med F. Ihle og I. C. Meyer), hvor han fik forevist gotisk kirkeinventar og studerede bøger og stikværker. RAO. *Brahesminde Gods*. Lensgrevens journalsager 1834-63 (10. maj og 10. juni 1837). *Von Folsach 1988* (note 72), 67-70.

¹¹² Jf. også NM. *ATA*. Indb. ved Bent Jacobsen 1994, der mener, at også sidefløjenes gitre er oprindelige. Af I. C. Meyers regning fra 1837 fremgår imidlertid, at han

udførte 'de nederste ornamenter til sidefløjene' (dvs. fodskamlernes gitre), 'otte ornamenter over figurerne' (dvs. baldakinerne i sidefløjene) samt 'rensede og reparerede det nederste ornament' og 'rensede og reparerede samt forfærdigede en del nyt til det øverste ornament i hovedkassen' (hhv. fodskamlar og baldakiner i midtskabet). RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne.

¹¹³ NM. *ATA*. Indb. ved Niels Ringe o. 1840.

¹¹⁴ RAO. *Provstiark*. Synsprot.; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; NM. *ATA*. Korrespondance.

¹¹⁵ NM. *ATA*. Indb. ved Bent Jacobsen 1994 og ved Karin Vestergaard Kristiansen 2001; Kirkens arkiv. Kirkeprot.

¹¹⁶ RAK. *Rev. rgsk*. Rgsk. Fyn. 5. Altersættets vægt blev angivet til 30½ lod.

¹¹⁷ Chr. A. Bøje, *Danske guld- og sølvmedemærker før 1870*, 4. udg., revideret og udvidet af Henrik Jakobsen, Odense 2022, 47.

¹¹⁸ Muligvis leveret af Johan Lorenz Boeland i Faaborg 1862, der dette år udførte oblatasken og tsysesæt nr. 2; jf. Finn Grandt-Nielsen, *Fynsk kirkesølv*, Odense 1983, 110.

¹¹⁹ RAO. *Bispeark*. Indb. om kirkernes tilstand.

¹²⁰ RAO. *Brahesminde Gods*. Inventarier.

¹²¹ Bøje 2022 (note 117), 331; jf. også Grandt-Nielsen 1983 (note 118), 185.

¹²² Grandt-Nielsen 1983 (note 118), 185.

¹²³ Bøje 2022 (note 117), 331.

¹²⁴ RAO. *Provstiark*. Synsprot.; *Sogneark*. Kirkeprot.; jf. også <https://ploung-slaegten.dk/Intro/Documents/EnLandmand.pdf>, besøgt 7. aug. 2025 (s. 17 ff.).

¹²⁵ <https://auctionet.com/da/1434911-broche-solv-og-rav-cc-christensen-randers-art-nouveau-omkring-1900>, besøgt 18. juni 2025.

¹²⁶ Samtidig blev bibelens blade restaureret. RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne.

¹²⁷ Grønberg opforgylde også hjørnebeslagene. RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne.

¹²⁸ På første blanke side er stemplet »Hvedholm Bibliotek« med bibliotekssignatur med blyant 3304B.

¹²⁹ Avisudklip 28. juni og 23. aug. 1995 i Svanninge Folkemindesamling.

¹³⁰ RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne; <https://www.heilesen.dk/gen/getperson.php?personID=I8858&tree=tree1>, besøgt 7. maj 2025.

¹³¹ M. Mackeprang, *Danmarks middelalderlige Døbefonte*, Kbh. 1941, 111.

¹³² I første omgang foreslog Hetsch, at døbefonten blot kunne 'oppudses eller lidt efter arbejdes': RAO. *Brahesminde Gods*. Lensgrevens journalsager 1834-63 (1. dec. 1836).

¹³³ RAO. *Horne menighedsråd*. Kirkeprotokol, 1862-1988; NM. *ATA*. Korrespondance (Olaf Olsen 18. okt. 1956).

¹³⁴ RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne; Sager vedr. tiendeafløsning.

¹³⁵ RAO. *Sogneark*. Kirkeprot.; *Brahesminde Gods*. Inventarier.

¹³⁶ Poul Halkjær Kristensen, *Danske tinmærker* (ved Holger Rasmussen), Kbh. 1983, 55.

¹³⁷ Kander af samme udformning kendes også fra kandestøber L. Buntzen, København (jf. f.eks. *DK Holbæk* 2434).

¹³⁸ Disse samt hængeskopperne under kurvens halv-søjler blev leveret af snedker J. C. Meyer, København.

¹³⁹ RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne; *Bispeark*. Syn over kirker og præstegårde; *Sogneark*. Kirkeprot.

¹⁴⁰ KB. *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755. Biskop Jacob Madsen omtaler ikke en lektorieprædikestol, hvilket dog ikke udelukker, at den kan have været der; *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 6), 240.

¹⁴¹ RAO. *Bispeark*. Visitatsprot.

¹⁴² Faber og Leth 1838 X.

¹⁴³ Marie Louise Jørgensen, »Lektorieprædikestole i Østdanmark. Udbredelse og forudsætninger«, *Kirkens bygning og brug. Studier tilegnet Elna Møller*, Hugo Johannsen (red.), Kbh. 1983, 89 ff.; Ebbe Nyborg, »Lektorieprædikestole og katekismusaltertavler. Om inventarfornylse i de sydvestjyske kirker i reformationens århundrede«, Martin Blindheim m.fl. (red.) *Tro og bilde i Norden i Reformasjonens århundre*, Oslo 1991, 223-50.

¹⁴⁴ Tilsvarende symboler er 2010 malet på stolegavlene i Jerlev Kirke (*DK Vejle* 3355). De er udført med forlæg i Frithiof Dahlby, *Symboler og tegn i den kristne kunst*, 2. udg., Kbh. 1967, 152 f. (den apostolske trosbekendelse i symboler).

¹⁴⁵ Desuden blev bænkeene afkortet lidt, så det yderste rammestykke på ryglænene mangler; RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; NM. *ATA*. Indb. ved Karin Vestergaard Kristiansen og Sissel F. Plathe 2015.

¹⁴⁶ RAO. *Brahesminde Gods*. Div. dok. vedr. tiende.

¹⁴⁷ RAO. *Nakkebølle Gods*: Dokumenter vedr. Vester Åby kirkejord 1782-83.

¹⁴⁸ Jf. fig. 35 samt på <http://xn--danmarks-strste-kirkegalleri-03c.dk/>, besøgt 18. juni 2025.

¹⁴⁹ <http://xn--danmarks-strste-kirkegalleri-03c.dk/>, besøgt 19. juni 2025.

¹⁵⁰ RAO. *Stensgård Gods*: Kommissionsdom i sag ang. betaling for jord på kirkegården i Svanninge 1745-52.

¹⁵¹ RAO. *Brahesminde Gods*. 17/19. Dok. vedr. tiender 1737-1893.

¹⁵² RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.; NM. *ATA*. Korrespondance. Nedtagningen skete uden stiftets godkendelse.

¹⁵³ RAO. *Bispeark*. Indb. om kirkernes tilstand; Aage Fasmer Blomberg, *Fyns vilkår under svenskekrigene 1657-1660*, Odense 1973, 513.

¹⁵⁴ RAO. *Sogneark*. Kirkeprot.; *Brahesminde Gods*. Sager vedr. tiendeafløsning.

¹⁵⁵ RAO. *Sogneark*. Kirkeprot.; *Brahesminde Gods*. Sager vedr. tiendeafløsning; Inventarier.

¹⁵⁶ Dørflojene optræder ikke på snedkermester F. Ihles regning over arbejder 1837; RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne.

¹⁵⁷ Den oprindelige dørfloj samme sted må have været fra 1847, jf. s. 4635.

¹⁵⁸ RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde; *Svendborg Amtspræst*. Synsprot.

¹⁵⁹ KB. *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755. Det er muligt, at årstallet 1645 refererer til en ombygning eller nystaffering af nr. 1 snarere end en nyopførelse.

¹⁶⁰ NM. *ATA*. Indb. ved Karin Vestergaard Kristiansen og Sissel F. Plathe 2015.

¹⁶¹ NM. *ATA*. Indb. ved Bent Jacobsen 2015; Korrespondance.

¹⁶² NM. *ATA*. Korrespondance. Forinden havde Nationalmuseet stærkt frarådet nedtagningen, idet pulpiturene var en integreret del af Hetsch' indretning fra 1837 og at betragte som uomstøtlig kulturarv.

¹⁶³ En næsten tilsvarende facade kendes fra torglet fra 1851 i Særslev (*DK Odense* 5971).

¹⁶⁴ Overslag fra P. U. F. Demant dateret 14. marts 1847. RAO. *Brahesminde gods*. Div. vedr. kirkerne.

¹⁶⁵ Stemmeantallet angivet efter udtalelse fra Kirkeministeriets orgelkonsulent, Hans Nyholm. NM. *ATA*. Korrespondance.

¹⁶⁶ RAO. *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot. Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

¹⁶⁷ Avisudklip 3. jan. 1938 i Svanninge Folkemindesamling.

¹⁶⁸ Originalmodellen af gips har indskrift på fodstykket »Nysøe den 5 Marts 1841«, <https://kataloget.thorvaldsensmuseum.dk/A603>, besøgt 7. aug. 2025. I Thorvaldsens Museum (inv.nr. A603).

¹⁶⁹ Väbenhuset til Svanninge kirke, grundplan og snit med forslag til reliefopstilling, tegnet af G. F. Hetsch o. 1840, i Thorvaldsens Museum (inv.nr. D1565).

¹⁷⁰ Preben Bille-Brahe bestilte relieffet fra Thorvaldsen gennem Hetsch i perioden 1834-40, nok snarest sidstnævnte år, jf. <https://kataloget.thorvaldsensmuseum.dk/AX482>, besøgt 7. aug. 2025, samt brev fra Hetsch til Thorvaldsen 20. okt. 1840 <https://arkivet.thorvaldsensmuseum.dk/dokumenter/m231840,nr.36>, besøgt 7. aug. 2025. Der havde tilsyneladende først været tænkt på at udføre det i marmor, hvilket blev opgivet til fordel for bronze. Jf. også RAO. *Sogneark*. Embedsbog; *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne; NM. *ATA*. Korrespondance.

¹⁷¹ Tilladelse til istandsættelsen blev givet i juli 1976; NM. *ATA*. Korrespondance

¹⁷² NM. Knud Eibyes kartotekskort.

¹⁷³ 1941 fik sognepræsten tilladelse til at lade en lysekronen ophænge i koret. RAO. *Menighedsrådsark*. For-

handlingsprot.

¹⁷⁴ Henning Thalund, *Fynske kirkeskibe*, Svendborg 1989, 84; N. Junker Jacobsen, *Falsleds kongerække 1771-1911*, 1978, 23-25.

¹⁷⁵ *Fyns Amts Avis* 20. maj 1986.

¹⁷⁶ *Ugeavisen Faaborg* 30. aug. 2019.

¹⁷⁷ RAO. *Sogneark*. Kirkeprot. Af hensyn til forbindelsen mellem alteret og orglet ønskede man ikke at hænge det i skibet.

¹⁷⁸ RAO. *Brahesminde Gods*. Div. vedr. kirkerne; Dok. vedr. tiender. Lars Jørgensen har leveret tårnure til Bogense (1847, *DK Odense* 2176) og Brahetrolleborg (o. 1869, s. 3436).

¹⁷⁹ *Faaborg Folketidende* 24. sept. 1958.

¹⁸⁰ Jens Kongsted Lampe, »Urmageriet i Bogense og Kerteminde«, *Fynske Årbøger* 1983, 51 f. Axel E. Frost har bl.a. leveret tårnure til Bjerreby (1957, s. 2753) og Faldsled (1968, s. 4712).

¹⁸¹ RAO. *Provstiark*. Synsprot.; *Menighedsrådsark*. Forhandlingsprot.

¹⁸² RAK. *Rentekammeret. Regnskaber 1433-1559*. Fortegnelser over indkrævede klokker 1528-29.

¹⁸³ Jf. *Resens Atlas Fyn*, Jacob Isager (udg.), Svendborg 1984, 302. Første del af indskriften er et citat fra Horats epistler 1.16.79. Der kendes ingen præst ved navn Anton Hansen i Svanninge, men der kunne måske være tale om sognepræst Anton Hansen (1528-48) i Vonsild, Dalby og Seest. I så fald kan klokken være afleveret fra en af disse kirker ved klokkeskatten 1601 og derpå købt til Svanninge Kirke (sammenlign med Asperup, *DK Odense* 6616). Det udelukker dog, at den er blandt de to klokker, der omtales af Jacob Madsen.

¹⁸⁴ Udskrift af Odense byfogeds tingbøger marts-maj 1690 i Svanninge Folkemindesamling. Her omtales også 'en anden, mindre klokke'.

¹⁸⁵ Udskrift af Odense byfogeds tingbøger marts-maj 1690 i Svanninge Folkemindesamling.

¹⁸⁶ RAO. *Bispeark*. Syn over kirker. Den i note 184 omtalte mindre klokke kan således have indgået i omstøbningen.

¹⁸⁷ Epitafiet er omtalt i to næsten samtidige håndskrifter, dels forfattet 1606 af Jørgen Kaas Emmiksen (i Kungl. Biblioteket i Stockholm (Fyenske antikviteter: K 32)), dels 1607 af Anne Krabbe (RAK. *Håndskriftsamlingen*. XIII. Individuelle saml. Anne Krabbe 1607). Der er afvigelser i oplysningerne i de to håndskrifter. Manuskripterne er delvist publiceret af Hans H. Fussing, »Fyenske Antikviteter" 1606«, *Aarbog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter* 1933, 387-96 og samme, »Fyenske Antikviteter. Et Supplement«, *Aarbog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter*, 1938, 296-71.

¹⁸⁸ RAK. *Håndskriftsamlingen*. XIII. Individuelle saml. Anne Krabbe 1607 har dødsåret 1571, mens Jørgen Kaas Emmiksen 1606 har dødsåret 1573, jf. *Fussing* 1933 (note 187), 396.

¹⁸⁹ †1612, jf. A. Thiset, *Stamtavler over danske Adelslægter*, Kbh. 1893, 11. Antagelig er årstallet aldrig blevet udfyldt.

¹⁹⁰ Dødstidspunktet fremgår af RAK. *Håndskriftsamlingen*. XIII. Individuelle saml. Anne Krabbe 1607.

¹⁹¹ Børnene er ikke omtalt i RAK. *Håndskriftsamlingen*. XIII. Individuelle saml. Anne Krabbe 1607.

¹⁹² If. *Danmarks Adels Aarbog*, Louis Bobé og Albert Fabritius (red.), 52, Kbh. 1945, 111, havde parret fire børn: Markvard, †ugift, Henrik, nævnt 1578, †ugift, Inger, †19. juli 1577, g.m. lensmand på Gulland Emmike Kaas, og Anne, †1603, g.m. Christen Maltessen Viffert.

¹⁹³ RAK. *Håndskriftsamlingen*. XIII. Individuelle saml. Anne Krabbe 1607.

¹⁹⁴ Poul Grinder-Hansen, *Søren Abildgaard (1718-1791). Fortiden på tegnebrættet*, Kbh. 2010, 422 (nr. 385).

¹⁹⁵ Chr. Axel Jensen, *Danske adelige Gravsten fra Sengotikens og Renaissancens Tid*, I-II, Kbh. 1951-53, II, 90 og 278 (nr. 712).

¹⁹⁶ *Jensen 1951-53* (note 195), II, 89 ff.

¹⁹⁷ Antagelig den oprindelige placering; jf. også KB. *Kallske saml.* 377. 4°. Beskrivelse over kirkerne 1755 samt notat på Søren Abildgaards tegning 1761 (fig. 79).

¹⁹⁸ RAK. *Håndskriftsamlingen*. XIII. Individuelle saml. Karen Brahe 1607; *Fussing 1938* (note 187), 271. Endvidere omtales et gravminde over jomfru Margrethe Emmiksen til Grøftebjerg. Hun er imidlertid begravet i Brenderup Kirke, hvor hendes gravsten findes (jf. ovf. og *DK Odense* 6803), og der er antagelig tale om en sammenblanding med indskriften på gravsten nr. 1.

¹⁹⁹ NM. *ATA*. Henry Petersen, notebog XX, 1800-tallets sidste fjerdedel, 108.

²⁰⁰ <https://finnholbek.dk/getperson.php?personID=I93789&tree=2>, besøgt 11. aug. 2025. Dødsåret er ikke anført i RAK. *Håndskriftsamlingen*. XIII. Individuelle saml. Karen Brahe 1607; *Fussing 1938* (note 187), 271.

²⁰¹ Dødsdatoerne (jf. note 203 og 204) er ikke anført i RAK. *Håndskriftsamlingen*. XIII. Individuelle saml. Karen Brahe 1607; *Fussing 1938* (note 187), 271.

²⁰² S. V. Wiberg, *Personallistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie* 3, Odense 1871, 228; <https://wiberg-net.dk/1118-Svanninge.htm>, besøgt 1. aug. 2025.

²⁰³ »Ejler Brokkenhuses historiske kalenderantegnelser for 16de Aarhundrede«, Joh. Grundtvig (udg.), *Samlinger til Fyens Historie og Topographie* 6, Odense 1873, 358.

²⁰⁴ *Ejler Brokkenhuses historiske kalenderantegnelser* (note 203), 408 f.; *Biskop Jacob Madsens visitatsbog* (note 6), 240. Otte Emmiksen blev slået i hovedet med en økse af sin kok om morgenen den 5. nov. 1594, mens han lå og sov, og han døde dagen efter. Drabet skete angiveligt på foranledning af hans tredje hustru, Dorte Mikeldatter Heesten. Jf. også Hans H. Fussing, »Drabet

paa Otte Emmiksen paa Stensgaard 1594«, *Personallistorisk Tidsskrift* 1939, 101-05.

²⁰⁵ Hans Iversen nævnte derefter fire navngivne mænd, som skulle have begået udåden. RAO. *Fynbo Landsting*. Sandemændsprotokol 1676-86.

²⁰⁶ Et lignende *monument kendes fra Sønder Broby (s. 4178).

²⁰⁷ Sammenlign f.eks. med et kirkegårdsmonument fra o. 1866 i Drigstrup (*DK Odense* 4113).

²⁰⁸ Tilsvarende *kirkegårdsmonumenter kendes fra Espe (s. 3733) og Sandholts Lyndelse (s. 4476).

²⁰⁹ Aase Faye, *Danske Støbejernskors*, Kbh. 1988, nr. 303. Tilsvarende *kors kendes bl.a. fra Marstal (s. 1718) og Øster Hæsing (s. 4262).

²¹⁰ Formentlig som symbol på livsløbets afgrænsning, jf. *DK Odense* 1692.

SVANNINGE CHURCH

The earliest mention of the church comes from 1408 when Bishop Jens Ovesen granted indulgence to its visitors, and more letters of indulgence were issued in the 1400s. In November of 1416 the assistant bishop Søren consecrated an altar. The church was consecrated to St. Nicholas.

In 1674 the Crown deeded the church to Anna Margrethe von Götzen (†1684), widow of Jørgen von Schulte of Finstrup (†1652). In 1707 Finstrup was sold to Christian Adolph von Holsten, and after his death it was left to his brother Godske Ditlev von Holsten (†1745), who already owned Langesø. In 1723 he had the two estates united as a new entailed estate, Holstenshus, which in 1778 was elevated to a barony. The church belonged to Holstenshus until it was sold in 1836 to the chamberlain Preben Bille-Brahe of the count's estate Brahesminde (†1857) for 22,000 rigsbanksdaler. The following year Preben Bille-Brahe paid for a thorough refurbishing of the building and furnishings, which fully defines the church today. The church passed into freehold in 1911.

The parish, characterized to the east by Svanninge Hills, stretches from the northern end of Faaborg to the coast along Faldsled (p. 4697). The church on the high church hill sits above the northern end of the village, which lies low in the landscape (figs. 1 and 2).

The churchyard's rectangular shape is the result of four extensions since 1798 (cf. fig. 3). It is surrounded by a double-sided wall of raw fieldstone, and to the west is a wall of split fieldstone from 1838 supporting a contemporary iron fence. There are four entrances to the churchyard: two brick-built gates from 1838 to the west (fig. 6), a pedestrian gate from the 1800s centrally to the north, and a driveway gate to the northeast from 1971 (fig. 7). A hospital from 1728 lies southeast of the church (fig. 8). The parsonage, built in 1768 after the previous one burned down, lies to

the northeast of the church; its facade is from the 1880s (fig. 10). A neo-Gothic mortuary chapel was built in 1916 south of the church (fig. 9). A sexton's building, built in 1989, lies southeast of the church.

Building. From the Romanesque church only the long walls of the nave have been preserved (cf. fig. 14). To the east was a narrower †chancel. The nave is built with raw and split fieldstone. The church's two original doors were placed in the current second bay of the nave. The interior was presumably covered by a flat wooden †ceiling.

In the Late Middle Ages, the church was greatly expanded both to the east and west, at least doubling its area. The western extension of the nave and the subsequent addition of vaults over the nave and the extension must have happened first. Then followed, in an unknown order, the construction of a nave-chancel to the east, a tower to the west, and a †porch on the south side.

The roughly 7 m long western extension was built with raw and split fieldstone. In the south wall was a large, segmentally arched window built with medieval brick (fig. 15). The extension's fieldstone gable appears to be embedded in the eastern wall of the tower.

After the construction of the extension three octuple rib vaults were set up in the nave (cf. fig. 34). The easternmost one has a square ground plan, while those of the two westernmost are rectangular.

A nave-chancel to the east replaced the Romanesque †chancel in the Late Middle Ages. It was built with raw and split fieldstone. The chancel is covered by a contemporary octuple rib vault (cf. fig. 38). The gable is also of fieldstone, and its current corbie steps were set up in 1837.

The tower has an approximately square ground plan and has four floors (cf. figs. 24 and 27e). It is built with raw and split fieldstones and red medieval bricks in monk bond. It was greatly rebuilt

in 1837 (cf. below). To the west was presumably an older †entrance depicted in 1588 (cf. fig. 11). The tower interior opened towards the nave through a pointed-arched arcade and is covered by an octuple rib vault. A contemporary stairwell on the tower's south side accesses the upper floors. In the north wall of the intermediate floor is a bricked-up †lift hatch (fig. 19). Only two bell-fry lights to the east have been preserved. The tower originally only had two †gables whose orientations and appearances are unknown.

A presumably Late Medieval †porch stood on the church's south side until 1837.

A chapel on the nave's north side was presumably built in the first half of the 1600s. It was built with raw and split fieldstones and renaissance bricks. Its interior is covered by an octuple rib vault (cf. fig. 20).

A crypt below the chancel for the Emmiksen family was presumably established in the second half of the 1500s. It was presumably filled in in 1837.

In the first quarter of the 1800s the church was in poor condition, which led to a thorough restoration in 1837 under the church owner Preben Bille-Brahe. The plans for the changes were made by Professor of Architecture G. F. Hetsch (cf. figs. 21a-f). The church was transformed into a cruciform church, as a southern transept was built at the first bay of the nave and the †porch was demolished. 109,000 new yellow normal bricks were used. Three new doors were installed, among these a new main entrance to the west (fig. 22) such that the tower came to serve as a porch. New pointed-arched windows were installed (fig. 15). The walls and vaults were thickly plastered with cement.

The tower was thoroughly refurbished, and its walls were heightened with c. 2.5 m. Four corbie-stepped, recess-decorated gables were set up (fig. 26). A tall, slender spire is crowned by a weathervane in the shape of a cockerel (fig. 28). The church's entire roofing and its covering were renewed.

Stained glass. At the major refurbishing in 1837 new stained-glass panes were installed above the

new main entrance to the west and the door between the tower interior and the nave. They were made by the master glazier P. D. W. Fischer, Copenhagen, with assistance from the flower painter Professor J. L. Jensen (figs. 30-32).

Furnishings. The oldest item of furnishing is the Romanesque font (fig. 52). Otherwise preserved from the Middle Ages is only the Late Medieval Calvary relief in the altarpiece's central panel (fig. 40), which is from c. 1475-1500.

The altar candlesticks (fig. 50) are from c. 1550. The baptismal dish (figs. 53-54) is presumably a Netherlandish work from c. 1625-50, and the church also holds a copy of Christian IV's Bible from 1633 in a newer binding from 1837 (fig. 51). In the National Museum is also an *altar cloth from c. 1650 (figs. 36-37), presumably donated by Jørgen von Schulte and Anna Margrethe von Götzen. The Communion set (fig. 44), which bears the initials and arms of Diderich von Schulte and Sophie Armgardt von Gabel (figs. 45-46), was made in 1673/74 by Christian Winnecke, Copenhagen.

From the major refurbishing in 1837, paid for by Preben Bille-Brahe, come the Communion table, the altarpiece (except the Late Medieval relief, cf. above) (figs. 39-43) and its flanking panel walls, the altar rail and chancel rail (cf. fig. 38), the pulpit (fig. 56), the pews (cf. figs. 34 and 60), the wall panels behind the altar, and the door wings in the entrances (cf. figs. 22 and 63), all made according to designs by Professor of Architecture G. F. Hetsch under the supervision of the architect N. S. Nebelong. The following year a tower clock (fig. 70) was acquired, which is no longer in use. It was made by the clockmaker Lars Jørgensen, Horne, who also supplied the clock faces (fig. 72). A relief depicting the priest Hans Madsen and Field Marshal Johan Rantzau (fig. 66), modelled by Bertel Thorvaldsen in 1841, cast in bronze by J. B. Dalhoff in 1843, and installed in a neo-Gothic sandstone frame designed by G. F. Hetsch, was also donated by Preben Bille-Brahe, as were the organ casing (fig. 63) from 1847 and a bell (fig. 73) cast in 1849 by M. P. Allerup, Odense.

Five hymn boards (fig. 64) and a parish meeting board (fig. 65) were presumably acquired in c. 1850, and from the second half of the 1800s come a money box (fig. 61); the wafer box (fig. 47) made in 1862 by Johan Lorentz Boeland, Faaborg, and donated by Henrik Bille-Brahe; the baptismal jug (fig. 55), purchased in 1884 from the pewterer Arendal Christensen Høy, Copenhagen; the funeral shovel from 1891 (fig. 69); and the oldest of the church's chandeliers (cf. fig. 34), donated by youths of the parish in 1896.

Two money boxes at the exit to the tower (fig. 62) come from c. 1900. The church ship »Gorms Minde« (fig. 68) was built in 1912 by Osvald Clausen, Nyborg, and donated by Faldsled Sømandsforening in memory of the association's founder Gorm Mikkelsen. The altar jug (fig. 48), made by C. C. Christensen, Randers, was donated in 1917 in memory of Anders and Margrethe Ploug, Grubbe Mølle, while a chandelier from the workshop of the ornamental ironsmith Knud Eibye in Odense (cf. figs. 34–35) was donated in 1919 by Marie Poulsen in memory of her husband, the farm owner Simon Poulsen, Marienlund. A wine-skimming ladle and a ladle

for pouring (fig. 49) were made in 1923 by K. C. Hermann, Copenhagen. The parson list board from 1937 was made by the master carpenter R. H. Enemærke and the painter Hansen and was donated by the parishioners. The tower clock (fig. 71) was made in 1959 by the clockmaker Axel E. Frost, Bogense. The organ (cf. fig. 63) was built in 1972 by Bruno Christensen, Terkelsbøl, and the newest bell (fig. 74) was cast in 1973 by Alfred Paccard, Annecy-Le-Vieux, France.

The *colour scheme* was established at the major refurbishing in 1837. The altarpiece is polychromed and gilded. The remaining furnishing in the chancel is in stained, lacquered oak, while the pews, the organ gallery, and organ casing were painted with oak-veining in matching colours. The older colour schemes are unknown.

Sepulchral monuments. The church houses a memorial tablet presumably from c. 1900 (fig. 76) and two tombstones from 1583 (figs. 77–80) and 1667 (fig. 81). In the churchyard and in Svaninge Folkemindesamling are several churchyard monuments from the 1800s and c. 1935 (figs. 82–96).